

बैशाख, २०८१

पत्रकारिता

नेपाल पत्रकार महासंघ, ३७औं महाधिवेशन | ३१-३३ बैशाख २०८१ | PATRAKARITA

अनुराज कार्की

२६

औं

विशेष

महाधिवेशन

नेपाल पत्रकार महासंघ

प्रेस स्वतन्त्रता र श्रमजीवीको मुद्दामा खरो उत्रिन सक्थौ भन्ने सिंगो वर्तमान नेतृत्वको गर्वको विषय हो

3

विपुल पोखरेल

अध्यक्ष, नेपाल पत्रकार महासंघ

- **पिएसबी सञ्चालनमा पत्रकार महासंघको दायित्व**
धर्मेन्द्र भ्ना/७
- **नेपाली पत्रकारिताका मूलभूत चुनौती : डिजिटल प्रभाव, मिथ्या सूचना र आर्थिक संकट**
डा. महेन्द्र विष्ट/९
- **संविधानमा प्रेस स्वतन्त्रताको सुनिश्चितता : कार्यान्वयनमा तीन तहबीच देखिएन एकरूपता**
गोविन्द आचार्य/१२
- **बितेको दशकको समीक्षा : आगामी दशकको तयारी**
शिव लम्साल/१५
- **नेपाल पत्रकार महासंघको आगामी कार्यभार**
विष्णु सापकोटा 'जुगल'/१८
- **साम्ना चुनौती : साम्ना महासंघ**
विश्वमणि सुवेदी/२०
- **सञ्चार क्षेत्रको पुनर्संरचना : कानून परिमार्जन पहिलो आधार**
नरेन्द्र केसी/२२
- **पेशागत संगठनहरूमा महिला पत्रकारहरूको उपस्थिति र चुनौती**
बाला अधिकारी/२७
- **सञ्चार : नयाँ सन्दर्भमा नयाँ चुनौती**
शन्तराम बिडारी/२९
- **साँघुरिँदो विज्ञापन बजारको मारमा मोफसलका मिडिया**
सुशील पोखरेल/३२
- **सञ्चारसंस्था र सञ्चारकर्मीहरूको अवस्था संकटमा, यसरी खोज्न सकिन्छ समाधान**
ज्ञानप्रसाद पौडेल/३५
- **सम्पादकीयमा सामाजिक उत्तरदायित्वको प्रश्न**
राधा नेपाली/३८
- **खेटाला पत्रकारको चक्रव्यूहमा समकालीन पत्रकारिता**
ललिता साह/४१

पत्रकारिता क्षेत्रमा 'भिजिलान्ते'को घुसपैठ र महासंघको दायित्व

हामी नेपाली पत्रकारहरूको साभ्वा, सर्वोच्च र छाता संगठन नेपाल पत्रकार महासंघको ऐतिहासिक २७औं महाधिवेशन र निर्वाचनको संघारमा उभिएका छौं। महासंघकै इतिहासमा २६औं महाधिवेशनबाट पहिलोपटक प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीमार्फत निर्वाचित केन्द्रीय कार्यसमितिले आफ्नो तीनवर्षे कार्यकाल पूरा गरेको छ। आफ्नो कार्यकालको समाप्तिसँगै यो कार्यसमितिले महासंघको इतिहास, गरिमा र विरासतलाई नयाँ नेतृत्वमा सुम्पन महाधिवेशनमा होमिएको छ।

महासंघ आफ्नो २७औं महाधिवेशनको तयारीमा होमिइरहँदा नेपाली पत्रकारिता क्षेत्र भने इतिहासकै अत्यन्त संकटपूर्ण अवस्थाबाट गुज्रिरहेको छ। एकातिर भूकम्प र कोभिड-१९ को विश्वव्यापी महामारीले नेपाली अर्थतन्त्र थलिएको छ भने अर्कोतिर नेपाली विज्ञापन बजार खुम्चिएको छ। त्यसमाथि इन्टरनेटमा आधारित डिजिटल प्रविधिबाट न्यू मिडियाका रूपमा सामाजिक सञ्जालहरूको बढ्दो प्रयोग र विस्तारले परम्परागत सञ्चारमाध्यमहरूका पाठक, दर्शक, श्रोता घटेका छन्। कम्प्युटर अनि मोबाइलमार्फत मानिसले सूचना, शिक्षा र मनोरञ्जन प्राप्त गर्न थालेपछि यस्तो स्थिति सिर्जना भएको हो। सञ्चारगृहहरूले पछिल्लो चरणमा न्यू मिडियालाई पनि आत्मसात गरी अगाडि प्रयास गरेतापनि अपेक्षित परिणाम दिन सकिरहेका छैनन्। यसले गर्दा देशव्यापी वितरण हुने राजधानीबाट प्रकाशित हुने ब्रोडसिट दैनिकहरूसमेत उपत्यकामा सीमित भएका छन्। जिल्लाहरूबाट प्रकाशित/प्रसारित हुने सञ्चारमाध्यमहरू पनि बन्द हुने अवस्थामा पुगेका छन्। सञ्चारमाध्यमहरू नै बन्द हुने अवस्थामा पुगेपछि तिनमा कार्यरत श्रमजीवी पत्रकारहरूको रोजगारी र जीविकोपार्जनमा संकट मडारिएको छ।

अर्कोतिर पत्रकारिता क्षेत्रमा 'भिजिलान्ते'को घुसपैठले पत्रकारिताको विश्वसनीयता, मर्यादा र गरिमामा आँच आएको छ। पत्रकारिताको विश्वव्यापी मूल्यमान्यता र सिद्धान्त, आचारसंहिताको पालना र अंगभंग गरेर पस्किएका समाचारजस्तै लाग्ने सामग्रीहरूको बाढीले पत्रकारिता क्षेत्र आक्रान्त छ। २०४६ सालको जनआन्दोलनताका आन्दोलनकारीकै माभ्रमा घुसेर बसेका 'भिजिलान्ते'हरूले आन्दोलनलाई उग्र बनाएर सुरक्षाकर्मीहरूसँग मुठभेड गराएर आन्दोलनमा क्षति पुराउने र तुहाउने दुस्प्रयास गरेजस्तै सामाजिक सञ्जालहरूमार्फत आएका समाचारजस्तै लाग्ने सामग्रीहरू अहिलेको परिवेशमा हाम्रा लागि 'भिजिलान्ते' सावित भएका छन्। त्यसकारण नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रलाई हिजोकै जस्तो गरिमामय, विश्वसनीय र लोकप्रिय बनाउनका लागि पत्रकार, सञ्चारगृह, पत्रकारका संघसंगठन, पत्रकार महासंघ, प्रेस काउन्सिल, सरकार र सरोकारवाला सबै पक्षहरू गम्भीरतापूर्वक जुट्न आवश्यक छ।

पत्रकारिता क्षेत्रको विकृति, विसंगति र फोहरलाई सफा गर्न महासंघले एकपटक ऐनामा आफ्नै अनुहार हेर्ने जमर्को गरेको छ। त्यसकै प्रयासस्वरूप महासंघले सदस्यता शुद्धीकरण अभियान सञ्चालन गरेको हो। पत्रकार महासंघलाई क्रियाशील, दक्ष र योग्य पत्रकारहरूको संस्था बनाउने अभियानमा यो अभियान कोशेढुंगा सावित हुने विश्वास गरिएको छ। महासंघको यो प्रयासमात्र पर्याप्त हुने छैन। त्यसका लागि सरोकारवाला सबै पक्षले पत्रकारिता क्षेत्रका 'भिजिलान्ते'हरूलाई पहिचान गर्ने, चिन्ने, चिनाउने र तिनलाई समाप्त पार्नका लागि मिडिया साक्षरता अभियानलाई व्यापकरूपमा सञ्चालन गर्न आवश्यक छ। त्यो दिशामा महासंघको २७औं महाधिवेशनले दिशानिर्देश गर्नुपर्ने अभिभारा पनि समयले हामीलाई सुम्पेको छ।

प्रेस स्वतन्त्रता र श्रमजीवीको मुद्दामा खरो उत्रिन सक्थौं भन्ने

सिंगो वर्तमान नेतृत्वको गर्वको विषय हो

पत्रकारिता अनि अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथि अंकुश लगाउने हरेक बहानाबाट राज्य पछि हटनुपर्ने अवस्थाको हाम्रो निरन्तर खबरदारीको कारण पनि हो । त्यहाँदेखि अहिले बाहिरिँदै गर्दा गृहमन्त्रालयको हालैको एउटा 'आदेशात्मक' परिपत्रलाई पनि लिन सकिन्छ । सञ्चारकर्मी, सञ्चारमाध्यम र तिनका सामग्रीमाथि निगरानी राख्न केही दिनअघि मात्रै गृहमन्त्रालयले प्रमुख जिल्ला अधिकारीहरूलाई दिएको आदेश केही घण्टामै सच्याउन बाध्य भयो । त्यो भनेको नेपाल पत्रकार महासंघले तत्काल आलोचना गरेको थियो र निर्णय वा आदेश सच्याउन मन्त्रालयलाई दबाव पनि दिएको थियो ।

विपुल पोखरेल

अध्यक्ष, नेपाल पत्रकार महासंघ

■ नेपाल पत्रकार महासंघको तीनवर्षे कार्यकालबाट बाहिर निस्कने संघारमा हुनुहुन्छ । संघारनेरबाट पछाडि फर्केर हेर्दा आफ्नै कार्यकालको मूल्यांकन वा समीक्षा कसरी गर्नुहुन्छ ?

हामी नेपाल पत्रकार महासंघको नेतृत्वमा आउँदै गर्दा देश, राजनीति र पत्रकारिता एउटा फरक अनि निकै संक्रमणकालीन अवस्थाबाट गुज्रिरहेको थियो । यद्यपि माओवादीको द्वन्द्वको समयमा होस् या राजाको प्रत्यक्ष शासन । कुनै न कुनै फरक भूमिमा रहेर पनि म अनि त्यो बेलाको मेरो समूहले नेपाली पत्रकारिताका लागि धेरै लडनुपर्ने अवस्था थियो ।

पत्रकार महासंघमा अध्यक्ष भएर सिङ्गो नेपाली पत्रकारिता र पत्रकारहरूको नेतृत्व गर्दा पनि एउटा फरक खालको संक्रमणबाट नेपाली पत्रकारिता घेरिएको थियो । ती घेराहरू अहिले पनि उस्तै नै छन् । समस्याका फरक रूप थिए तर ती पनि नेपाली पत्रकारिता जगतलाई संकुचन गर्ने खालकै थिए । पत्रकारका कलम रोक्ने खालकै थिए । जस्तो कि संघीयताको अभ्यास भर्खरै शुरु हुन लागिरहेको थियो र संघदेखि स्थानीय सरकारसम्मै ऐन, कानूनहरूको निर्माणमा जुटेको अवस्था थियो । अर्कोतिर डिजिटल प्लेटफर्म अनि थरि थरिका सामाजिक सञ्जालहरूका कारण मूलधारका सञ्चार माध्यमहरू नै धराशायी हुने अवस्था अहिले पनि उस्तै छ ।

संवैधानिक अभ्यासमा पनि प्रश्नहरू उठिरहेका थिए । प्रेस स्वतन्त्रता सुनिश्चित हुने अवस्था थिएन । संविधानका मर्मविपरीत हाम्रा अभिव्यक्तिहरू पनि मासिने अवस्था

थियो । त्यो भनेको हामीले संविधानकै रक्षार्थ पनि पहल गर्नुपर्ने अवस्था थियो । किनकि नेपाल पत्रकार महासंघ प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा नागरिकका आवाज लिएर हरेक परिवर्तनको नेतृत्व गर्दै आएको एउटा संस्था पनि हो । यो संविधान र त्यसका उपलब्धिहरूमा पनि हाम्रो कहिँ न कहिँ कतै न कतै प्रभावकारी भूमिका नै थियो । तसर्थ त्यसको रक्षा पनि हाम्रो दायित्व नै हो । संविधानको रक्षाबाट शुरु गरेर प्रेस स्वतन्त्रता जोगाउनुपर्ने अवस्था थियो । मिडियामैत्री कानूनमाथि जालभेल भइरहेका थिए । ती ऐन, नियम र कानूनहरूलाई आफूअनुकूल ब्याख्या, विश्लेषण गरेर प्रेस स्वतन्त्रता र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई कुनै न कुनै बहानामा अंकुश लगाउने प्रयत्न भएकै थियो । त्यस्ता कानूनका मस्यौदा, ड्राफ्टहरू आइरहेका थिए । यस्तो स्थितिमा सडक आन्दोलनमा जानुपर्ने अवस्थाको नेतृत्व समेत हामीले गर्नुपर्ने थियो र त्यो गर्थौं पनि ।

यसरी नेतृत्वबाट बाहिरिने यो संघारमा हामी प्रेस स्वतन्त्रताको मुद्दामा खरो उत्रिन सक्थौं भन्ने मेरो र सिङ्गो नेतृत्वको एउटा गर्वको विषय हो ।

त्यसैको परिणाम हो, राज्यले लागु गर्न खोजेका त्यस्ता कानूनहरू आउन सकेनन् । महासंघको दबाव र हाम्रो निरन्तर आन्दोलनका कारण पनि त्यसो भएको हो । पत्रकारिता अनि अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथि अंकुश लगाउने हरेक बहानाबाट राज्य पछि हटनुपर्ने अवस्थाको हाम्रो निरन्तर खबरदारीको कारण पनि हो । त्यहाँदेखि अहिले बाहिरिँदै गर्दा गृहमन्त्रालयको हालैको एउटा 'आदेशात्मक' परिपत्रलाई पनि लिन

सकिन्छ। सञ्चारकर्मी, सञ्चारमाध्यम र तिनका सामग्रीमाथि निगरानी राख्न केही दिनअघि मात्रै गृहमन्त्रालयले प्रमुख जिल्ला अधिकारीहरूलाई दिएको आदेश केही घण्टामै सच्याउन बाध्य भयो। त्यो भनेको नेपाल पत्रकार महासंघले तत्काल आलोचना गरेको थियो र निर्णय वा आदेश सच्याउन मन्त्रालयलाई दबाव पनि दिएको थियो।

■ **यहाँहरूको कार्यकालको प्रारम्भमै कोरोना महामारीको दोस्रो संस्करण र लकडाउन भयो। धेरै पत्रकार साथीहरू पनि त्यसको शिकार हुनुभयो। कोरोना महामारीमा देशभरका पत्रकारहरूको सुरक्षाका लागि महासंघले के कस्ता कदमहरू चाल्यो? आफैँ मूल्यांकन गर्दा त्यो अवधिमा महासंघले गरेको कामहरूबाट आफैँ चाहिँ कतिको सन्तुष्ट हुनुहुन्छ?**

कोरोना महामारी सारा नागरिक र पत्रकारहरूको स्वास्थ्यप्रति चासो र चिन्ताको विषय थियो। त्यसमाथि पनि पत्रकार भनेका अग्रपंक्तिमै रहेर काम गर्नुपर्ने अवस्थालाई ख्याल गर्दै हामीले पनि त्यस्ता धेरै रणनीतिहरूमा काम गर्यौं। एकातिर कोरोना महामारीले सिङ्गो देश र सारा नागरिक समुदाय नै त्राहिमाम भएको अवस्था थियो भने अर्कोतिर त्यस्तो अवस्थामा पनि पत्रकारहरू आफ्नो कर्म र भूमिकाबाट टाढा रहनसक्ने स्थिति थिएन। त्यसैले पनि त्यो समय भनेको हामी 'फ्रन्ट लाइन'हरूलाई निकै जोखिमको अवस्था थियो।

कोरोनाको उपचारको कुनै विकल्प नदेखिएको त्यो अवस्थामा नागरिक सचेतनासँगै महासंघले उत्प्रेरणका कामहरू पनि गरेको थियो। नागरिक स्वास्थ्य नै पहिलो प्राथमिकता हुनुपर्छ भनेर हामीले सबै तहका सरकारलाई भक्भक्काउने काम पनि उत्तिकै गर्यौं। हामीले पत्रकारहरूलाई आफ्नो दायित्वबाट कति पनि बिचलित हुन नदिनका लागि डब्ल्यूएचओको मापदण्डअनुसार स्वास्थ्य निर्देशिकाहरू बनायौं। कोरोनाबाट संक्रमित भएको अवस्थामा पत्रकार र उहाँहरूका परिवारका लागि सहज र सुलभ सुविधाका लागि हामीले केन्द्रीय कार्यालयदेखि लिएर महासंघका सबै शाखा कार्यालयहरूमा आइसोलेसन सेन्टरहरू बनाएका थियौं। पत्रकार र उहाँहरूको परिवारका लागि कोरोना उपचारार्थ आर्थिक सहयोगदेखि लिएर पत्रकारका दैनिक आवश्यकता पूर्ति गर्नका लागि घरघर पुग्ने गरी हामीले अभियान पनि चलायौं। यसका लागि म पत्रकार महासंघको सिङ्गो नेतृत्व अनि सबै जिल्ला नेतृत्वप्रति आभार प्रकट गर्दछु र कृतज्ञ समेत छु।

यो एउटा यस्तो अवस्था थियो जहाँ हामी अरु मुद्दामा काम गर्दागर्दै कोरोना महामारीमा केन्द्रित हुनुपर्ने अवस्था आइपर्यो। यो एउटा मात्रै क्षेत्र वा समुदाय नभई विश्वव्यापी महाव्याधी थियो। एउटा बिल्कुलै नयाँ महामारीले सारा विश्व नै ठप्प भइरहेको अवस्थामा पत्रकार जगतमाथि अभ्र ठूलो जिम्मेवारी थियो।

यस्तो अवस्थामा पनि नेपाली पत्रकारिता जगतलाई मूल मुद्दाबाट विचलित हुने अवस्था आउन नदिन हामी गम्भीरताका साथ लाग्यौं र सफल पनि भयौं।

■ **२६औँ महाधिवेशनबाट निर्वाचित यो कार्यसमिति श्रमजीवी पत्रकारहरूको हकहितको रक्षाको सन्दर्भमा त्यति मुखर हुन सकेन भन्ने आरोपहरू पनि सुन्ने गरिन्छ नि?**

श्रमजीवी पत्रकारहरूको हकहितको मुद्दालाई यो कार्यसमिति मात्रै होइन नेपाल पत्रकार महासंघका लागि यो एउटा अभियान नै हो। हामीले केही नगरेको भन्ने कुरा होइन। तीनवर्षको अवधिमा हामीले के के गर्नसक्यौं भन्ने कुराको परिणाम अहिले नै नदेखिन पनि सक्छ। श्रमजीवीको हकहित र अधिकारका कुरालाई महासंघले पहिलो प्राथमिकतामा राखेर काम गर्दै आएको छ र हामीले पनि त्यही गर्यौं। अब आउने नेतृत्वले पनि त्यही नै गर्ने हो। नेपाल पत्रकार महासंघ भनेकै यस्तै श्रमजीवीहरूको साभा संस्था हो र उहाँहरूकै हकहित हाम्रो मुख्य दायित्व पनि हो। सबै कामको परिणाम आउन समय पनि लाग्छ।

अर्को कुरा, हामीले आरोप सुन्न र त्यसलाई मनन गर्न कति पनि हिचकिचाएनौं। यो मेरो आफ्नै स्वभाव पनि हो र त्यसमा हाम्रो सिङ्गो नेतृत्वले नै साथ दिएको हो।

■ **श्रमजीवी पत्रकारहरूको हितमा महासंघले गरेका उल्लेखनीय कामहरू वा महासंघले सुल्झाएका महत्वपूर्ण मुद्दाहरू के के हुन्?**

श्रमको मुद्दाहरूमा पनि यो कार्यकालमा धेरै महत्वपूर्ण कामहरू भएका छन्। महासंघको श्रम समितिले यसका लागि धेरै योगदान र महत्वपूर्ण काम अनि अभियानहरू पनि सञ्चालन गरेको छ। श्रमको मुद्दामा हामीले संवाद, दबाव र न्यायिक लडाइँमार्फत साथीहरूलाई श्रमको मूल्य दिलाएका छौं अर्थात् हरेक श्रमजीवीका लागि त्यो मूल्य भनेकै उसका लागि न्याय पनि हो। अदालतमार्फत मात्रै हाम्रो कार्यकालमा साढे दुई करोडभन्दा धेरै रकम साथीहरूले श्रमको मूल्य पाउनुभएको छ। संवादमार्फतको मूल्य त अभ्र ठूलो मात्रामा छ। यसलाई पैसामा मात्रै तुलना गर्न मिल्दैन।

■ **यहाँको कार्यसमिति नेपाल पत्रकार महासंघको इतिहासमा पहिलोपटक प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीमार्फत निर्वाचित भएको हो। तपाईँ आफैँ चाहिँ अधिल्ला निर्वाचन प्रणालीमार्फत पनि धेरै पदहरूमा निर्वाचित हुनुभयो। यी निर्वाचन प्रणालीमा कुन चाहिँ राम्रो हो भन्ने अनुभूति भयो?**

नेपाल पत्रकार महासंघ भनेको कुनै एउटा समुदाय वा समूहलाई एकत्रित गरेको अमूक संस्थामात्रै होइन। नेपाल पत्रकार महासंघ लोकतन्त्रको बलियो पक्षधर संस्था पनि हो। लोकतन्त्रको उच्चतम अभ्यास हाम्रो चरित्र हो। यो मान्यतामा रहेर हामीले प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीमा जानुपर्छ भन्ने पहल लिएका हौं। यसबाट हामी हाम्रा प्रत्येक सदस्यहरू नीति र नेतृत्व चुन्न योग्य हुन्छन् भन्ने मान्यता स्थापित पनि गरेका छौं। लोकतन्त्रको यो अभ्यासमा हामीले एउटा नजीर वा अभ्र भनौं एउटा माइलस्टोन नै स्थापित गर्यौं भन्ने लाग्छ।

नेपाल पत्रकार महासंघको अभियान वा आन्दोलनमा भनौं म

शून्य अवस्थाबाट आफूलाई समर्पित गरेको व्यक्ति पनि हुँ । अधिल्ला निर्वाचन प्रणालीमार्फत पनि म पटकपटक नेपाल पत्रकार महासंघको कुनै न कुनै पदमा रहें । त्यो पदमात्रै थिएन, हजारौं नेपाली पत्रकारहरूको हकहित र उहाँहरूको अधिकारका लागि त्यो एउटा ठूलो जिम्मेवारी पनि थियो । त्यसको मूल्याङ्कन आगामी दिनमा सिङ्गो नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रले पक्कै गर्ने नै छ । कुनचाहिँ निर्वाचन प्रणाली राम्रो वा नराम्रो भन्नुभन्दा पनि हामीले कसरी लोकतन्त्रको अझ उन्नत अभ्यास गर्ने भन्ने नै हो । लोकतन्त्रको विकल्प भनेकै अझ उन्नत लोकतन्त्र नै हो । यो अभ्यास महासंघको नेतृत्वमा निरन्तर चलि रहने छ । महासंघको इतिहासमा पहिलोपटक भएको प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीमार्फत सिङ्गो नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रको नेतृत्वमा आउन पाउँदा म आफू गर्विलो हुनु स्वभाविकै हो । तर त्यसको सारा हिस्सेदार भनेको नेपाली पत्रकारिता जगतमा समर्पित हाम्रा सबै पत्रकार साथीहरू नै हुनुहुन्छ ।

■ **कोरोना महामारी सकिएपछि कोरोना कहरको असर नेपाली पत्रकारिता जगतमा नराम्रोसँग परेको छ । यो कहरपछि उत्पन्न आर्थिक मन्दीका कारण नेपाली पत्रकारिता क्षेत्र उठ्नै नसक्नेगरी थला परेको छ । नेपाली पत्रकारिताको नमूना र उदाहरणका रूपमा लिइने ठूला ब्रोडसिट पत्रिकाहरू पनि उपत्यकामै सीमित भएका छन् । पत्रकारिता क्षेत्रको यो संकटमोचनका लागि महासंघले के के पहल गर्‍यो ?**

यो सत्य हो कि विश्वव्यापी कोरोना महामारीले पत्रकारितामात्रै होइन सारा क्षेत्रहरू अस्तव्यस्त बनाइदियो । त्यसको प्रभाव नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रमा पनि परेको कुरालाई नकार्न सकिन्न । सञ्चारमाध्यम अनि पत्रकारहरूको अहिलेको अवस्थाको धेरथोर कारक त्यसैको परिणाम पनि हो ।

नेपाल पत्रकार महासंघले महामारीका कारण संकटमा परेका सञ्चारमाध्यमहरूलाई जोगाउन अनि माथि उठाउनका लागि राज्यलाई जिम्मेवार बनाउनका लागि धेरै पहल गरेको छ । संघदेखि सबै तहका सरकारसँग सञ्चारमाध्यम जोगाउनका लागि आवश्यक पहलकदमी महासंघले उठाएको हो । मिडिया जोगाउन सफ्ट लोनको पहलकदमी महासंघले लियो । अब त्यसको कार्यान्वयनको पाटोमा पनि हामीले निरन्तर राज्यलाई घचघच्याउनु पर्छ । अप्रत्याशित यस्ता महामारी वा अरु कुनै संकटको मारबाट सञ्चारमाध्यमहरूलाई जोगाउनका लागि राज्यले दीगो नीति अवलम्बन गर्नुपर्ने जरुरी छ । त्यसका लागि हामीले अभियान नै चलायौं र त्यसको निरन्तरता आगामी नेतृत्वले पनि दिनेछ । सञ्चारमाध्यम र सञ्चारकर्मी नै नेपाल पत्रकारका महासंघले चलाउने हरेक अभियानको मुख्य हाँगा नै हुन् । यसबाट नेपाल पत्रकार महासंघ बाहिर हुनैसक्दैन ।

■ **एकातिर नेपाली पत्रकारिता क्षेत्र धराशायी बन्दै गएको छ भने अर्कोतिर पत्रकारिता जस्तै लाग्ने सामाजिक सञ्जाल फेसबुक, ट्वीटर, युट्युब लगायतका माध्यमबाट आइरहेका कन्टेन्टहरूका कारण पत्रकारितामाथिको विश्वसनीयता गुम्दै गएको छ । पत्रकारिता र सामाजिक सञ्जालका प्लेटफर्महरूको भिन्नता चिन्न र चिनाउन के गर्नुपर्छ भन्ने लाग्छ ?**

परिवर्तन र प्रविधि रोकिने वा रोकन र छेक्क सकिने कुरा होइन । यसको निरन्तर विकास र विकसित रूप स्वभाविक हो । सामाजिक सञ्जालको व्यापकता र सहजताले पत्रकारिताको मूल मर्मलाई प्रभाव पारेको पक्कै हो । तर, यो हामीमाथिको एउटा दवाव र भक्क्याइ पनि हो । यसबाट हामी आत्तिएर वा विचलित भएर भाग्ने होइन बरु तिनलाई नै समाहित गरेर पत्रकारिताको मूल मर्ममा रहनुपर्छ भन्ने नै हो । सामाजिक सञ्जाल आजका नागरिकले आफूलाई अभिव्यक्त गर्ने एउटा उत्कृष्ट प्लेटफर्म पनि हो । सामाजिक सञ्जालका कन्टेन्टका कारण पत्रकारिताका कन्टेन्टहरूमाथि अविश्वास उत्पन्न गराएको भन्ने कतिपय तथ्य र तथ्याङ्कहरू पनि छन्, आइरहेका छन् । नेपाल पत्रकार महासंघले सामाजिक सञ्जाल अनि युट्युब च्यानलहरूलाई कसरी मूलधारको पत्रकारितासँग समाहित गर्न सकिन्छ भनेर नीति पनि लिएको छ । कतिपय युट्युब सञ्चालकहरू अहिले नेपाल पत्रकार महासंघको यो अभियानमा पनि जोडिनु भएको छ । पत्रकार आचारसंहिताको पालनादेखि लिएर पत्रकारिताका कतिपय आधारभूत सिद्धान्तहरूमा उहाँहरू अभ्यासरत पनि हुनुहुन्छ । विस्तारै यो अभियान अझ व्यापक हुनेछ र त्यसको परिणाम पनि बिस्तारै देखिने छ ।

प्रविधिले सिर्जना गरेका नयाँ अवसर र चुनौतीसँग नेपाली पत्रकारितालाई कसरी जोड्ने भन्ने एउटा बहस संसारभरि थालिएको छ । हामीले पनि यो बहसलाई गम्भीरताका साथ लियौं । हाम्रो बहसले राज्यले निर्माण गर्ने कानूनदेखि पत्रकारिताको अभ्यासमा समेत सकारात्मक प्रभाव पार्दै गएको छ । प्रविधिको उच्चतम अभ्यासमार्फत नागरिकलाई सुसूचित गर्ने पत्रकारको आधारभूत दायित्वलाई अझ थप सशक्तरूपमा बहन गर्नेतर्फ लैजानुपर्छ र यसको असल अभ्यास गर्नेतर्फ सोच राखेर काम हुनुपर्छ । यो सन्दर्भमा राज्य स्पष्ट हुनसकेको छैन । आफैमा तर्सिएको देखिन्छ । यो भन्ने ठूलो समस्या हो । राज्यलाई यो विषयमा प्रष्ट पार्दै नागरिकलाई यो अवसरबाट अधिकतम लाभ लिने वातावरण निर्माणका लागि राज्यलाई दवाव सिर्जना गर्न जरुरी छ । र, यो अभियानमा महासंघ निरन्तर लागिरहने पनि छ ।

■ **मिडिया साक्षरताको कुरा गर्दा यसलाई कुन कुन निकायले कसरी सञ्चालन गर्दा उचित र प्रभावकारी हुनसक्ला ?**

मिडिया सारक्षता भने हरेक नागरिकका लागि जीवनोपयोगी शिक्षा पनि हो । यो हरेकको आन्तरिक जीवनमा आवश्यक छ । हरेक नागरिकमा सूचना प्रणालीको सचेतना भयो भने त्यो समाजको समुन्नतिमा पनि महत्वपूर्ण योगदान हुन जान्छ । हामीले कुन माध्यमबाट ग्रहण गर्दा त्यसको सहजता र प्रभावकारिता हुन्छ भन्ने कुरा हरेक नागरिकलाई बुझाउन जरुरी छ । सूचना वा समाचार सामग्री ग्रहण गर्ने क्षमता नागरिकमा हुन जरुरी छ । यो क्षमताको विकास भएमात्रै मिडियामा हुने गलत अभ्यासहरू निरुत्साहित हुनसक्छन् । मिडिया साक्षरता यस कारण पनि आवश्यक कि त्यसले हामी पत्रकारहरूलाई नै सही बाटोमा लाग्न प्रेरित गर्छ ।

■ नेपाली मिडियाले संघीयताको अनुभव गर्न नपाएको भन्ने गुनासो पनि छ । स्थानीय सरकारले स्थानीय मिडियालाई विज्ञापन नदिने र सकेसम्म नामै नसुनिएका र जिल्लाबाहिरका पत्रिकामा विज्ञापन छाप्ने रोग देखिन्छ । जिल्लाका विज्ञापन जिल्लाभित्रकै सञ्चार माध्यमहरूले प्राप्त गर्नु भनेर के गर्न सकिन्छ जस्तो लाग्छ ?

सबैभन्दा पहिलो कुरा त हामीले संघीयताको अभ्यास थालेको दशकमात्रै पुग्न थालेको छ । संघीयतापछिका सरकारहरू अहिले दोस्रो कार्यकालमा छन् । वर्षौंसम्म केन्द्रीकृत शासन प्रणालीमा चलेका राज्यका हरेक निकायहरूलाई यो व्यवस्थामा अभ्यस्त हुन पक्कै पनि समय लाग्छ नै । तर त्यही अभ्यस्तताका लागि पनि केही अभ्यासहरू हामीले थालनी गर्नुपर्छ । त्यसैका लागि हामीले स्थानीय तहसँग हरेक पत्रकार र सञ्चारमाध्यमलाई जोड्ने प्रयत्न गरेका छौं । त्यसका लागि सबैभन्दा पहिला त हरेक तहका सरकारले सञ्चारमैत्री ऐनहरू बनाउनुपर्छ । स्थानीय सञ्चारमाध्यमको अधिकारको रूपमा स्थानीय तहको विज्ञापनलाई स्थापित गर्नुपर्छ भन्ने नीतिअनुसार हामीले पनि स्थानीय तहसँगै मिलेर हाम्रो अभियानलाई अघि बढाउनु आवश्यक छ । त्यसको शुरुवात महासंघको यो नेतृत्वले गरेको छ ।

■ महासंघले सदस्यता शुद्धीकरण अभियान सञ्चालन गर्‍यो । अभियानको अझै टुंगो लाग्न सकेको छैन । यो विषयमा जिल्लाहरूमा व्यापक असन्तुष्टि देखिन्छ । सदस्यता 'शुद्धीकरण'मा 'अशुद्धीकरण' र 'राजनीतिकरण' हावी भएको आरोप पनि छ । यस्ता प्रश्नहरूलाई कसरी जवाफ दिनुहुन्छ ?

यो एउटा अभियान हो । अभियान भनेको निरन्तर चल्ने कुरा पनि हो । हामीले यो अहिले नै सबै कुरा सम्भव भइहाल्छ भनेर एकदमै हौसिएर निर्णय गरेका पनि होइनौं । महासंघले एउटा अभियानको शुरुवातमात्रै गरेको हो । अहिलेको नेतृत्वले शुरुवात

गरेको यो अभियानलाई आगामी नेतृत्वहरूले पनि निरन्तरता दिनेछन् भन्ने विश्वास हो । जुन कुराको आवश्यकता थियो, हामीले त्यसैमा टेकेर यो अभियान सञ्चालन गरेका हौं ।

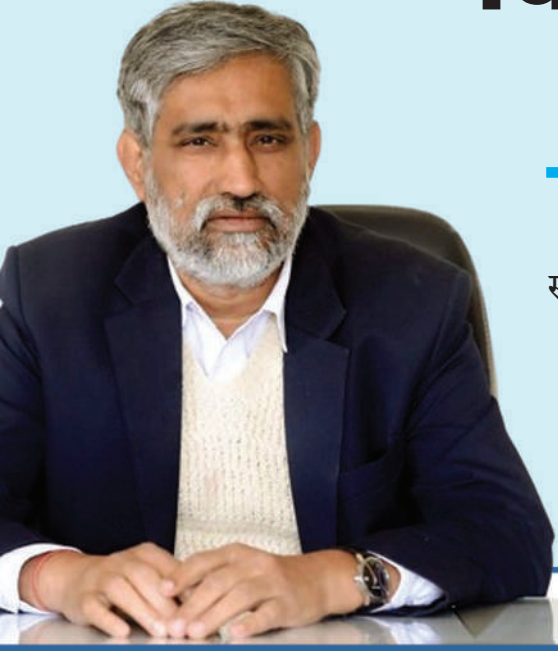
अभियानका क्रममा गुनासा, आलोचना वा टीकाटिप्पणी र प्रश्नहरू स्वभाविक हुन्छन् । त्यो स्वभाविकतालाई हामीले पहिला नै ग्रहण गरिसकेका थियौं । यो कुनै व्यक्ति वा व्यक्तित्वलक्षित अभियान थिएन र होइन पनि । यो सिङ्गो नेपाली पत्रकारिताको भविष्य र नेपाल पत्रकार महासंघको आन्तरिक जीवनसँग गाँसिएको विषय पनि हो ।

यही मर्मलाई मनन गरेर महासंघले शुद्धीकरणको महाअभियान नै थाल्यो । राज्यका सबै संरचनाहरूमाथि नागरिक विश्वास गुमिरहेँदा ती संरचनाहरूलाई बलियो बनाउन मिडिया क्षेत्रले मात्रै भूमिका खेल्नसक्छ भन्ने हाम्रो दाबी नै छ र यो मान्यतालाई हामीले स्थापित पनि गर्न सक्यौं । यसका लागि पत्रकार महासंघ र पत्रकारिता क्षेत्र नै करेक्सनको बाटोमा जानुपर्छ भन्ने मान्यतामा टेकेर हामीले आफूभित्रै सुधार गर्नुपर्ने कुरालाई महत्व दिएर शुद्धीकरण अभियान थालिएको हो । हामी आफूलाई पनि सुधाछौं र सिङ्गो राज्यलाई नै सुधार्ने नैतिक आधार तय गर्छौं भनेर हामीले यो शुद्धीकरण अभियान तय गरेका हौं । यो अभियान निरन्तर चल्ने छ ।

यसबाट आएका वा सुनिएका हरेक गुनासाका सम्बोधन हुन्छन्, हुनु पनि पर्छ । कतिपय भइसकेका छन्, कति गुनासा वा आलोचनाहरूलाई हामीले ग्रहण पनि गरेका छौं । समय लाग्छ । तत्कालको प्रतिक्रियाको आधारमा यसको सफलता वा असफलतालाई मापन गर्न अलि हतार हुन्छ । त्यसैले धैर्य गरौं, राम्रो शुरुवातको परिणाम आउन समय त लाग्छ तर त्यो परिणाम मिठो हुन्छ ।

पिएसबी सञ्चालनमा पत्रकार महासंघको दायित्व

धर्मेन्द्र भा

नेपाल पत्रकार महासंघजस्ता संस्थाहरूले पिएसबी र जनताको सूचनाको हकबीचको सम्बन्धको महत्वलाई दृष्टिगत गरी आफ्नो कार्यदिशा तय गर्नु जरूरी हुन्छ। नेपाल पत्रकार महासंघ अहिले भविष्यका लागि आवश्यक नीति र कार्यक्रम तय गर्ने सर्वोच्च संयन्त्र महाधिवेशनको अवस्थामा छ। आशा गर्न सकिन्छ, महाधिवेशनले यस विषयलाई आफ्नो एजेण्डा बनाउने छ।

वर्तमान विश्वमा लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थाको एक पूर्वशर्त बन्न पुगेको छ, सार्वजनिक सेवा प्रसारण (पिएसबी)को अवधारणा। यो अवधारणा स्वयंमा नौ लो होइन। नेपालमा पनि निकै लामो समयदेखि यो विषय बहसमा छ तर हालसम्म कुनै निष्कर्षमा भने पुगिसकेको छैन। यो विषय जनताको सूचनाको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कुरासँग पनि सम्बन्धित भएकाले जनताको सूचना, विचार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका सन्दर्भमा क्रियाशील नेपाल पत्रकार महासंघजस्ता नागरिक समाजका सदस्य संस्थाको सरोकारको विषय हो र हुनु पनि पर्छ।

वास्तवमा यसको दार्शनिक पक्षको विश्लेषण गर्न खोजिएका खण्डमा के भन्न सकिन्छ भने सूचनाको हक जनताले राज्यका निकायसँग सूचना माग्ने र प्राप्त गर्ने हक हो। त्यही हकका प्रावधानहरूको कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा पिएसबीको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। यो यस्तो संयन्त्र हो जसले संस्थागतरूपमा राज्यका सूचना र गतिविधिलाई जनताको पहुँचमा पुर्याउन भूमिका निर्वाह गर्दछ। यही कारण हो पछिल्ला दिनमा विश्वभर पिएसबीको सान्दर्भिकता बढेर गएको छ। स्वाभाविक छ, नेपाल पनि अपवाद हुन सक्दैन। यहाँ पनि यसको सान्दर्भिकतालाई मनन गरी

यसबारे बहस प्रारम्भ भएको निकै भइसक्यो तर उपलब्धि प्राप्त हुन सकेको छैन। नेपाल पत्रकार महासंघजस्ता संस्थाहरूले पिएसबी र जनताको सूचनाको हकबीचको सम्बन्धको महत्वलाई दृष्टिगत गरी आफ्नो कार्यदिशा तय गर्नु जरूरी हुन्छ। नेपाल पत्रकार महासंघ अहिले भविष्यका लागि आवश्यक नीति र कार्यक्रम तय गर्ने सर्वोच्च संयन्त्र महाधिवेशनको अवस्थामा छ। आशा गर्न सकिन्छ, महाधिवेशनले यस विषयलाई आफ्नो एजेण्डा बनाउने छ। राज्यद्वारा सञ्चालित विद्युतीय सञ्चार माध्यमलाई जनताको प्रत्यक्ष नियन्त्रणमा राखेर सञ्चालन गरिने अवधारणा नै सैद्धान्तिकरूपमा पिएसबी हो। पछिल्लो समयमा विश्वका विभिन्न लोकतान्त्रिक मुलुकहरूमा पिएसबी कार्यान्वयनमा छ र पिएसबी सञ्चालनका दिशामा ती देशका सरकारले सफलता पाएका छन्। जनताको करबाट सञ्चालित राज्यनियन्त्रित सञ्चारमाध्यम करदाताप्राति जिम्मेवार हुनुपर्छ भन्ने आधारमा यसको सञ्चालन प्रक्रिया करदाताका हितमा करदाताकै नियन्त्रणमा ल्याउनुपर्छ भन्ने मान्यतासँग जोडिएको छ, पिएसबीको अवधारणा।

नेपालमा पनि यससम्बन्धी बहस प्रारम्भ भएको करीव डेढ दशक बितिसकेको

छ। खासगरी ०६२/०६३ को आन्दोलनपछि गठित उच्चस्तरीय मिडिया आयोगले सरकारलाई पिएसबी कार्यान्वयनको दिशामा कार्य प्रारम्भ गर्न सिफारिस गरेको थियो। यस्तै २०६५ मा तत्कालीन नेपाल पत्रकार महासंघले तर्जुमा गरेको 'परिवर्तनका कार्यसूची' अन्तर्गत यो विषय प्राथमिकतामा परेको थियो। सरकारी नीतिगतरूपमा भने पहिलोपटक आमसञ्चार नीति २०७३ मा यसलाई स्पष्ट ढंगमा समावेश गरिएको छ। सैद्धान्तिकरूपमा ०६२/०६३ पछिका सरकारहरूले यसको अवधारणालाई अस्वीकार गरेका छैनन् तर कार्यान्वयनमा रुची पनि देखाएनन्। सरकारले यससम्बन्धी कानून तर्जुमा गर्ने प्रयत्न गरेको कुरा यतिखेर चर्चामा छ। यस्तोमा प्रश्न उठ्छ, पिएसबीका सम्बन्धमा सरकारको खास दृष्टिकोण के हो? विगतमा पिएसबीलाई संसदको अधीनमा राख्नुपर्ने कुरा उठेको हो। यसअनुसार पिएसबीको सञ्चालक समिति, परिषद गठन तथा बजेट विनियोजनमा संसदको भूमिकाको खोजी स्वाभाविक हो।

पिएसबीका माध्यमबाट खुल्ला समाजको प्रवर्द्धन, जनताको स्वतन्त्र अभिव्यक्तिको प्रत्याभूति र जनताको सूचनाको अधिकार स्थापित गर्न सघाउ पुग्छ। आजको विश्वमा कानुनी राज्यको

निर्माण गर्न, जनताको पक्षमा खबरदारी गर्न, जनतालाई सञ्चारको असली मालिक बनाउन, सुशासन कायम गर्न, खुला र पारदर्शी शासन पद्धतिको विकास गर्न, जनतालाई सशक्त बनाउन, भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न, सरकारको जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्न पिएसबी आवश्यक रहेको तथ्य प्रमाणित भइसकेको छ। पिएसबी अवधारणाको मूल तात्पर्य, सरकारले सञ्चालन गर्ने गरेको प्रसारण माध्यम जनताको नियन्त्रणमा आउनु हो र सरकारलाई जनताप्रति जवाफदेही बनाउनु हो। पिएसबीको मूल मर्म भनेको यसको सञ्चालन प्रक्रिया र विषयवस्तु (कन्टेन्ट) निर्धारणमा सबै देशवासीले अपनत्व ग्रहण गर्न सकून् भन्ने हो। नेपालमा पिएसबीको सैद्धान्तिक पक्षबारे खासै विमर्त छैन तर यो कुन विधिमा सञ्चालन गर्ने भन्ने विषयमा सरोकारवालाबीच एकमत कायम गर्न सकिएको छैन। नेपालले पिएसबी सञ्चालनका लागि बेलायत, भारत वा अन्य कुनै देशको जस्तो मोडेल विकसित गरिरहनु आवश्यक छैन। नेपालको माटो सुहाउँदो आफ्नै विशिष्ट मोडेल विकसित गर्न सकिन्छ। पिएसबीको मूल मर्म भनेको यसमा सम्पूर्ण देशवासीले यसप्रति अपनत्व ग्रहण गर्न सकून् भन्ने हो। यसैले यसको सञ्चालन प्रक्रियामा सम्भव भएसम्म सबै वर्गले अपनत्व ग्रहण गर्नसक्ने अवस्था सुनिश्चित गरिनुपर्छ। जहाँसम्म नेपालमा पिएसबी मोडेलको सन्दर्भ छ, फरक ढंगले चर्चा

गर्न सकिन्छ। यस सन्दर्भमा यहाँ केही मोडेलको चर्चा गर्ने प्रयत्न गरिन्छ।

पहिलो : पिएसबीलाई संसदको अधीन रहनेगरी सञ्चालन प्रक्रिया अवलम्बन गरिनु एक उचित उपाय हुन सक्छ। सञ्चालनका लागि योग्य र दक्ष जनशक्ति चयन गर्न संसदले स्वतन्त्र विज्ञहरु सम्मिलित एक चयन समिति गठन गर्न सक्छ। त्यो समितिले सञ्चालक समिति गठन गर्नसक्छ। विज्ञ समितिलाई पिएसबीको अनुगमनको अधिकार दिन सकिने छ। समितिलाई पूर्णतः संसदप्रति जिम्मेवार बनाउन सकिने छ। पिएसबीको बजेट विनियोजन गर्ने र लेखा परीक्षणको अधिकार पनि संसदलाई नै प्रदान गरिनु श्रेयस्कर हुन्छ।

दोस्रो : एक निश्चित प्रक्रियाका आधारमा सबै वर्ग र समुदायको प्रतिनिधित्व हुनेगरी एक सञ्चालक परिषद गठन गर्न सकिन्छ। परिषद सदस्यको संख्या आवश्यकताअनुसार एक डेढ सयसम्मको हुन सक्नेछ। यस परिषदमा लैंगिक समानतालाई दृष्टिगत गरी सबै जातजाति, भाषाभाषी, वर्ग, पेशागत संघसंगठन, सञ्चारकर्मी, उपभोक्ता, सञ्चार क्षेत्रका विज्ञ, विज्ञापनदाता, स्रष्टा, गायक, कलाकार आदिलाई समावेश गर्न सकिन्छ। यस्तै प्रत्येक प्रदेशबाट प्रदेशसभाले सिफारिस गरेको व्यक्तिलाई पनि समावेश गरिनु उचित हुन्छ। यही परिषद सदस्यमध्येबाट सञ्चालक समिति (पाँच

सदस्यीय) गठन गर्न सकिनेछ। स्वतन्त्र विज्ञको अध्यक्षतामा गठन हुने यस समितिमा रेडियो र टेलिभिजनबाट तथा स्वतन्त्र विज्ञ रहन सक्नेछन्। एकजना मुख्य कार्यकारी निर्देशकको व्यवस्था दुबै मोडेलमा गरिनुपर्छ। सञ्चालक परिषदले पिएसबीको नीति, कार्यक्रम र बजेट पारित गर्नेछ। सञ्चालक समितिको चयनका लागि संसदको सभामुखको अध्यक्षतामा एक समिति गठन गर्न सकिने छ।

तेस्रो : प्रसारण प्राधिकरण गठन गरी त्यसैअन्तर्गत पनि पिएसबी सञ्चालन गर्न सकिन्छ। नेपालमा धेरै अधिदेखि प्रसारण प्राधिकरणको आवश्यकता र औचित्यबारे बहस हुँदै आएको छ। अहिले पिएसबीको संयन्त्र स्थापना नभइसकेको अवस्थामा तत्कालका लागि यही प्राधिकरणअन्तर्गत पिएसबी सञ्चालन गर्न सकिन्छ। तर यो अस्थायी बन्दोबस्त मात्र हुनेछ। कालान्तरमा पिएसबीका लागि स्थायी संयन्त्रकै विकास गर्नु आवश्यक छ, जो माथि उल्लिखित दुई प्रकारमध्ये कुनै एकजस्तो हुन सक्छ।

(भा नेपाल पत्रकार महासंघका पूर्वअध्यक्ष हुनुहुन्छ।)

नेपाली पत्रकारिताका मुलभूत चुनौती

डिजिटल प्रभाव, मिथ्या सूचना र आर्थिक संकट

सञ्चारमाध्यम रहेनन् भने पत्रकारिता रहँदैन। पत्रकारितामा सार्वजनिक जवाफदेहिता र उत्तरदायित्वको आत्मसात भएन भने प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको दुरुपयोग हुने जोखिम बढ्छ। सञ्चारमाध्यमको व्यवसायिक स्वामित्व यसको लगानीकर्तामा रहने भएपनि विषयवस्तुमाथिको स्वामित्व सार्वजनिक हो। यसको स्वच्छता, स्वतन्त्रता, स्थायित्व र जीवन्तता आ(मचासो र साभ्ना सरोकारको क्षेत्र हो। यो व्यवस्थापन वा सरकारको मात्र नभई पत्रकार स्वयंको पनि उत्तिकैचासो र सरोकारको विषय हो।

डा. महेन्द्र विष्ट

प्रेस स्वतन्त्रता लोकतन्त्रको अपरिहार्य पक्ष हो। यसलाई लोकतन्त्रको पिलर भन्ने गरिन्छ भने सूचना स्वतन्त्रतालाई लोकतन्त्रको प्राणवायु मानिन्छ। यो बिना लोकतन्त्रको कल्पना गर्न सकिन्न। तर, पछिल्लो समयमा प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अभ्यास एवं सूचनाको पहुँच र प्रवाहलाई लिएर नयाँ खालको बहस विश्वव्यापीरूपमा हुन थालेको छ। सूचना प्रविधिको विकाससँगै डिजिटल माध्यमको व्यापकताले गर्दा मिथ्या सूचनाको बिगबिगी बढेको विषय विगत केही वर्षदेखि राष्ट्रसँग बहसमा आइरहेको छ। युनेस्कोले सन् २०२२ को विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवसमा यही विषयलाई केन्द्रीत गर्‍यो र व्यवसायिक पत्रकारिता कसरी डिजिटल मिडियाको घेराबन्दीमा पर्दै गएको छ भन्ने विषयमा बहस चलायो। पछिल्लो समयमा यो बहसको सान्दर्भिकता अरु बढ्दै गएको छ।

सन् १९९१ मा विन्डहक घोषणासँगै प्रत्येक वर्षको मे ३ का दिन युनेस्कोको आब्हानमा विश्वभर मनाउने गरिएको विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवसमा प्रत्येक वर्ष पत्रकार र पत्रकारिताको विविध आयामलाई मूल विषय बनाउने गरिएको छ। पत्रकारको सुरक्षा र प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासँगै पत्रकारिताको विकास र प्रवर्द्धनका विविध पक्षलाई समेटिने गर्दछ। यही क्रममा गत वर्ष सम्पूर्ण मानवअधिकारको चालकका रूपमा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको महत्व र भूमिकामाथि बहस पैरवी गरियो भने यो वर्ष पर्यावरणीय संकट सामना गर्न पत्रकारिताको महत्व र भूमिकालाई जोड दिँदै यो धरतीका लागि प्रेसको आवश्यकता र महत्वलाई केन्द्रबिन्दु

बनाइएको छ। वर्ष २०२४ को नारा छ- अ प्रेस फर द प्लानेट: जर्नालिज्म इन द फेस अफ द इन्भाइरोन्मेन्ट क्राइसिस। यसक्रममा सही सूचनालाई ओभेलमा पार्नेगरी फैलिएको असत्य, मिथ्या र भ्रमपूर्ण सूचनाले पर्यावरणीय संकट सामना गर्न कसरी अवरोध गरिरहेको छ भन्ने पक्षलाई समेत विश्वभर बहसमा ल्याइएको छ।

मिथ्या सूचना अहिले एकातिर हरेक समाजका लागि चुनौती बनिरहेको छ भने अर्कोतिर सूचना स्वतन्त्रतालाई संकुचित पार्न हरेकजसो सरकारका लागि गतिलो हतियार समेत बनिरहेको छ। लोकतान्त्रिक शासन प्रणाली भएका मुलुकमा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई बन्देज गर्न सम्भव छैन। डिजिटल प्लेटफर्महरू अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका फराकिला माध्यमहरू हुन्। यिनको उपस्थिति व्यापक र सशक्त छ। विश्वभर प्रभाव रहेका यस्ता सञ्जालहरूको उपस्थिति र अभ्यास नेपालमा पनि बढ्दो मात्रामा छ। खासगरी फेसबुक, युट्युव, ट्विटर, फेसबुक मेसेन्जर, स्नापच्याट, इन्स्टाग्राम, टिकटक, ट्विटर, फेसबुक मेसेन्जर, स्नापच्याट, विच्याट आदिका प्रयोगकर्ता नेपालमा पनि बढ्दो मात्रामा छन्। यीमध्ये कतिपय साइट वा त्यस्ता साइटका कतिपय विषयवस्तुहरू भावनाको आदान-प्रदान मात्र होइन, सूचना, शिक्षा, मनोरञ्जन र जनमत निर्माणमा मिडिया जस्तै गरी क्रियाशील रहेको पाइन्छ। तर, डिजिटल मिडियाका कतिपय विषयवस्तुहरूकै कारण यसलाई रोक्न र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता संकुचित बनाउन लोकतान्त्रिक सरकारलाई बहाना मिलेको छ। नेपालमा पनि कानुनी संरचना वा कार्यकारी अधिकार

प्रयोगमार्फत यो अभ्यास हुन थालिसकेको छ ।

पछिल्लो समयमा द्रुत विस्तार भइरहेको टिकटकमाथि नेपाल सरकारले केही महिनाअघि प्रतिबन्ध लगायो । यसको प्रयो गमा देखिएको अराजकता, आर्थिक अपारदर्शिता, गैरकानुनी कारोवार, जवाफदेहिताको अभावजस्ता थुप्रै कारणले यो कदम आवश्यक मानियो । अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको वकालत गर्ने कतिपय अभियन्ता, संघसंस्था र सरोकारवाला पक्षहरुसमेत सरकारको यो निर्णयका सन्दर्भमा द्विविधामा परेका देखियो । स्वतन्त्रता भनेको स्वच्छन्दता होइन भन्ने तर्क गर्नेहरुको स्वर चर्को भयो । टिकटकको प्रयोगमा समस्या देखिएको भए पनि त्यसको उपचार प्रतिबन्ध होइन, नियमन हो भन्ने स्वर कमजोर बन्यो । सरकारको यो कदमको मनसाय प्रविधिमाथिको प्रतिबन्ध हो कि विषयवस्तुमाथिको भन्ने प्रश्न अहिले पनि अनुत्तरित छ । यदि विषयवस्तुमा समस्या हो भने त्यसको नियमन हुनुपर्दथ्यो कि प्रतिबन्ध भन्ने सवाल सँगसँगै उठिरहेको छ । विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवसको अवसर मा युनेस्कोले सन् २०२२ मा पत्रकारिता डिजिटल माध्यमको घेराबन्दीमा पर्दै गएको विषयलाई मूल चुनौतीको रूपमा उठाएको सन्दर्भमा सरकारले टिकटकमाथि लगाएको प्रतिबन्ध र सामाजिक सञ्जालमाथि नियमनको निमित्त विधेयक तर्जुमा गरिरहेको सन्दर्भ बहसको निमित्त चाखलागदो विषय बन्न सक्दछ ।

प्रविधिले सञ्चारमाध्यमलाई कति फराकिलो बनाउँदैछ र कति संकुचित गर्दैछ भन्ने विषय नेपाली सन्दर्भमा पनि बहसमा आउन थालिसकेको छ । परम्परागत माध्यमलाई नयाँ माध्यमले बिस्तारित गर्दैछ कि प्रतिस्थापन गर्दैछ ? सामाजिक सञ्जालले पत्रकारितालाई प्रवर्द्धन गर्दैछ कि विघटन ? यो विषयको विश्लेषणमा सञ्चारमाध्यमहरुको आयको स्रोतमा सामाजिक सञ्जालले बढाउँदै लगेको हिस्सा पनि जोडिएको छ । यस्तै पछिल्लो समयमा समाजमा मिथ्या सूचनाको बाढी आइरहे को सन्दर्भ पनि यहाँनिर गाँसिएको छ । जसले पत्रकारिताको पहुँच खुम्च्याएको मात्र छैन, विश्वसनीयतामाथि समेत गम्भीर प्रश्न उठाएको छ । प्रभावकारी नियमनको अभाव र सञ्चार साक्षरताको कमीका कारण हाम्रो जस्तो समाजमा पत्रकारिता र सामाजिक सञ्जाल छुट्ट्याउन नसकिँदा त्यसको मार मूलप्रवाहका सञ्चारमाध्यमले भोग्नु परेको छ । यसले पत्रकारितालाई बहुपक्षीय घेराबन्दीमा पारिदिएको छ । पत्रकारमा सेल्फ सेन्सरसीपको स्थिति सिर्जना गरिदिएको छ । पेशाबाट पलायन हुनेको संख्या बढाएको छ । फलतः पत्रकार पेशागतरूपमा समेत असुरक्षित बन्दै गएका छन् भने मिडिया बन्द हुने स्थिति थपिदिएको छ । यस परिप्रेक्ष्यमा यसका चुनौ ती र त्यसलाई सामना गर्ने नीति, विधि र संरचनाको विषयमा नेपाल पत्रकार महासंघका फोरमहरुमा बहस हुन आवश्यक छ ।

विगतको तुलनामा अहिले माध्यमगत, प्रविधिगत र संख्यात्मक

तीनै हिसावमा नेपाली पत्रकारिताले ठूलो फड्को मारेको छ । अहिलेसम्म आइपुग्दा पत्रपत्रिका दर्ताको संख्या करिब ८ हजार पुगेको छ भने १ हजार बढी एफएम रेडियोले प्रसारण अनुमति (लाइसेन्स) प्राप्त गरेका छन् । यस्तै प्रसारण अनुमति पाएका टेलिभिजनको संख्या अढाइ सय पुगेको छ भने सूचना विभागमा दर्ता भएका अनलाइनको संख्या करिब ५ हजार छ । प्रेस काउन्सिलको अभिलेखअनुसार नियमित प्रकाशित भई वर्गीकरणमा आवदेन दिने पत्रपत्रिकाको संख्या करिब ९ सय छ । नेपालको भूगोल र जनसंख्याको तुलनामा यो संख्या सानो होइन । पहुँचका दृष्टिले पनि नेपाली सञ्चारमाध्यमको प्रभाव ब्यापक छ । उपलब्धताको दृष्टिले पत्रपत्रिका र रेडियो प्रसारणको पहुँच करिब ८० प्रतिशत जनसंख्यामा छ भने टे लिभिजनको पहुँच करिब ७० प्रतिशत जनसंख्यामा पुगेको अनुमान छ । इन्टरनेटको माध्यमबाट अनलाइन समाचार पोर्टल र परम्परागत माध्यमको डिजिटल भर्सन देशभित्र मात्र नभई विश्वभर फैलिएको छ । यसले मूल प्रवाहका सञ्चारमाध्यमको पहुँच ब्यापक बनेको देखाउँछ । तर, यसको प्रभाव भने बढ्ने भन्दा घट्ने स्थितिमा छ ।

यसरी प्रभाव घट्नुमा सञ्चारमाध्यमको व्यवसायिक अभ्यास कमजोर हुनु पनि एउटा प्रमुख कारण हो । त्यसमा विषयवस्तुको गुणस्तर एउटा पक्ष हुन सक्दछ भने अर्को पक्ष कमजोर आर्थिक स्थिति । नाकाबन्दी, भूकम्प, कोभिडलगायतको कारण नेपाली सञ्चारमाध्यम श्रृंखलाबद्धरूपमा दवावमा पच्यो । पछिल्लो समयमा आमसञ्चार माध्यमको बजार एकातिर विश्वव्यापी आर्थिक संकट र राष्ट्रिय मन्दीको कारण थप खुम्चिँदै गएको छ भने भएको सीमित बजार पनि डिजिटल माध्यमले खोसिरहेको अवस्था छ । यस्तो स्थितिमा नेपाली मिडिया उद्योग चरम आर्थिक संकटको भूमरीमा पर्ने स्थिति छ । जसले गर्दा यसको जीवन नै चुनौतीमा पर्ने जोखिम बाढिरहेको छ । त्यो जोखिमबाट निस्कन मिडिया क्षेत्र चनाखो हुन आवश्यक छ । नेपाल पत्रकार महासंघ यस्ता संगीन विषयमा जागरूक हुनुपर्दछ । महासंघले पत्रकार र पत्रकारितालाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने यस्ता मुद्दामा अग्रसरता देखाउनु पर्दछ । सम्बोधनका लागि नेतृत्वदायी भूमिका खेल्न सक्नुपर्दछ । विडम्बना भन्नुपर्दछ, यो मामिलामा महासंघ अस्पष्ट, द्विविधाग्रस्त र सुषुप्त स्थितिमा देखिन्छ । यसले गर्दा एकातिर समस्या भन विकराल बन्दै छ भने अर्कोतिर महासंघले आफ्नो स्पेस गुमाउँदै गरेको अवस्था छ ।

पछिल्लो समय सूचना प्रविधिको विकासले लोकतन्त्रको विश्वव्यापी सनातनी मान्यतालाई पुनः परिभाषित गरेको छ । अति सम्वेदनशील बाहेकका सम्पूर्ण सूचनाहरु सार्वजनिक डोमेनमा उपलब्ध भइरहेका छन् । सूचनाहरु अब सरकारी अधिकारी वा सार्वजनिक निकायको नियन्त्रणभित्र छैनन् । नयाँ प्रविधिको विकासले प्रविधि लोकतन्त्र अर्थात् डिजिटल डेमो क्रेसीको नयाँ अवधारणा जन्माइरहेको बेला प्रविधिको विकास

र विस्तारलाई रोक्न सकिन्न । रोक्ने अवधारणामा जानु पनि हुँदैन । प्रविधिले पत्रकारको परिभाषा नै बदलिदिएको अहिले को अवस्थामा पत्रकारिताको साख र समग्र उद्योगलाई कसरी जोगाउने भन्नेमा पनि नयाँ अवधारणाका साथ बहस पैरवी आवश्यक छ । यसमा प्रविधि अर्थात् डिजिटल प्लेटफर्मलाई सचेतनापूर्वक अवलम्बन गर्नुपर्दछ । यसलाई बाधक होइन, साधकको रूपमा लिएर नीतिगत तथा व्यवहारिक उपायहरु अबलम्बन गरिनुपर्दछ ।

सामाजिक सञ्जाल, आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्स र न्युज अटो मेशन जस्ता विषय कुनै न कुनै रूपमा पत्रकारितासँग जोडिदै छन् । त्यसले सिर्जना गर्ने प्रभावहरु विगतको तुलनामा अझ व्यापक हुँदैछन् । त्यसैले पनि पत्रकारितामा 'इथिकल प्राक्टिस' एक अहम् विषयका रूपमा छलफलमा आउन जरूरी छ । अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा यसमाथि बहस हुन थालिसकेको छ । नेपालमा पनि यसप्रति सचेतन बहस गर्ने समय भइसकेको छ । प्रविधिको नवीनतम विकाससँगै परम्परागत सञ्चार माध्यमको भविष्यमाथि गम्भीर संकट उत्पन्न भइरहेको आजको समयमा प्रविधिलाई आत्मसात गर्दै पत्रकारिताको अस्तित्व र क्षाका निम्ति सबै पक्ष गम्भीर बन्न र सामूहिक पहलकदमी

लिन जरूरी छ ।

सञ्चारमाध्यम रहेनन् भने पत्रकारिता रहँदैन । पत्रकारितामा सार्वजनिक जवाफदेहिता र उत्तरदायित्वको आत्मसात भएन भने प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको दुरुपयोग हुने जोखिम बढ्छ । सञ्चारमाध्यमको व्यवसायिक स्वामित्व यसको लगानीकर्तामा रहने भएपनि विषयवस्तुमाथिको स्वामित्व सार्वजनिक हो । यसको स्वच्छता, स्वतन्त्रता, स्थायित्व र जीवन्तता आमचासो र साभ्भा सरोकारको क्षेत्र हो । यो व्यवस्थापन वा सरकारको मात्र नभई पत्रकार स्वयंको पनि उत्तिकै चासो र सरोकारको विषय हो । विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवस २०२४ र यही अवसर पारेर नेपाल पत्रकार महासंघले आयोजना गरिरहेको २७औँ महाधिवेशनको यो अवसरलाई पत्रकारको भौतिक तथा पेशागत सुरक्षा, प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको संरक्षण र महासंघको संगठनात्मक विषयसँगै पत्रकारिताका यस्ता ज्वलन्त मुद्दामाथिको बहस र उपयुक्त निकास खोज्नेतर्फ पनि सदुपयोग गर्न सकियोस्, हार्दिक शुभकामना । ■

(विष्ट नेपाल पत्रकार महासंघका पूर्वअध्यक्ष तथा वर्तमान सल्लाहकार हुनुहुन्छ ।)

संविधानमा प्रेस स्वतन्त्रताको सुनिश्चितता कार्यान्वयनमा तीन तहबीच देखिएन एकरूपता

लोकतन्त्रको प्रमुख खम्बाका रूपमा रहेको सञ्चार क्षेत्रको संरक्षण, प्रवर्द्धन र विकासका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले भूमिका खेल्नु पर्दछ। संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूले प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको पूर्ण ग्यारेण्टी, सञ्चारमाध्यमको प्रवर्द्धन र पत्रकारको हकहित हुनेगरी नीति, कानून र संरचना बनाउनु पर्दछ। स्वतन्त्र सञ्चारको संस्थागत विकासमा जोड दिनुका साथै सञ्चारमाध्यम र पत्रकारमाथि सरकारको प्रभाव र हस्तक्षेप नहुने अवस्थाको ग्यारेण्टी गर्नु पर्दछ।

गोविन्द आचार्य

नेपालको संविधानको व्यवस्थाअनुसार नेपालमा संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहको शासन प्रणाली सञ्चालनमा छ। तीनवटै तहमा जननिर्वाचित सरकार र संसद क्रियाशील छन्। यी तीनवटै तहका सरकारको प्रमुख दायित्व भनेको आफ्नो आफ्नो कार्यक्षेत्रमा रहेर संविधान र कानूनको पूर्ण पालना गर्नु र गराउनु हो। प्रदेश र स्थानीय तहहरू त भन्नु राज्यका आधारभूत अंग हुन्। जनताका प्रतिनिधिद्वारा परिचालित हुने यी तहका सरकारले नागरिकका संवैधानिक र कानूनी अधिकारको पूर्ण प्रत्याभूति गराउनुका साथै नागरिकका प्रतिनिधिका रूपमा सत्तामार्फत् सेवा प्रवाह गर्छन्। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट सम्पादन भइरहेका कामहरूबारे पत्रकार र सञ्चारमाध्यमले नियमितरूपमा निगरानी गरिरहेका हुन्छन्। पत्रकार र सञ्चारमाध्यमबाट सार्वजनिक भएका सामग्रीका आधारमा समेत नागरिकले जनप्रतिनिधि र शासन प्रणालीको मूल्यांकन गर्नुका साथै आफ्ना धारणासमेत सार्वजनिक गरिरहेका हुन्छन्। प्रेसको महत्वपूर्ण भूमिकाकै कारण यसलाई राज्यको चौथो अंगको उपमा दिने गरिएको हो।

नेपाली जनताबाट चुनिएका प्रतिनिधिले संविधानसभामार्फत् पहिलोपटक निर्माण गरेको नेपालको संविधान २०७२ को प्रस्तावनामै पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता सुनिश्चित गरिएको छ। संविधानको प्रस्तावनामै उल्लिखित प्रेस स्वतन्त्रताको सुनिश्चिततालाई संविधानका विभिन्न धारामा स्वतन्त्रताको हक, सञ्चारको हक र सूचनाको हकका रूपमा थप व्यवस्थित र ग्यारेण्टी गरिएको छ।

नेपालको संविधानमा स्वतन्त्रताको हकअन्तर्गत धारा १७

(१) मा 'कानून बमोजिमबाहेक कुनै पनि व्यक्तिलाई वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरिने छैन' भन्ने उल्लेख गरिएको छ। यसैगरी धारा १७ (२) ले प्रत्येक नागरिकलाई - '(क) विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता, (ख) बिना हातहतियार शान्तिपूर्वक भेला हुने स्वतन्त्रता, (ग) राजनीतिक दल खोल्ने स्वतन्त्रता, (घ) संघ र संस्था खोल्ने स्वतन्त्रता, (ङ) नेपालको कुनै पनि भागमा आवतजावत र बसोबास गर्ने स्वतन्त्रता, (च) नेपालको कुनै पनि भागमा पेशा, रोजगार गर्ने र उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको स्थापना र सञ्चालन गर्ने स्वतन्त्रता।' प्रदान गरेको छ। यी सबै स्वतन्त्रताहरूमध्ये विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता नेपाली प्रेसका लागि सर्वाधिक महत्वको विषय बनेको छ।

सञ्चारको हकलाई संविधानको धारा १९ उपधारा (१) मा यसरी प्रत्याभूत गरेको छ-'विद्युतीय प्रकाशन, प्रसारण तथा छापालगायतका जुनसुकै माध्यमबाट कुनै समाचार, सम्पादकीय, लेख, रचना वा अन्य कुनै पाठ्य, श्रव्य, श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रकाशन तथा प्रसारण गर्न वा सूचना प्रवाह गर्न वा छान्नुपूर्व प्रतिबन्ध लगाइने छैन।'

तर, नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता वा संघीय एकाइबीचको सु-सम्बन्ध वा विभिन्न जातजाति, धर्म वा सम्प्रदायबीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने, राज्यद्रोह, गाली बेइज्जती वा अदालतको अवहेलना हुने वा अपराध गर्न दुरुत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक शिष्टाचार, नैतिकताको प्रतिकूल कार्य गर्ने, श्रमप्रति अवहेलना गर्ने र जातीय छुवाछूत एवं लैंगिक भेदभावलाई दुरुत्साहन गर्ने कार्यमा मनासिव प्रतिबन्ध लगाउने

गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

यसैगरी उपधारा (२) मा कुनै श्रव्य, श्रव्यदृश्य वा विद्युतीय उपकरणको माध्यम वा छापाखानाबाट कुनै समाचार, लेख, सम्पादकीय, रचना, सूचना वा अन्य कुनै सामग्री मुद्रण वा प्रकाशन, प्रसारण गरे वा छापेबापत त्यस्तो सामग्री प्रकाशन, प्रसारण गर्ने वा छाप्ने रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन वा अन्य कुनै किसिमको डिजिटल वा विद्युतीय उपकरण, छापा वा अन्य सञ्चार माध्यमलाई बन्द, जफत वा दर्ता खारेज वा त्यस्तो सामग्री जफत गरिने छैन ।

तर, यस उपधारामा लेखिएको कुनै कुराले रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन वा अन्य कुनै किसिमको डिजिटल वा विद्युतीय उपकरण, छापाखाना वा अन्य सञ्चारमाध्यमको नियमन गर्न ऐन बनाउन बन्देज लगाएको मानिने छैन ।

धारा १९ उपधारा (३) मा कानूनबमोजिम बाहेक कुनै छापा, विद्युतीय प्रसारण तथा टेलिफोन लगायतका सञ्चारसाधनलाई अवरुद्ध नगरिने उल्लेख गरिएको छ ।

संविधानमा विभिन्न धाराको अलग र विस्तृत व्यवस्था आफैँमा सकारात्मक विषय भए पनि प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमार्फत् संवैधानिक सीमा तोकिएकाले त्यसको दुरुपयोग हुन नदिन सधैँ चनाखो बन्नु पर्दछ ।

यसैगरी संविधानको धारा २७ मा सूचनाको हक प्रत्याभूत गरिएको छ । उक्त धारामा “प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माने र पाउने हक हुनेछ । तर, कानून बमोजिम गोप्य राख्नुपर्ने सूचनाको जानकारी दिन कसैलाई बाध्य पारिने छैन” भनिएको छ । यसैगरी गोपनीयताको हकलाई धारा २८ मा राखेर कुनै पनि व्यक्तिको जीउ, आवास, सम्पत्ति, लिखत, तथ्यांक, पत्राचार र चरित्रसम्बन्धी विषयको गोपनीयता कानूनबमोजिम बाहेक

अनतिक्रम्य हुने व्यवस्था र गरिएको छ ।

यस्तै संविधानमा संघीय र प्रादेशिक संसदको विशेषाधिकारको रूपमा केही व्यवस्थाहरू पनि गरिएका छन् । धारा १०३ (१) मा संघीय संसदको दुबै सदनमा पूर्ण वाक स्वतन्त्रता रहने र १०३ (३) मा संघीय संसदको कुनै सदनको कुनै पनि कारवाहीमाथि त्यसको असल नियतबारे शंका उठाई कुनै टीका-टिप्पणी गरिने छैन र कुनै सदस्यले बोलेको कुनै कुराको सम्बन्धमा जानी-जानी गलत वा भ्रामक अर्थ लगाई कुनै प्रकारको प्रकाशन वा प्रसारण गर्न पाइने छैन भनिएको छ । यस्तै व्यवस्था प्रदेशसभाका हकमा धारा १८७ (१) र (३) मा गरिएको छ ।

संविधानको धारा १२८(४) मा सर्वोच्च अदालतले आफ्नो वा मातहतको अदालतले गर्ने न्याय सम्पादनको कार्यमा कसैले अवरোধ गरेमा वा आदेश वा फैसलाको अवज्ञा गरेमा कानूनबमोजिम अवहेलनामा कारवाही चलाई सजाय गर्नसक्ने व्यवस्था छ । संविधानको धारा २७३ मा संकटकालीन व्यवस्था रहेको छ, जसको उपधारा (१०) मा संकटकालीन अवस्थाको घोषणा वा आदेश बहाल रहेसम्मका लागि मौलिक हक निलम्बन गर्न सकिने भए पनि केही हकहरूलाई निलम्बन नगरिने संवैधानिक प्रत्याभूति गरिएको छ । त्यसरी निलम्बनमा नगरिनेमा सञ्चारको हकअन्तर्गत धारा १९ (२) पनि रहेको छ, जसमा कुनै माध्यमलाई बन्द, जफत वा दर्ता खारेज गर्न नपाइने व्यवस्था गरिएको छ । यसरी संकटकालमा पनि समाचार सामग्री प्रकाशन वा प्रसारण गरेबापत विगतमा जस्तो कुनै पनि सञ्चार माध्यमलाई बन्द, जफत वा दर्ता खारेज गर्न नपाइने व्यवस्था गरिएको छ ।

लोकतन्त्रको प्रमुख खम्बाका रूपमा रहेको सञ्चार क्षेत्रको संरक्षण, प्रवर्द्धन र विकासका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले भूमिका खेल्नु पर्दछ । संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूले प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको पूर्ण ग्यारेण्टी, सञ्चारमाध्यमको प्रवर्द्धन र पत्रकारको हकहित हुनेगरी नीति, कानून र संरचना

बनाउनु पर्दछ । स्वतन्त्र सञ्चारको संस्थागत विकासमा जोड दिनुका साथै सञ्चारमाध्यम र पत्रकारमाथि सरकारको प्रभाव र हस्तक्षेप नहुने अवस्थाको ग्यारेण्टी गर्नु पर्दछ ।

संविधान र ऐनमा व्यवस्था गरिएको दायित्व पूरा गर्न हाल संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले सञ्चारसम्बन्धी विभिन्न नीति र कानूनहरू बनाइरहेका छन् । संघले सञ्चारसम्बन्धी केही नयाँ कानून र नीति परिमार्जन गर्ने तथा पुराना कानून संशोधन गर्ने प्रक्रिया अघि बढाइसकेको छ भने प्रदेश सरकारहरूले केही कानून पारित गर्नुका साथै केही प्रदेशमा अहिले पनि सञ्चार नीति र कानून बनाउने प्रक्रिया अघि बढाइरहेका छन् ।

नेपालको संविधानले ग्यारेण्टी गरेको सञ्चारसम्बन्धी हकको कार्यान्वयन तथा नियमनका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई जिम्मेवारी दिइएको छ । संविधानको अनुसूची ५ मा संघको अधिकारको सूची, अनुसूची ६ मा प्रदेशको अधिकारको सूची, अनुसूची ७ मा संघ र प्रदेशको साभा अधिकारको सूची, अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको अधिकारको सूची र अनुसूची ९ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको सूची व्यवस्था गरिएको छ । ती पाँचवटै सूचीमा सूचना तथा सञ्चार र पत्रकारितासँग सम्बन्धित विषयको पनि अधिकार रहेका छन् । (तालिका नं. १)

उपरोक्त अधिकार सूचीमा उल्लेख नभएका अन्य विषयहरू अनुसूची ५ मा नै पर्ने स्पष्ट पारिएको छ । यो सूचीलाई स्पष्ट

र विस्तृत पार्ने कानून हालसम्म बनेको छैन । तीनै तहको सरकारको अधिकार क्षेत्रमा परेका विषयमा पहिला संघीय ऐन बन्नु आवश्यक छ । संघीय ऐन नबन्दा अधिकार प्रयोग र व्याख्यामा अन्योल छ । संघ, प्रदेश र कतिपय स्थानीय तहमा समेत दोहोरो-तेहोरो र फरक-फरक मापदण्डका नियमनकारी ऐन, नीति र संस्थाहरू खडा भइरहेका छन् ।

अधिकार बाँडफाँड सूचीअनुसार माथि उल्लिखित अधिकारका सूचीहरूलाई निम्न अनुसार विस्तृतीकरण गरिएको छ । (तालिका नं. २)

यी अधिकारहरूको विस्तृतीकरण सूचीमा सञ्चार र पत्रकारितासँग सम्बन्धित केही विषय अस्पष्ट रहेका छन् । तीनै तहले गर्ने साभा कार्यहरूको पनि स्पष्ट बाँडफाँड देखिन्न । प्रदेश र स्थानीय तहले नीति र कानून बनाउँदा तोकिएको क्षेत्रभन्दा थप केही क्षेत्रलाई पनि समेट्ने तथा आपसमा अधिकार बाँड्ने गरेका छन् । यसको निराकरणका लागि सिंगो सञ्चार क्षेत्रकै समग्र नियमन र अधिकार क्षेत्रको बाँडफाँड हुनेगरी सबभन्दा पहिले संघीय ऐन निर्माण गरिनु पर्दछ । तत्पश्चात् संविधान र संघीय ऐनअनुरुप प्रदेश र स्थानीय तहबाट कानून बनाउनु उचित हुन्छ ।

(आचार्य नेपाल पत्रकार महासंघको निवर्तमान अध्यक्ष र वर्तमान सल्लाहकार हुनुहुन्छ ।)

(तालिका नं. १)

अनुसूची ५	अनुसूची ६	अनुसूची ७	अनुसूची ८	अनुसूची
- (संघ)	- (प्रदेश)	- (संघ र प्रदेश)	- (स्थानीय तह)	- (तीन तहको साभा)
८. दूरसञ्चार, रेडियो फ्रिक्वेन्सीको बाँडफाँड, रेडियो टेलिभिजन र हुलाक	३. रेडियो, एफ.एम र टेलिभिजन सञ्चालन	१४. सञ्चारमाध्यम सम्बन्धी	३. एफ.एम सञ्चालन	२. शिक्षा, खेलकुद र पत्रकारिता

(तालिका नं. २)

संघ	प्रदेश	स्थानीय
- दूरसञ्चार, सूचना प्रविधि र भूउपग्रह आदिसम्बन्धी - १३ वटा - रेडियो टिभी तथा अन्य सञ्चारमाध्यमसम्बन्धी - १६ वटा - हुलाकसम्बन्धी - ९ वटा - सिनेमासम्बन्धी - २ वटा - सूचनाको हक - १ २, अनुसूची ९ अनुसारको पत्रपत्रिकासम्बन्धी- ३ वटा	- रेडियो, एफ.एम टिभी सम्बन्धी- ३ वटा - सूचना प्रविधिसम्बन्धी - ६ वटा - आमसञ्चार र पत्रकार सम्बन्धी- ९ वटा - सूचनाको हक - १ २, अनुसूची ७ अनुसार - ४ वटा	- एफ.एम नियमन - १ - केवल टेलिभिजन - १ - अनुसूची ९ अनुसार एफ.एम सञ्चालन - १

बितेको दशकको समीक्षा आगामी दशकको तयारी

निजी क्षेत्रमा सञ्चारमाध्यमको संख्यात्मक उपस्थिति बढेपनि त्यसलाई गुणात्मक बनाउन पर्याप्त कदम चालिएको छैन। संविधानले नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रका लागि फराकिलो राजमार्गको परिकल्पना त गरेको छ तर त्यसलाई व्यवहारिक कार्यान्वयनका दृष्टिले गोरेटो बनाउनेसम्मको काम नै अधुरो छ। बितेको दशकले संविधानमार्फत दिएको उपलब्धि जोगाउँदै अबको दशकमा ती उपलब्धिहरू संस्थागत गर्ने जिम्मेवारी पूरा गर्न नेपाली पत्रकारिता जगत आफै अग्रसर हुनुपर्नेछ।

शिव लम्साल

नेपालको प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको आन्दोलन, श्रमजीवी पत्रकारको हकहित प्रवर्द्धन एवं व्यवसायिक पत्रकारिताको पक्षपोषणका सन्दर्भमा आजभन्दा १ दशकअघि हामी कहाँ थियौं ? वर्ष २०८१ को प्रारम्भमा नेपाली पत्रकारिताका विविध आयामबारे चर्चा गर्नुपूर्व हामीले कम्तीमा पछिल्लो १ दशकको पत्रकारिता क्षेत्रको सिंहावलोकन गर्नेपर्ने हुन्छ।

दशकअघि नेपालमा संविधानसभामार्फत संविधान निर्माण गर्ने अभियानले सार्थकता पाएको थिएन। नेपाल पत्रकार महासंघ, नेपाल प्रेस युनियनसहित सञ्चार क्षेत्रका सबैजसो संस्थाहरूले संविधानमा पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रताको सुनिश्चितताका लागि अभियान नै चलाउनुपरेको थियो। पहिलो संविधानसभाले मुलुकलाई लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा प्रवेश त गरायो तर संविधान निर्माण र शान्तिप्रक्रियाको काम टुंगोमा पुग्नै बाँकी थियो। दश वर्षे सशस्त्र द्वन्द्वको चपेटाबाट उम्कन खोजिरहँदा लोकतान्त्रिक संविधानमार्फत पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रताको सुनिश्चितता हामी सबैले खोजेका थियौं। मुलुकमा संविधान बनेपछि लोकतान्त्रिक मूल्यमान्यता स्थापित मात्रै हुँदै नन् श्रमजीवी पत्रकारका हकअधिकारसमेत हनन् नहुनेगरी स्थापित हुन्छन् भन्नेमा हामी सबै दुक्क थियौं।

दशकअघि पत्रकार महासंघकै एक समारोहमा तत्कालीन प्रधानमन्त्री एवं संविधानका पिता सुशील कोइरालाले “संविधान बनेपछि पत्रकारले गाडी चढ्छन्” भन्नुभएको स्मरण

गर्दछु। कोइरालाको भनाइको तात्पर्य नयाँ बन्ने संविधानले श्रमजीवी पत्रकारको आर्थिक सामाजिक सुरक्षाको ग्यारेण्टी गर्छ भन्ने नै थियो। दशकपछि मुलुकमा संविधान बनेर दुईपटक संसदीय निर्वाचन पनि सम्पन्न भइसकेको छ। संविधानमा पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता लेखाउन हामी सफल त भयौं तर पत्रकारको पेशागत हकहित सुनिश्चित गर्ने अभियान अझै अपुरो छ। बितेको १ दशकमा नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रले धेरै आरोह अवरोह पार गरेको छ। लोकतान्त्रिक संविधान निर्माणका लागि नेपाल पत्रकार महासंघको अगुवाईमा भएको प्रयत्न सफल भयो। २०७२ असोज ३ गते संविधानसभाबाट जारी भएको नेपालको संविधानको प्रस्तावनामै पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रताको सुनिश्चिततासँगै सूचनाको हक, सञ्चारको हक, छापाखानाको हक, अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको हक लगायतका मौलिक नागरिक अधिकारहरूको प्रत्याभूत गराउन सफल भयौं।

राजनीतिक र संवैधानिकरूपमा नेपाली पत्रकारहरूको जीत हासिल भयो। यद्यपि संविधान निर्माणपछि सञ्चार क्षेत्रमा अपेक्षा गरिएको सुधार र पत्रकारको हित प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा आशा गरिएका उपलब्धि हासिल हुन सकेनन्। यसो हुनुमा २०७२ को महाभूकम्प सिर्जित परिवेश, कोभिड १९ को विश्वव्यापी महामारीको असर र गहिरीदो आर्थिक संकट मुख्य कारक भएपनि यदाकदा शासकको मनोवृत्तिमा हुन नसकेको सुधार पनि जिम्मेवार रह्यो।

महाभूकम्पमा मिडिया

२०७२ बैशाख १२ गते गोरखाको बारपाकलाई केन्द्रबिन्दु बनाएको भूकम्पले मुलुकलाई नराम्ररी प्रभावित गर्‍यो । दश हजारभन्दा बढी नागरिकको ज्यान लिएको भूकम्पका कारण सयौं सञ्चारमाध्यमहरूमा क्षति पुग्यो । हामीले केही होनहार पत्रकार गुमाउनुपर्‍यो । संकटको यस्तो समयमा पनि नेपाली मिडिया डगमगाएन । भूकम्पपछि समाचार सप्रेषणमा नेपाली सञ्चारमाध्यम र पत्रकारहरूले निर्वाह गरेको संयमित एवं प्रभावकारी भूमिका सदैव प्रशंसनीय रहनेछ । यद्यपि प्रकोपपूर्वको तयारीमा नेपाली मिडिया र पत्रकारबाट भएका कमजोरी पनि सतहमा आए । प्रकोपपूर्वको तयारी मिडियाका लागि कति महत्वपूर्ण छ भन्ने पाठ हामीलाई २०७२ को भूकम्पले सिकायो । यद्यपि आज पनि नेपाली सञ्चारमाध्यममा विपदको पूर्वतयारी र विपदपछिको व्यवस्थित प्रयत्नका पर्याप्त पहल नभएको पाइन्छ । आगामी दशकमा नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रले यो कमजोरी सुधारेर अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ ।

संविधानले जगाएको आशा

२०७२ साल असोज ३ गते गणतन्त्र नेपालका प्रथम राष्ट्रपति डा. रामवरण यादवले संविधानसभाबाट निर्मित नेपालको संविधान जारी गर्नुभयो । लोकतान्त्रिक मूल्यमान्यतालाई आत्मसाथ गरेको संविधानको प्रस्तावनामै पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रताको ग्यारेण्टी गरियो । यसबाट नेपालको प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको आन्दोलनले एक हदसम्मको सफलता हासिल गरेको मान्न सकिन्छ । संविधानले शब्दमा सुनिश्चित गरेका अधिकारहरू प्राप्तिको संघर्ष भने आगामी दशकमा पनि यथावत रहने देखिन्छ । अभैपनि श्रमजीवी पत्रकारले सम्मानजनक पारिश्रमिक र सेवासुविधा नियमित प्राप्त गर्ने वातावरण बनिस्केको छैन । राज्यको पुनर्संरचना भइसक्दा पनि सञ्चारसम्बद्ध संस्थाहरूको उचित रुपान्तरण हुन सकेको छैन । परम्परागत सोच प्रणालीबाट सञ्चालन भइरहेका सरकारी सञ्चारमाध्यमहरूको सुधारको काम बाँकी नै छ । निजी क्षेत्रमा सञ्चारमाध्यमको संख्यात्मक उपस्थिति बढेपनि त्यसलाई गुणात्मक बनाउन पर्याप्त कदम चालिएको छैन । संविधानले नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रका लागि फराकिलो राजमार्गको परिकल्पना त गरेको छ तर त्यसलाई व्यवहारिक कार्यान्वयनका दृष्टिले गोरेटो बनाउनेसम्मको काम नै अधुरो छ । बितेको दशकले संविधानमार्फत दिएको उपलब्धि जोगाउँदै अबको दशकमा ती उपलब्धिहरू संस्थागत गर्ने जिम्मेवारी पूरा गर्न नेपाली पत्रकारिता जगत आफै अग्रसर हुनुपर्नेछ ।

कोभिडको कहर

बितेको दशकको सबैभन्दा कहालीलाग्दो घटनाका रूपमा कोभिड १९ र यसको प्रभाव रहनेछ । विश्वको कुनै पनि मुलुक कोभिडको कहरबाट अलग रहन सकेन । संसारभर का मिडिया कोभिड कहरबाट प्रभावित भए । विश्वबजारमा विज्ञापनबाट हुने आय संकुचित भयो । भौतिकरूपमा प्रकाशित

एवं वितरीत हुँदै आएका पत्रपत्रिकाको भविष्य नै संकटमा पर्ने स्थिति बन्यो । नेपालमा पनि लामो समय दैनिक पत्रिकाहरूको प्रकाशन नै बन्द भयो । “वर्क फर्म होम” बाट शुरु भएको श्रमजीवी पत्रकारको संकट “नो पे फर कोभिड” को स्थितिमा पुग्यो । आर्थिकरूपमा बलियो भनिएका सञ्चार माध्यमले पनि खर्च घटाउने भन्दै पत्रकारको सेवा रद्द गर्न थाले । सेवामा निरन्तर भएका पत्रकारलाई पारिश्रमिकभन्दा कामको निरन्तरता नै प्रिय बन्न पुग्यो । कोभिडका कारण डिजिटल मिडियाको प्रभाव र पहुँच हवात्तै बढेपनि उनीहरूको आम्दानी आशातीत बढ्न सकेन । निजी क्षेत्रमा परेको कोभिडको असर स्वभाविकरूपमा सञ्चारमाध्यमको आम्दानीमा परेको थियो । जसको असर श्रमजीवी पत्रकार को सेवासुविधामा पर्न गयो । सरकारले ल्याएका सुविधा पनि श्रमजीवीभन्दा मालिक पोस्ने खालका भए । जसको असर आजपर्यन्त नेपाली सञ्चारमाध्यममा परिरहेको छ । महाभूकम्पका बेला सिक्नुपर्ने प्रकोपको पूर्व तयारीको पाठ कोभिडको बेलासम्म पनि हामीले सिकेनौ । अन्ततः कोभिडकालमा नेपाली सञ्चारमाध्यमको भूमिका राम्रो भएपनि भूकम्पले हल्लाएको सञ्चार अर्थतन्त्रको जग कोभिडले अझ कमजोर पार्यो । जसको प्रभावविरुद्ध आगामी दशकमा पनि नेपाली सञ्चार क्षेत्रको संघर्ष अवश्यम्भावी छ ।

आर्थिक संकटको बाछिटा

एकै दशकभित्र भूकम्पदेखि नाकाबन्दी हुँदै कोभिडसम्मको मार परेपछि नेपाली अर्थतन्त्र स्वभाविक गतिमा चल्न सकेन । संविधान निर्माणपछि अपेक्षा गरिएको आर्थिक वृद्धि हासिल हुन सकेन । सरकारले अर्थतन्त्रको सबलीकरणका लागि चालेका कदम पर्याप्त नभएकैले हुनुपर्छ कहिले कर्मचारीलाई तलब समेत खुवाउन नसक्ने त कहिले विदेशी मुद्राको सञ्चिती इतिहासकै कमजोर हुने अवस्थामा नेपाल पुग्यो । सत्तामा हुने राजनीतिक दलले सुधार र सम्भावनाको भाषण दिन त छाडेन तर पछिल्लो केही वर्षयता नेपालमा आर्थिक संकट उत्पन्न बाछिटालाई कसैले टार्न सकेन । अर्थतन्त्र सबलीकरणका महत्वपूर्ण स्तम्भ मानिने वित्तीय संस्थाहरूको क्षयीकरणको मार मुलुकको अर्थतन्त्र हुँदै नेपाली मिडियाको समाचार कक्षसम्म पुग्यो । बितेका केही वर्षयता स्थापित सञ्चारमाध्यमहरूले आर्थिक संकटको नाममा जनशक्ति कटौतीलाई निरन्तरता दिइरहेका छन् । यसले गर्दा पत्रकारिता क्षेत्रमा बेरोजगारी जनशक्तिको संख्या बढेको छ । जागिर छाडेर स्वरोजगार हुन चाहेका अधिकांश पत्रकारहरू पनि आज मिडिया सञ्चालन गर्न नसक्ने स्थितिमा पुगेका छन् । ठूला भनिएका सञ्चारमाध्यमले त हात उठाइसकेको अवस्थामा साना र स्वरोजगारमूलक मिडियामा आर्थिक संकटको असर कति गम्भीर होला ? हामी आँकलन गर्न सक्छौं । आर्थिक संकट सिर्जित यी समस्याहरू आगामी दशकमा नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रले सामना गर्नुपर्ने मुख्य चुनौती हुन् । यी संकटको समाधानका लागि पत्रकारमात्रै नभएर नेपाली सञ्चारक्षेत्रका सबै सरोकारवालाबीच बृहत्तर समझदारी

र कार्यगत एकताको खाँचो रहेको छ ।

श्रमजीवी पत्रकारका सवाल

नेपाली सञ्चारक्षेत्रको सुधारको सन्दर्भ प्रत्यक्षरूपमा श्रमजीवी पत्रकारका सवालसँग जोडिन्छन् । माथि उल्लिखित सबै प्रकरणमा मेहेनत गर्ने र अवसर गुमाउने पात्र नेपालका श्रमजीवी पत्रकारहरू हुन् । भूकम्प, कोभिड र आर्थिक संकटजस्ता बितेको दशकका गम्भीर समस्याबाट सबै भन्दा बढी प्रभावित श्रमजीवी पत्रकारहरू नै छन् । केही सरकारी सञ्चारमाध्यममा स्थायीरूपमा आवद्ध र केही डिजिटल आम्दानीमा निर्भरबाहेकका सबै पत्रकारहरू आज आर्थिक सामाजिकरूपमा समस्यामा परेका छन् । मूलधारका सञ्चारमाध्यमको घट्दो प्रभावले पनि नेपालमा पत्रकारिता पेशामा विगतको जस्तो अवसर र आकर्षण छैन भन्ने भाष्य जबरजस्तरूपमा स्थापित हुन खोजेको छ । श्रमजीवी भनिएका पत्रकारसँग श्रम समेत नहुने अवस्था बन्दै जानु नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रको सबैभन्दा गम्भीर चुनौती हो । पेशागत सुरक्षाको अभावमा कुनै पनि पत्रकारले स्वतन्त्र र व्यवसायिक पत्रकारिताको अभ्यास गर्न सक्दैन । यस्तो बेला पत्रकारिताका खोल ओढेर निहित स्वार्थ पूरा गर्न चाहनेहरूले मौका हासिल गर्छन् । जसबाट हाम्रो पत्रकारिता अभि अनिश्चयको भूमरीमा

पर्नसक्छ । श्रमजीवी पत्रकारका यस्ता सवालहरूको सम्बोधन सामान्य प्रयत्नबाट मात्रै हुने देखिँदैन । सापेक्षिक कानून र कार्यक्रम ल्याएर मात्रै नेपाली पत्रकारितालाई बितेको दशकमा प्राप्त निराशाबाट क्रमशः मुक्त गराउन सकिन्छ । त्यसका लागि सरकारको इच्छाशक्ति हुन जरुरी छ । श्रमजीवी पत्रकारको हकहित प्रवर्द्धन र नेपाली सञ्चारक्षेत्रको सुरक्षणका लागि सरकारलाई घच्चच्याउन जरुरी छ । नेपाल प्रेस युनियनको एकल प्रयत्नले मात्रै यी सबै जिम्मेवारी पूरा नहुन सक्छन् । यस्तो अवस्थामा छाता संस्थाको रूपमा रहेको नेपाल पत्रकार महासंघको साभ्भा चरित्र र गरिमालाई जोगाउन जरुरी छ । आगामी दशकलाई पत्रकारिता र पत्रकारको अवस्था सुधारको दशक घोषणा गरी सञ्चारसम्बद्ध सबै संस्थाका बीचमा कार्यगत सहकार्य जरुरी छ । हामी सबैको इमान्दार प्रयत्न र सहकार्यमा ८० को दशकभित्र नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रको सुधार, श्रमजीवी पत्रकारका सवालको सम्बोधन र प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको आन्दोलनलाई नयाँ उचाईमा पुऱ्याउने अभियानलाई सफल बनाऔं ।

(लम्साल नेपाल प्रेस युनियनका केन्द्रीय अध्यक्ष हुनुहुन्छ)

नेपाल पत्रकार महासंघको आगामी कार्यभार

नेपाल पत्रकार महासंघलाई पत्रकारहरूको साझा एवं छाता संगठन बनाउने विषय सधैं पेचिलो रहन पुग्यो । महासंघमा कुनै न कुनै तरिकाले केही गैर पत्रकारहरूको आवद्धता हुनु अनि विविध कारण सक्रिय सञ्चारकर्ममा रहेकाहरू पनि महासंघमा आवद्ध हुन आवश्यक नठान्ने विषयको सम्बोधन गर्ने विषयलाई निर्मम समीक्षा गर्न सकिएको छैन । यसलाई मिलाउनु महासंघको आगामी कार्यभार हो । उल्लिखित विषयमा सम्बोधन हुन आवश्यक छ ।

विष्णु सापकोटा 'जुगल'

देशमा लोकतन्त्रको उदय र नेपाल पत्रकार महासंघको स्थापना सँगै जोडिएका छन् । अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता लोकतन्त्रमा मात्रै सम्भव छ भन्ने विषय पुष्टि गर्दै जन्मिएको पत्रकार महासंघको समृद्ध इतिहास छ । गर्विलो वर्तमान छ । यसले सम्पूर्ण पत्रकार जगतका लागि आशा हुर्काउनु पर्ने अपरिहार्य कार्यभार छ ।

स्थापनाकालदेखि नै प्रेस स्वतन्त्रता, लोकतन्त्र र सञ्चार कर्मीहरूको अधिकारको वकालतका लागि महासंघको भूमिका महत्वपूर्ण रहँदै आयो । पत्रकारितामा नैतिकता, व्यवसायिक पत्रकारिताको अभ्यास प्रवर्द्धन, सम्पूर्ण पत्रकारहरूको हक, अधिकारको रक्षा एवं नेपालमा सञ्चारमाध्यमहरूसँग सम्बन्धित विविध विषयहरूमा अनुकूल वातावरण निर्माण गर्न सक्रियतापूर्वक काम गर्दै आएको हुनाले नै महासंघ सर्वमान्य नागरिक संस्था बन्न पुग्यो । नेपालमा प्रजातन्त्रको प्राप्तिका लागि संघर्ष, अभ्यास तथा सञ्चारकर्मीका अधिकारको वकालतलाई निरन्तर मुद्दा बनाउँदै प्रशंसनीय कार्य गर्दै आएको विषयमा कुनै द्विविधा छैन । विगतमा प्रेस स्वतन्त्रताको रक्षा, पत्रकारको सुरक्षा सुनिश्चित गर्न र लोकतान्त्रिक मूल्य मान्यताहरूलाई कायम राख्न आफ्नै नेतृत्वमा आन्दोलन, अभियान र वकालत गरेको हुनाले महासंघ आजको अवस्थामा आइपुगेको हो । महासंघको सक्रियताले नेपाली सञ्चारमाध्यम एवं लोकतान्त्रिक संस्थाहरूलाई बलियो बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ ।

यसबीचमा महासंघले सञ्चारकर्मीहरूको न्यूनतम पारिश्रमिकको

मापदण्ड बनाउने एवं कार्यान्वयन गर्ने कार्यका लागि गरेको वकालत स्मरणयोग्य छ । कोभिड १९ र त्यसपछिको आर्थिक मन्दीका कारण मिडिया हाउस, धेरै पत्रकार र मिडियाकर्मीहरूले आर्थिक चुनौतीहरूको सामना गरिरहनु परेको छ । महासंघले यस्तो अप्ठेरो अवस्थामा सञ्चारकर्मीहरूलाई उनीहरूको अधिकारको बारेमा चेतना जगाउने मात्रै नभएर मिडिया उद्योगी र सम्बद्ध पक्षलाई कर्तव्यबोध गराउन बल गरेको छ । तर यतिले मात्रै पुगेको छैन ।

महासंघले समयसापेक्षरूपमा व्यावसायिक विकास, समयानुकूल पत्रकारिताका अभ्यासहरू र डिजिटल मिडियासम्बन्धी साक्षरताका लागि पहलहरू लिन आवश्यक छ । मिडिया उद्योगहरू र सञ्चारकर्मीहरूले सामना गरिरहेका चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न समयसापेक्ष कानून निर्माणको लागि वकालत गर्न सक्रियता देखाउनु पर्नेछ । प्रेस स्वतन्त्रताको रक्षा गर्न, पत्रकारको सुरक्षा बढाउन, समयसापेक्ष कानून निर्माण गर्न, सामाजिक सुरक्षा र बीमा प्रावधानका विषयहरू सुधार गर्न काम गर्नु पर्नेछ । सञ्चार कर्ममा रहेकाहरूको जीविकोपार्जनको सुरक्षा गर्नु पनि महासंघको मुख्य कार्यभार छ । महासंघले उल्लिखित विषयहरूलाई नजरअन्दाज गर्न खोज्यो भने पत्रकारहरूको छाता संस्था बनिरहने कुरामा शंका उत्पन्न हुनेछ । आफ्नो गर्विलो इतिहास र समन्वयकारी वर्तमानलाई ख्याल गर्दै आगामी दिनका लागि आशा भर्नु महासंघको चुनौती हो । आगामी नेतृत्वले यसबारे अहिले नै स्पष्ट गरेर जान जरुरी छ ।

नेपाल पत्रकार महासंघ

Federation of Nepali Journalists (FNJ)

नेपाल पत्रकार महासंघलाई पत्रकारहरूको साभ्ना एवं छाता संगठन बनाउने विषय सधैं पेचिलो रहन पुग्यो । महासंघमा कुनै न कुनै तरिकाले केही गैरपत्रकारहरूको आवद्धता हुनु अनि विविध कारण सक्रिय सञ्चारकर्ममा रहेकाहरू पनि महासंघमा आवद्ध हुन आवश्यक नठान्ने विषयको सम्बोधन गर्ने विषयलाई निर्मम समीक्षा गर्न सकिएको छैन । यसलाई मिलाउनु महासंघको आगामी कार्यभार हो । उल्लिखित विषयमा सम्बोधन हुन आवश्यक छ ।

वर्तमानमै महासंघबाट धेरै अपेक्षा गरिएको थियो । अहिलेको आर्थिक मन्दीका कारण मिडिया हाउसहरू समस्यामा परिरहँदा श्रमजीवी पत्रकारहरूको अवस्था गम्भीर बन्न पुग्यो । न्युनतम बेतनको मुद्दा जटिल बनेको छ । साना तथा स्वरोजगार मिडिया र मिडियाकर्मीहरूको अवस्था त भन्ने चिन्ताजनक छ । जनआवाजलाई प्राथमिकता दिने मिडिया र मिडियार्मीहरू नै संकटमा रहेको कारण जनआवाज मधुरो बनिरहेको छ । यो विषयलाई महासंघले कति सम्बोधन गर्न सक्यो भन्ने कुरा पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण छ ।

महासंघ नागरिक समाजको अगुवा संस्था पनि भएकोले राष्ट्रको समृद्धि, सामाजिक न्याय र सुशासनको पक्षमा लड्ने, जनमत सिर्जना गर्ने विषयलाई पनि उत्तिकै प्राथमिकतामा राख्न जरुरी छ । आफ्नो जनशक्तिलाई सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा भएको क्रान्तिलाई आत्मसात गर्नसक्ने गरी संयन्त्र निर्माण गर्नु पर्ने कार्यभार पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण छ ।

महासंघ कस्तो बन्ने भनेर धेरै बहसहरू भए । मूलरूपमा नेपाल पत्रकार महासंघ ट्रेड युनियनका रूपमा लैजान आवश्यक

छ । यो विचारणीय पक्षलाई वेवास्ता गरियो भने श्रमजीवीका समस्या ज्युँका त्युँ रहने पक्कापक्की छ । महासंघले अन्तर्राष्ट्रिय जनमत निर्माण र आफ्नो संस्थालाई अन्तर्राष्ट्रियकरण गर्ने विषयमा पनि निरन्तर पहल गर्नु आवश्यक छ ।

महासंघ पत्रकारहरूको सामूहिक र शक्तिशाली आवाज हो । यसलाई पहिचान गर्न सकिएन भने इतिहासले हामीलाई निकै पछाडि हुत्याइदिने छ । सञ्चारकर्मीको हकहित र न्यायका लागि लड्ने महत्वपूर्ण संस्था महासंघले आफ्नो मूल धर्म विर्सियो वा बेवास्ता गर्न पुग्यो भने यसको उपस्थितिको अर्थ रहने छैन । सबै पत्रकारहरूलाई एकै छातामुनि राखेर सामूहिक र साभ्ना आवाजहरूलाई अधि बढाउने, सम्बद्ध पक्षसँग समन्वय गर्ने र आफ्ना विषयहरू अभि व्यवस्थित गर्नेतिर सोचिनु आवश्यक छ ।

सम्मानित नागरिक संथाको नेतृत्वका रूपमा देशमा पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता, पारदर्शिता, जवाफदेहिता, सुशासनसहितको समृद्ध र न्यायपूर्ण नेपाल सुनिश्चित गर्ने जिम्मेवारी पनि पत्रकारहरूकै हो । यसको नेतृत्व महासंघले नै गर्ने हो । हामीले महासंघसमेतको सहभागी भएर गरिएको आन्दोलनबाट स्थापित संघीय लोकतन्त्रान्तिक गणतन्त्र कार्यान्वयनको जिम्मेवारी पनि बिर्सनु हुँदैन ।

(सापकोटा प्रेस सेन्टर नेपालका केन्द्रीय अध्यक्ष हुनुहुन्छ ।)

साभा चुनौती साभा महासंघ

विकसित प्रविधिलाई मूलधारको पत्रकारिताले जति र जसरी उपयोग गर्नुपर्ने हो, त्यसो नगरिँदा 'वैकल्पिक पत्रकारिता' हावी भएको छ। त्यस्तो पत्रकारिता, जो पत्रकारिताका सूत्र, सिद्धान्त र अभ्यासमा आधारित छैनन्। त्यसले मूलधारका पाठक, स्रोता र दर्शकलाई आकर्षित गर्ने स्थिति भनेको मूलधारको पत्रकारिताले परिवर्तित सन्दर्भमा उपस्थित चुनौतीहरूलाई चिर्नेगरी आफ्नो जिम्मेवारी बहन नगर्नु हो। तसर्थ, सबैभन्दा पहिला पत्रकार र मिडियाका व्यवस्थापकहरू नै सुध्निनुपर्छ।

विश्वमणि सुवेदी

नेपालको पत्रकारिता तथा आमसञ्चारको क्षेत्र आज जहाँ छ, त्यो चरम चुनौतीहरूको बीचमा छ। राज्यका सबै नीति (कानून), विधि र थिति मिडियासापेक्ष छैनन्। यससँगै हामी स्वयं मिडियाकर्मी पनि हुनुपर्ने जति जिम्मेवार भएौं।

जसरी इन्टरनेटको विकासले नेपालमा गोश्वारा हुलाक कार्यालयहरू कामविहीन बन्न पुगे, अहिले पत्रकारितामा छापामाध्यम क्रमशः त्यहाँ पुग्दैछ। छापामाध्यमको पाठकीय सहभागितालाई पहिला रेडियो र त्यसपछि टेलिभिजनले आकर्षित गर्दासम्म यसले आफ्नो प्राण धानिरह्यो। तर, जब अनलाइन न्युजपोर्टल हुँदै विभिन्न डिजिटल प्लेटफर्मको विकासले तीव्रता पायो, यसपछि छापामाध्यम करिब ८० प्रतिशतका दरले विस्थापित हुन पुग्यो। अहिले नेपाली समाचारको बजारमा (सूचना विभाग र प्रेस काउन्सिललाई छोडेर) करिब २० प्रतिशत अखबारको मात्रै उपस्थिति छ।

विकसित प्रविधिलाई मूलधारको पत्रकारिताले जति र जसरी उपयोग गर्नुपर्ने हो, त्यसो नगरिँदा 'वैकल्पिक पत्रकारिता' हावी भएको छ। त्यस्तो पत्रकारिता, जो पत्रकारिताका सूत्र, सिद्धान्त र अभ्यासमा आधारित छैनन्। त्यसले मूलधारका पाठक, स्रोता र दर्शकलाई आकर्षित गर्ने स्थिति भनेको मूलधारको पत्रकारिताले परिवर्तित सन्दर्भमा उपस्थित चुनौतीहरूलाई चिर्नेगरी आफ्नो जिम्मेवारी बहन नगर्नु हो। तसर्थ, सबैभन्दा पहिला पत्रकार र मिडियाका व्यवस्थापकहरू नै सुध्निनुपर्छ। विकसित प्लेटफर्महरूको परिचालन वा उपयोग गर्न

सकिएन भने मूलधारको पत्रकारिता आफ्ना पाठक, स्रोता र दर्शकबीच हावी हुनसक्दैन। मूलधारको पत्रकारिताले आफ्ना पाठक, स्रोता र दर्शक गुमाउनु भनेको केवल पत्रकारिता पेशाका लागि मात्रै दुःखको विषय हुँदैन। मुलुकको राजनीतिक व्यवस्थादेखि शासन प्रणालीसम्मलाई यसले असर गरेको हुन्छ। संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको बहालीका निमित्त महत्वपूर्ण योगदान दिने नेपालको प्रेस क्षेत्रसँग उक्त व्यवस्थाको सुदृढीकरण, व्यवस्थाप्रतिको जनविश्वास अभिवृद्धि र त्यो व्यवस्थालाई निरन्तर खबरदारी गर्नुपर्ने दायित्व हुन्छ। तर, त्यस्तो दायित्व बहनमा मूलधारको पत्रकारिता चुक्दै आयो। पत्रकार स्वभावैले शासकको दास हुन सक्दैन, हुनु पर्दैन र हुनुहुँदैन। तर, शासक र राजनीतिक व्यवस्था वा प्रणाली फरक विषय हुन्। व्यवस्थामाथि शासकीय तहबाट भएका लापरवाही, दुरुपयोग वा अनियमितताका सन्दर्भमा नेपालको मूलधारका सञ्चारमाध्यमले आफ्ना प्रस्तुतिकरण पेश नगरेका हैनन्। त्यस्ता सामग्री प्रस्तुत गर्दागर्दै पनि पाठक, स्रोता र दर्शकको सहभागिता अन्य प्लेटफर्मतर्फ केन्द्रित भइसकेको थियो, जहाँबाट व्यवस्थाका विरुद्धमा वा राजनीतिक प्रणालीका विरुद्ध पर्याप्त अपवाह फैलिसकेका थिए। धर्म, सम्प्रदायका कुरा त्यताबाट उछाल्नुसम्म उछालिएको थियो। फलतः जिन्दगीका सबै रहरहरू सिध्याएर राजनीति 'चाख्न' आएका मान्छेलाई ती प्लेटफर्मले स्थापित गराइदिए। 'विकल्प' खोज्ने नाममा सहकारी ठगी गरेर मिडिया चलाउनेहरू राजनीतिमा अगाडि बढ्न थाले। दलीय व्यवस्थामा निर्दलीय व्यक्ति जनमतमा हावी हुने वा स्थापित हुने कुरा ख्यालख्याल हैन। त्यसैले मूलधारको मिडियाले

आफ्नो जिम्मेवारी र विश्वसनीयतामाथि कुनै कालखण्डमा गरेको लापरवाहीको परिणामतः उसका पाठक, स्रोता र दर्शक 'विकल्प'तिर लागे। त्यस्तो विकल्प, जो विकल्पका लागि विकल्प त भए। तर, मुलुक, व्यवस्था, समाज र राजनीतिका निमित्त चुनौती खडा गर्दै उनीहरू हावी हुँदैछन्। मूलधार का पाठक, स्रोता र दर्शक त्यहाँबाट नयाँ-नयाँ प्लेटफर्ममा पुगे। ती प्लेटफर्मले पत्रकारिताका सूत्र, सिद्धान्त, अभ्यास र मर्यादाका विपरीत घर-घरका भगडा, बन्न नहुने विषयलाई समाचार बनाउनेजस्ता काम गरिरहे। तिनलाई नियन्त्रण गर्ने वा नियमन गर्ने कानुन नहुँदा समाजमा वैयक्तिक स्वतन्त्रता र गोपनीयताको हकमाथि प्रहार गर्ने, साँस्कृतिक, सामाजिक र लैंगिक सद्भावमाथि धावा बोल्ने काम भयो। त्यसैले मूलधार को पत्रकारिताले आफ्ना पाठक, स्रोता र दर्शक गुमाउनु भनेको केवल पत्रकारिता पेशाका लागि मात्रै दुःखको विषय हुँदैन भनिएको हो।

साभ्ना महासंघ

उपरोक्त सन्दर्भ वा पत्रकारिता पेशामाथि थपिएका चुनौतीलाई सामना गर्न र विभिन्न कानुनीसहित व्यवस्थान पक्षबाट पत्रकारमाथि भए/गरिएका व्यवहारका कारण यतिबेला नेपाल पत्रकार महासंघको आगामी नेतृत्वलाई 'साभ्ना' बनाउनुपर्ने स्थिति आएको छ।

अरु क्षेत्र र पेशा जस्तै पत्रकारिता पनि राज्यको कानुनी दायर भित्र हुनुपर्छ भन्ने कुरामा कुनै विवाद छैन। हामी प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका नाममा राज्यका तर्फबाट नियमनमुक्त हुनुपर्छ भन्ने मान्यता राख्दैनौं। हामी कानूनतः नियमन हुनुपर्छ। तर, राज्य नियमनका नाममा नियन्त्रणकारी कानून(हरू)लाई अगाडि सार्दैछ। यसर्थ, हामीले कतिपय कानुनी व्यवस्थामाथि प्रश्न उठाइरहेका छौं, विरोध गरिरहेका छौं।

नेपालको संविधान २०७२ ले अगाडि सारेका उद्देश्य, आमसञ्चार नीतिको कार्यान्वयन र परिवर्तित सन्दर्भका कानुनी व्यवस्थाहरूमाथि विभिन्न प्रश्न उठेका छन्। आमसञ्चार क्षेत्रका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेका विभिन्न ऐन, विधेयकमध्ये आमसञ्चार तथा मिडिया काउन्सिलसम्बन्धी विधेयक विगत पाँच वर्षभन्दा लामो समयदेखि विधेयकमै सीमित रहन पुगेको छ। सामाजिक सञ्जाललाई नियमन गर्न बनेको ऐन, वैयक्तिक गोपनीयतासम्बन्धी ऐन, २०७५ देखि सामाजिक सञ्जालको प्रयोगलाई व्यवस्थित गर्ने निर्देशिका २०८० सम्म आउँदा प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथि विभिन्न जस्केलाहरूबाट चुनौती दिने काम हुँदै आएका छन्।

मन्त्रपरिषद्को २०७५ साउन १० गतेको बैठकले उक्त विधेयक बनाउनका निमित्त सैद्धान्तिक स्वीकृति दियो। त्यसको मस्यौदा पनि तयार भयो। तर, मस्यौदा लेखनकै क्रमबाट विवादहरू पनि उत्पन्न हुँदै गए।

हामीले भन्दै आएका छौं कि, आमसञ्चार माध्यम र पत्रकारका हकमा देवानी कानूनअनुसार व्यवहार गरिनुपर्छ। तर, सरकारले कतिपय सन्दर्भमा फौजदारी कानून आकर्षित हुनेगरी ऐनको मस्यौदा गरेको छ। विशेषतः अनलाइन सञ्चार माध्यमले समाचार प्रवाह गर्ने क्रममा कुनै गल्ती गरेको छ भने त्यसउपर अन्य पत्रपत्रिका र प्रसारण माध्यमसरह व्यवहार हुनुपर्नेमा फौजदारी कानून आकर्षित गर्न खोजिएको छ। संविधानको भावनाविपरीत कानून उल्लंघन भएको स्थितिमा पत्रपत्रिकाको दर्ता खारेज, इजाजतपत्र रद्द हुने किसिमका व्यवस्था हाम्रानिमित्त स्वीकार्य छैनन्।

मस्यौदाका रूपमा रहेको नेपाल मिडिया काउन्सिल विधेयक प्रेस काउन्सिलको वर्गीकरणका आधारमा विभिन्न पत्रपत्रिकाले पाउँदै आएका लोककल्याणकारी विज्ञापनका सन्दर्भमा मौन रहेको छ। हामीले त्यस्तो सुविधाको क्षेत्र विस्तार गरी अनलाइन, रेडियो र टेलिभिजनका हकमा पनि लागु गरियोस् भन्ने माग राख्दै आएका छौं। तर, भएको व्यवस्था पनि खारेज गर्दै सरकार अगाडि बढ्न खोजिरहेको छ।

यी र यस्ता गम्भीर सन्दर्भहरूमा अब पत्रकारपक्षीय साभ्ना लडाइँ लड्नुपर्ने अवस्था आएको छ। पत्रकारिता पेशाको मर्यादा, विश्वसनीयता र यसप्रति सर्वसाधारणको स्वीकार्यतालाई जोगाउनु अहिले तमाम नेपाली पत्रकारको कार्यभार बनेको छ। यसका निमित्त सबै पत्रकारको साभ्ना संस्था मानिँदै आएको नेपाल पत्रकार महासंघलाई वैचारिक, लैंगिक, सामुदायिक तथा विधागत रूपमा पनि साभ्ना बनाउँदै अगाडि बढ्नुपर्ने अवस्था आएको छ। निश्चित संगठनबीचको तालमेल र निश्चित संगठनलाई निषेध गर्ने परम्पराको अन्त्य गर्दै सहमतीय विधिबाट नेतृत्वको चयन गर्ने नयाँ परम्पराको थालनी हुनु जरुरी छ। त्यसका निमित्त कसको नेतृत्व? कसलाई कति पद? कहाँ? कसरी? र, कस्तो? यस्ता प्रश्नहरूको निरूपण विभिन्न संघ, संगठन, विज्ञ समूह र संस्थाका बीचको बृहत् छलफलपछि गरिनुपर्छ।

(सुवेदी समाजवादी प्रेस संगठन नेपालका केन्द्रीय अध्यक्ष हनुहन्छ।)

सञ्चार क्षेत्रको पुनर्संरचना कानून परिमार्जन पहिलो आधार

मुलुकमा व्याप्त राजनीतिक अस्थिरताका कारण कहिलेकाहीं सरकार एक वर्ष पनि नटिक्ने तर एउटा विधेयक उत्पत्ति भएदेखि संसद पुग्न नै एक वर्षभन्दा बढी लाग्ने र नयाँ सरकारको प्राथमिकतामा पुराना विधेयक नपर्ने भएकाले पनि नेपालमा कानून निर्माणले सार्थकता नपाउने अवस्था छ । यसकै मारमा परेर नै आजसम्म सञ्चार कानूनहरू आउन सकिरहेका छैनन् । अब संघीय संसदका दुबै सदनमा दफावार छलफल हुने सञ्चार विधेयकलाई समृद्ध बनाउन आमसञ्चार क्षेत्र र सम्बद्ध सबैको आवश्यक रायसुझाव आवश्यक छ, जो विधायकहरूको संशोधन प्रस्तावमार्फत अधि बढाउन सकिनेछ ।

नरेन्द्र केसी

नेपालको संविधान २०७२ कार्यान्वयन भएको साढे ८ वर्ष पूरा भइसकेको छ । संविधान कार्यान्वयनका लागि कानून बनाउनु आवश्यक हुन्छ । अन्य क्षेत्रमा सुस्त गतिमै सही संविधान कार्यान्वयनका लागि कानून निर्माण गरिए पनि आमसञ्चार क्षेत्रमा महत्वपूर्ण संघीय कानून बनेका छैनन् । संविधान कार्यान्वयन भएपछि बनेको विज्ञापन (नियमन गर्ने) ऐन, २०७६ लाई छाड्ने हो भने सञ्चार क्षेत्रलाई सम्बोधन गर्ने संघीय कानून बनेका छैनन् । प्रदेश र स्थानीय तहमा सञ्चार कानून निर्माण गरेर कतिपय प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले कार्यान्वयन पनि गरेका छन् तर संघीय कानूनको अभावमा प्रदेश र स्थानीय तहमा बनेका कानूनहरूमा एकरूपता आउन सकिरहेको छैन । त्यसैले संविधान कार्यान्वयनको भण्डै एक दशकको यात्रामा पनि सञ्चार क्षेत्रले परिवर्तनको अनुभूति गर्न नसकिरहेको सवाल जोडदाररूपमा उठिरहेको छ, जो सही पनि छ ।

त्यसोभए सञ्चार क्षेत्रमा कानून निर्माणको सवालमा सरकार के गरिरहेको छ त ? पछिल्लो भण्डै १५ महिनाको अवधि हेर्ने हो भने सरकार सञ्चार कानून निर्माणको सवालमा गम्भीरतापूर्वक लागिरहेको छ । यद्यपि नेपालमा विद्यमान कानून निर्माणको लामो र भन्झटिलो प्रक्रियाका कारण नतिजा प्राप्त हुन अझै केही समय कुर्नु पर्ने नै छ । त्यसो त यसअघिका सरकारले पनि कानून निर्माणका लागि प्रयास नगरेका होइनन् । केही विधेयकहरू संसदमा पुगेर पनि संसदको कार्यकाल सकिएपछि निष्क्रिय रहे भने केही विधेयकले बिरोधको बढी नै सामना गर्नुपरेकाले अधि बढाउने अवस्था रहेन ।

यी दुबै घटनाक्रमबाट शिक्षा लिएर खासगरी सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्री रेखा शर्माले आफ्नो कार्यकालको आरम्भमै एक विज्ञ टोली गठन गरेर कानून निर्माणको काम अधि बढाउनुभएको छ । अब सञ्चार कानून निर्माण गर्दा विषयवस्तुको विवाद र समयको अभाव दुबै समस्या नआओस् भनेर आमसञ्चार क्षेत्रको समग्र सुधारका लागि आवश्यक नीति, कानून तथा नियमनका विषयमा सुझाव दिन नेपाल सरकार (मन्त्रीस्तर)को मिति २०७९/११/२६ को निर्णयअनुसार आमसञ्चार क्षेत्र सुधार सुझाव समिति गठन गरियो । समितिलाई अन्य क्षेत्रका अलावा मूलतः कानून निर्माणकै लागि औपचारिक राय सुझावसहितको प्रतिवेदन तयार पार्न कार्यदिश तोकिएको थियो । वरिष्ठ पत्रकार डा. सुरेश आचार्यको संयोजकत्वमा वरिष्ठ पत्रकारहरू नेपाल पत्रकार महासंघका अध्यक्ष विपुल पोखरेल, डा. महेन्द्र विष्ट, गोविन्द आचार्य र बबिता बस्नेत सदस्य रहेको समितिले मन्त्रीसहित मन्त्रालयका उच्च पदस्थ अधिकारी, सरोकारवाला संघसंस्था तथा निकाय र विज्ञहरूसँग अन्तरक्रिया गरी प्रतिवेदन तयार गरेर बुझाएको थियो । समितिले खासगरी सार्वजनिक सेवा प्रसारण विधेयकमाथि गर्नुपर्ने सुधार र सोको पुष्ट्याई, नेपाल मिडिया काउन्सिलसम्बन्धी विधेयकको मस्यौदा, राष्ट्रिय आमसञ्चारसम्बन्धी विधेयकको मस्यौदा र नेपाल आमसञ्चार प्रशिक्षण प्रतिष्ठानसम्बन्धी विधेयकको मस्यौदा गरी चारवटा कानूनका मस्यौदा संलग्न प्रतिवेदन तयार गरेर बुझाएको थियो । जसमध्ये सार्वजनिक सेवा प्रसारण विधेयक यसअघि नै संसदको छलफलमा रहेकोमा यसलाई मन्त्रालयले सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा मात्रै लियो । नेपाल मिडिया काउन्सिल

सम्बन्धी विधेयकको मस्यौदा र राष्ट्रिय आमसञ्चारसम्बन्धी विधेयकको मस्यौदाको सवालमा समितिकै प्रतिवेदनलाई मूल आधार मानेर अन्तिम रूप दिएर अघि बढाइरहेको छ। यसमध्ये नेपाल मिडिया काउन्सिलसम्बन्धी विधेयक कार्यपालिकाबाट हुनुपर्ने उत्तरविधायिकी चरण पूरा गरेर संघीय संसदमा दर्ता भएको छ भने राष्ट्रिय आमसञ्चारसम्बन्धी विधेयक यो चरण पूरा गर्ने क्रममा छ। बाँकी नेपाल आमसञ्चार प्रशिक्षण प्रतिष्ठानको सवाललाई संघीय वा प्रादेशिक कुन स्वरूपमा अघि बढाउने भनेर छलफलकै क्रममा रहेको छ।

यसबाहेक आमसञ्चार क्षेत्र सुधार सुभाब समितिले अन्य नीतिगत तथा संरचनागत सुधारअन्तर्गत सरकारी सञ्चारमाध्यमको पुनर्संरचना, डिजिटल मिडिया तथा सामाजिक सञ्जाल, आमसञ्चार माध्यमको विकास, आमसञ्चार क्षेत्रमा बहुलता, विविधता र समावेशिताको प्रवर्द्धन, श्रम समस्याको समाधान, सामाजिक सुरक्षा एवं सूचनाको हक, प्रेस स्वतन्त्रता र पत्रकारको सुरक्षासम्बन्धी विषयमा पनि विश्लेषण तथा सुभाबहरु प्रस्तुत गरेको थियो। यी सुभाबहरु आमसञ्चार क्षेत्र व्यवस्थापनमा सरकारका लागि फलदायी मार्गदर्शन हुनेछन्। यी सुभाबलाई समेत मध्यनजर गरेर पहिलोपटक सामाजिक सञ्जाल व्यवस्थापन निर्देशिका, २०८० जारी गरिएको छ भने यससम्बन्धी छुट्टै ऐन निर्माणको प्रक्रिया पनि पूर्वविधायिकी चरणपूरा गर्ने क्रममा रहेको छ। त्यस्तै सूचनाप्रविधिको पछिल्ला प्रयोग रोबोटिक्स, बौद्धिक कृत्रिमता (एआई) लगायतका सवालमा सरकारले आफ्नो नीति निर्माण गर्दा ती क्षेत्रलाई आम सञ्चारसँग जोड्ने सन्दर्भमा पनि समितिका सिफारिसहरु फलदायी हुनेछन्।

सञ्चार कानूनको ऐतिहासिकता र मौजुदा कानूनहरु रेडियो ऐन, २०१४

राष्ट्रिय समाचार समिति ऐन, २०१९

गोरखापत्र संस्थान, ऐन २०१९

चलचित्र (निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण) ऐन, २०२६

सञ्चार संस्थान ऐन, २०२८

छापाखाना तथा प्रसारण सम्बन्धी ऐन, २०४८

प्रेस काउन्सिल ऐन, २०४८

राष्ट्रिय प्रसारण ऐन, २०४९

श्रमजीवी पत्रकार सम्बन्धी ऐन, २०५१

सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, २०६४

विज्ञापन (नियमन गर्ने) ऐन, २०७६

नेपालको पहिलो समाचारपत्र गोरखापत्र प्रकाशनका सन्दर्भमा वि.सं. १९५८ मा देव शमशेरले जारी गरेको सनदलाई पहिलो प्रेस कानून मानिन्छ। सम्वत १९७० मा गठन भएको गोरखा भारत प्रकाशिनी समितिलाई पहिलो नियामक निकाय मान्न सकिन्छ। नेपालको पहिलो संविधान मानिने वैधानिक कानून २००४ मा पहिलोपटक वाक् तथा प्रकाशन स्वतन्त्रताको उल्लेख भएको पाइन्छ। २००५ सालमा पहिलोपटक छापाखाना तथा प्रकाशन ऐन जारी भएको देखिन्छ। तर, यी दुबै कार्यान्वयनमा आएनन्। २००७ सालमा प्रजातन्त्रको स्थापना भएसँगै प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अभ्यास र स्वतन्त्र पत्रकारिताको विकास भयो। नेपालको अन्तरिम शासन विधान, २००७ र नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०१५ ले वाक् तथा प्रकाशन स्वतन्त्रतालाई अझ फराकिलो बनायो। पहिलो प्रजातन्त्रकालमा गठित प्रेस कमिसन २०१५ को प्रतिवेदनमा पहिलोपटक त्यसबेलाको नेपाली पत्रकारिताको अवस्था र प्रेसको विकासको आधार पहिचान गर्नुका साथै आचरणका नियमहरु समेत उल्लेख गरियो। तर, २००७ सालमा स्थापित प्रजातन्त्र २०१७ सालमै खोसिएपछि प्रेसमाथि नियन्त्रण बढ्यो। निर्दलीय पञ्चायती व्यवस्थालाई संस्थागत गर्न जारी गरिएको नेपालको संविधान २०१९ ले प्रेस स्वतन्त्रतालाई संवैधानिक रूपमै संकुचित गर्‍यो।

प्रेसमाथि नियन्त्रण गर्न नियामक निकायको परिकल्पना गरियो। यसक्रममा २०२४ सालमा प्रेस सल्लाहकार

समिति र २०२७ सालमा प्रेस काउन्सिलको गठन गरियो । काउन्सिलमार्फत पत्रकार आचारसंहिता जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याइयो । जनमत संग्रहपछिको अवस्थामा गठित शाही प्रेस आयोग, २०३८ ले पनि तत्कालको अवस्थामा प्रेसको विकासका लागि कतिपय सुझावहरू दियो । तर, त्यसको पनि कार्यान्वयन भएन । तीस वर्षे पञ्चायतीकालमा पत्रपत्रिकाको संख्यात्मक बृद्धि भए पनि स्वतन्त्र अभ्यास भने हुन पाएन । जनआन्दोलनको उपलब्धिस्वरूप २०४६ सालमा प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापना भएपछि नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले पहिलोपटक प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको स्पष्टरूपमा प्रत्याभूत गर्‍यो । सञ्चार क्षेत्रको बृहत्तर सुधार र नीतिगत प्रबन्ध गर्न सञ्चार नीति, २०४९ लागू गरियो । छापाखाना तथा प्रकाशन ऐन, २०४८ जारी भयो । राष्ट्रिय प्रसारण ऐन, २०४९ लागू गरियो । श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी ऐन २०५१ जारी भयो । २०६० सालमा पत्रपत्रिकाको विकास र विद्युतीय सञ्चारमाध्यलाई व्यवस्थित गर्न अलग अलग कार्यदल गठन भए । यद्यपि तिनको प्रतिवेदन कार्यान्वयन हुन पाएन । लोकतन्त्र स्थापनालगत्तै जारी भएको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको प्रत्याभूत गर्‍यो । लोकतन्त्रको स्थापनासँगै प्रेस क्षेत्रको विकास र पुनर्संरचनाका लागि प्रयास अघि बढ्यो । २०६३ सालमा वरिष्ठ अधिवक्ता बद्रीबहादुर कार्कीको संयोजकत्वमा सरकारी सञ्चारमाध्यमको पुनर्संरचना तथा स्वायत्ततासम्बन्धी उच्चस्तरीय कार्यदल बन्यो । तर कार्यदलका सुझाव समेत कार्यान्वयन हुन सकेनन् । फेरि समग्रमा संस्थागत पत्रकारिताको विकासका निम्ति सुझाव दिन प्रतिनिधिसभा सदस्य एवं वरिष्ठ अधिवक्ता राधेश्याम अधिकारीको अध्यक्षतामा उच्चस्तरीय मिडिया सुझाव आयोग, २०६३ गठन भयो ।

आयोगको सुझावको पनि उचित कार्यान्वयन भएन । संविधानसभाबाट जारी नेपालको संविधान (२०७२) ले मुलुकमा

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक प्रणालीलाई संस्थागत गर्नुका साथै प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई अभि फराकिलो गरी प्रत्याभूत गर्‍यो । नयाँ संविधान जारी भएपछि आमसञ्चार क्षेत्रको नीतिगत तथा कानुनी पुनर्संरचनाका निम्ति सुझाव दिन कानुन तथा सञ्चारविद् काशीराज दाहालको अध्यक्षतामा सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी उच्चस्तरीय समिति (२०७२) गठन भयो । समितिको सिफारिशबमोजिम सरकारले राष्ट्रिय आमसञ्चार नीति, २०७३ जारी गर्‍यो ।

यही नीति आजका दिनमा कानुन निर्माणको महत्वपूर्ण जगको रूपमा स्थापित छ । राष्ट्रिय सार्वजनिक सेवा प्रसारण, राष्ट्रिय आमसञ्चार प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, राष्ट्रिय आमसञ्चार प्राधिकरण, नेपाल सञ्चार संग्रहालय तथा अध्ययन प्रतिष्ठान र विज्ञापन परिषद्को स्थापना एवं प्रेस काउन्सिलको पुनर्संरचना गर्नुपर्ने नीतिको मूल मर्म थियो । यसकै आधारमा विज्ञापन (नियमन गर्ने) ऐन, २०७६ जारी भएर विज्ञापन बोर्ड स्थापना भइसकेको छ भने अहिले कानुन बन्ने प्रक्रियामा अघि बढेका मिडिया काउन्सिल र आम सञ्चार विधेयक पनि राष्ट्रिय आमसञ्चार नीति, २०७३ कै परिकल्पना हो । यसका आधारमा आवश्यक कानुन निर्माण गर्दै पछिल्लो समयमा आमसञ्चार क्षेत्रमा विकसित प्रवृत्तिगत स्थिति, आर्थिक-सामाजिक अवस्था एवं प्रविधिमा आएको परिवर्तनले सिर्जना गरेको अवसरको उपयोग र चुनौतीको सामना गर्न नयाँ दिशाबोध गर्ने गरी राष्ट्रिय आमसञ्चार नीतिमै पुनरावलोकन गर्नुपर्ने आवश्यकता पनि महसुस हुन थालेको छ । संभवतः आमसञ्चार क्षेत्रको परामर्शमा सरकारले यो कार्य पनि अघि बढाउने नै छ ।

कानुन निर्माण प्रक्रिया र अबको बाटो

नेपालमा कानुन निर्माणको प्रक्रिया निकै लामो र भ्रन्धटिलो छ । कुनै मन्त्रालयले कानुन निर्माणको आवश्यकता महसुस गरेमा त्यसका लागि मन्त्रिपरिषद्बाट सैद्धान्तिक स्वीकृति लिनुपर्ने

हुन्छ । सो स्वीकृति लिन आर्थिक दायित्वको विषयमा अर्थ मन्त्रालयको सहमति लिनुपर्दछ । त्यसपछि कानून मन्त्रालयको समेत सहमति लिएर मन्त्रालयले मन्त्रपरिषद्मा सैद्धान्तिक स्वीकृतिका लागि पेश गर्छ र मन्त्रपरिषद्बाट स्वीकृति प्राप्त गरिसकेपछि मस्यौदा लेखनको काम शुरु हुन्छ । यसरी सहमतिका लागि सम्बन्धित मन्त्रालयबाट अर्थ र कानून मन्त्रालयमा प्रस्ताव पठाउँदा संवैधानिक व्यवस्था, नीति, यसअघिको कानून, नयाँ कानून आएपछि हुने परिवर्तन वा असर समेटेर १२ बुँदे अवधारणापत्र पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ ।

मन्त्रालयले मस्यौदा तयार पारेर फेरि अर्थ र कानून मन्त्रालयमा मस्यौदामाथिको सहमति माग गर्ने व्यवस्था छ । दुबै मन्त्रालयबाट सहमति प्राप्त भएपछि सम्बन्धित मन्त्रालयले मस्यौदालाई अन्तिम रूप दिएर मन्त्रपरिषद्मा पठाउने र मन्त्रपरिषद्ले विधेयक समितिमा पठाएर सो समितिबाट सहमति पाएपछि बल्ल मन्त्रपरिषद् बैठकबाट पारित गर्ने प्रावधान छ । मन्त्रपरिषद्ले पारित गरिसकेपछि ब्याख्यात्मक टिप्पणीसहित मस्यौदा संसदमा दर्ता गरिन्छ । यसरी एउटा विधेयक मस्यौदा गर्न कम्तीमा तीन महिना, सैद्धान्तिक सहमति लिन चार महिना र मन्त्रपरिषद्को छलफल पूरा गर्न तीन महिना गरेर मन्त्रालयले काम शुरु गरेको भण्डै दश महिनापछि बल्ल मस्यौदाले कार्यपालिकाको प्रक्रिया (जसलाई कानुनी भाषामा पूर्वविधायिकी चरण भनिन्छ) पूरा गरेर व्यवस्थापिकामा प्रवेश पाउने अवस्था छ । भण्डै एक वर्षअघि मस्यौदा शुरु गरिएका सञ्चार कानूनका विधेयक यही लामो प्रक्रिया पूरा गरेर बल्ल संसदमा प्रवेश पाउने चरणमा पुगेका छन् ।

मुलुकमा व्याप्त राजनीतिक अस्थिरताका कारण कहिलेकाहीँ सरकार एक वर्ष पनि नटिक्ने तर एउटा विधेयक उत्पत्ति भएदेखि संसद पुग्न नै एक वर्षभन्दा बढी लामो र नयाँ सरकारको प्राथमिकतामा पुराना विधेयक नपर्ने भएकाले पनि नेपालमा कानून निर्माणले सार्थकता नपाउने अवस्था छ । यसकै मारमा परेर नै आजसम्म सञ्चार कानूनहरू आउन सकिरहेका छैनन् । अब संघीय संसदका दुबै सदनमा दफावार छलफल हुने सञ्चार विधेयकलाई समृद्ध बनाउन आमसञ्चार क्षेत्र र सम्बद्ध सबैको आवश्यक रायसुभावावश्यक छ, जो विधायकहरूको संशोधन प्रस्तावमार्फत अघि बढाउन सकिनेछ । कम्तीमा अहिले संसदीय छलफलमा रहेको सार्वजनिक सेवा प्रसारण विधेयक, भर्खरै दर्ता भएको मिडिया काउन्सिल विधेयक र चाँडै दर्ता हुने क्रममा रहेको आमसञ्चार विधेयक टुंगोमा पुर्याउने हो भने संविधानको प्रस्तावनाले परिकल्पना गरेको पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता कार्यान्वयन गर्दै सञ्चार क्षेत्रको पुनर्संरचनाको यात्राले नयाँ गति लिने छ ।

नयाँ कानूनबाट गरिएको अपेक्षा

१. सार्वजनिक सेवा प्रसारण विधेयक

हाल संसदमा छलफलको अन्तिम चरणमा रहेको सार्वजनिक सेवा प्रसारण विधेयक पारित भएमा राज्यको स्वामित्वमा

रहेको प्रसारण संस्थाहरू रेडियो नेपाल र नेपाल टेलिभिजनलाई एकीकृत गरी स्वतन्त्र स्वायत्त संस्थाको रूपमा स्थापित गर्ने कानुनी बाटो खुल्ने छ । सञ्चारमाध्यमहरू सरकार नियन्त्रित हुनुहुँदैन र राज्यको स्वामित्वमा रहेका सञ्चारमाध्यमहरू स्वायत्त र स्वतन्त्र ढंगले सार्वजनिक सञ्चारमाध्यमको रूपमा रहनुपर्छ भन्ने अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासका आधारमा समेत यहाँ पनि यो अवधारणा अघि सारिएको छ । यसमाथि संघीय संसदमा सार्वजनिक सेवा प्रसारण विधेयक प्रस्तुत गरी राष्ट्रियसभाबाट संशोधनसहित पारित भएर प्रतिनिधिसभामा छलफल भइरहेको छ । यसलाई प्रसारण संस्थामा मात्रै सीमित नगरेर प्रकाशन संस्थासमेत मिसाएर अघि बढनुपर्छ भन्ने आशयका संशोधन समेत परेका छन् । यसलाई जतिसक्दो चाँडो टुंग्याउन सकियो भने राज्यको स्वामित्वमा रहेका सञ्चारमाध्यमबाट नै नेपालमा आमसञ्चार क्षेत्रको पुनर्संरचनाको थालनी गर्न सकिने छ ।

२. मिडिया काउन्सिल विधेयक

सञ्चार तथा सूचनाप्रविधि मन्त्री रेखा शर्माले मिडिया काउन्सिलसम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न बनेको विधेयक २०८१ वैशाख १२ गते राष्ट्रियसभामा गर्ता गराउनुभएको छ । प्रेस काउन्सिल ऐन २०४८ ले छापा माध्यमलाई मात्रै सम्बोधन गरेकाले सञ्चारमाध्यमको बल्लिलिँदो स्वरूपअनुसार नियामक निकाय काउन्सिललाई परिमार्जन गर्न नयाँ विधेयक ल्याइएको हो । आमसञ्चार नीति २०७३ ले अवलम्बन गरेका नयाँ नीतिहरूलाई विधेयकले आत्मसाथ गरे को छ । समयसापेक्ष विद्युतीय, अनलाइन र छापा पत्रकारिता पेशालाई मर्यादित, उत्तरदायी, जिम्मेवार एवं विश्वसनीय बनाई स्वच्छ र स्वतन्त्र रूपमा पत्रकारिताको विकास, संरक्षण तथा नियमनलाई व्यवस्थित बनाउन तयार गरिएको विधेयकले सञ्चार माध्यमको स्वनियमनमा बढी जोड दिन खोजेको छ । विधेयकमा काउन्सिललाई आचारसंहिता उल्लंघन गर्ने पत्रकार तथा सञ्चार प्रतिष्ठानलाई दण्ड जरिवाना होइन, आचारसंहिताको पालना गर्नु सबै पत्रकार तथा सञ्चारसंस्थाको कर्तव्य हुने र त्यसको स्वनियमन तथा स्वमूल्यांकन गर्ने दायित्व पनि उनीहरूकै हुने प्रस्ताव गरिएको छ । सञ्चारमाध्यमले पाठक, श्रोता र दर्शकको गुनासो सुनुवाइ गर्न स्वनियमन संयन्त्र बनाउनुपर्ने प्रस्ताव विधेयकले गरेको छ । मिडिया तथा पत्रकारले आचारसंहिता उल्लंघन गरेमा काउन्सिलले क्षमायाचान गर्न लगाउने, उल्लंघनकर्ताको नाम सार्वजनिक गर्ने, सचेत गराउने, एक वर्षसम्म प्रेस प्रतिनिधि निलम्बन गर्न पाउने, सरकारी विज्ञापन रोक लगाउन सफारिस गर्ने र काउन्सिलले गरेको कारबाहीमा चित्त नबुझे पक्षले पत्रकार र मिडियामाथि जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गर्न कानुनी अधिकार सुनिश्चित गर्ने प्रस्ताव विधेयकमा गरिएको छ । यो विधेयकले कानूनको रूप लिएमा पत्रपत्रिका मात्र नभई सबैखाले सञ्चारमाध्यम नियमनको दायरामा आउने छन् भने स्वच्छ र मर्यादित पत्रकारिताको विकासमा सहयोग पुग्ने छ ।

३. राष्ट्रिय आमसञ्चार विधेयक

राष्ट्रिय आमसञ्चार विधेयक पूर्वविधायिकी प्रक्रियाको

अन्तिम चरणमा रहेको छ । यसलाई आमसञ्चार क्षेत्रको छाता ऐनको रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य रहेको छ । आमसञ्चार प्राधिकरण स्थापना गरेर आमसञ्चार क्षेत्रमा पुनर्संरचनाको थालनी गर्ने यसको उद्देश्य हो । छापाखाना तथा प्रकाशन र प्रसारण सम्बन्धी अलगअलग कानूनलाई एकीकृत गरी आमसञ्चार क्षेत्रको छाता कानून निर्माण गर्न र सञ्चारमाध्यमको स्थापना, प्राविधिक तथा व्यवस्थापन, नियमन एवं प्रसारण माध्यमको इजाजत र नवीकरणको कार्य राष्ट्रिय आमसञ्चार प्राधिकरणबाटै गर्ने परिकल्पना गरिएको छ । राष्ट्रिय आमसञ्चार नीति, २०७३ को मर्मअनुसार नै यो विधेयक मस्यौदा गरिएको छ । मस्यौदालाई अन्तिम रूप दिन बाँकी नै रहेकाले यसका विषयवस्तुमा परिमार्जन गरेर पनि जान सकिने छ । संघीयताको मर्मअनुरूप अघि बढाउँदै प्रदेश र स्थानीय तहमा बन्ने सञ्चार कानून निर्माणलाई समेत मार्गदर्शन गर्ने गरी यो विधेयक तर्जुमा गरिएको छ ।

यसबाहेक आमसञ्चार क्षेत्रको पुनर्संरचनाको सवालमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तीनवटै तहको एकल अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत सञ्चारसँग सम्बन्धित एकै प्रकारका अधिकार र जिम्मेवारीहरू पनि रहेको हुनाले कुन तहको के कति एकल अधिकार हुने हो र सोको वितरण कुन आधार र सिद्धान्तबाट गर्ने भन्ने सम्बन्धमा तहगत सरकारहरूबीच समान धारणा बनाउन आवश्यक

छ । त्यसका लागि केही अध्ययनहरू पनि भएका छन् । कानूनले समेट्नसक्ने विषयलाई समेटेर लैजाने र अहिले बन्ने कानूनमा पनि नसमेटिएका विषयवस्तुलाई अघि बढाउन पुनः आमसञ्चार नीति परिमार्जन गरेर भए पनि आमसञ्चार क्षेत्रको पुनर्संरचनामा ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता छ । आवश्यक नीति र कानून बनाउने अन्तिम दायित्व राज्यको भए पनि नेपाल पत्रकार महासंघ, विभिन्न सञ्चार संगठनलगायत सबै सरोकारवालाहरूको निरन्तरको पहल र दबाब अभियानात्मकरूपमा सञ्चालन भइरहनु आवश्यक छ ।

सन्दर्भ सूची:

१. नेपालको संविधान
२. नेपाल ऐन संग्रह, खण्ड १०
३. राष्ट्रिय आमसञ्चार नीति, २०७३
४. आमसञ्चार क्षेत्र सुधार सुझाव समितिको प्रतिवेदन, २०८०
५. मिडिया काउन्सिलसम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न बनेको विधेयक, २०८०

(केसी सञ्चार तथा सूचनाप्रविधि मन्त्रीका प्रेसविज्ञ हुनुहुन्छ ।)

पेशागत संगठनहरूमा महिला पत्रकारहरूको उपस्थिति र चुनौती

सञ्चार क्षेत्रमा सञ्चारकर्मीको नियुक्ति र अवकाशको सम्बन्धमा निश्चित कानुनी प्रावधानहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने भएपनि नियमसंगत प्रक्रियाबाट नगरिँदा र नीति नियम र सञ्चारकर्मीको क्षमता हेर्नुभन्दा पनि उसको पहुँच र नातावादलाई हेरेर नियुक्ति दिने गर्नाले महिला पत्रकारहरूको वृत्तिविकासमा अपेक्षित उन्नति भएको पाइँदैन ।

बाला अधिकारी

एक शताब्दी भन्दा लामो इतिहास रहेको नेपाली पत्रकारिता विभिन्न कालखण्डका अनेक उतारचढावलाई पार गर्दै यहाँसम्म पुग्दा लैंगिकमैत्री हुने क्रममा छ । अबै पनि सम्पादकीय नेतृत्वमा महिला उपस्थिति भने कमजोर नै रहेको अवस्था छ । वि.सं. २०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तन र यसले सिर्जना गरेको खुला वातावरणले सिंगो सञ्चार क्षेत्रमा महिलाहरूका लागि पनि विकासको ढोका त खोलिएको तर देशमा व्याप्त राजनीतिक अस्थिरता, शिक्षाको अभाव तथा रुढिवादी समाज, पितृसत्तात्मक सामाजिक अनि पारिवारिक संरचना र मूल्य-मान्यताले गर्दा यस क्षेत्रमा पत्रकार महिलाहरूको सहभागिताको अवस्था आजसम्म पनि अपेक्षित बृद्धि हुन सकिरहेको छैन । तर विगतको तुलनामा संख्यात्मकरूपमा पत्रकार महिलाहरूको संख्या दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको भने अवश्य छ । यद्यपि केही समययतादेखि मिडियाको वृद्धि भई प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण भएसँगै स्तरीय समाचारको अपेक्षा गर्न थालिएको छ । यति धेरै नयाँ मिडियाहरूको वृद्धि भएको आधारमा भन्नुपर्दा पत्रकार महिलाहरूको संख्यामा अपेक्षाकृतरूपमा वृद्धि भएको छैन । तर पनि विगतको तुलनामा वर्तमान अवस्थासम्म नेपाली मिडियामा महिलाको उपस्थिति घनिभूत बन्न पुगेको मान्न सकिन्छ । नेपाली महिला पत्रकारहरूको मात्र हकअधिकारको विषयमा वकालत गर्ने सञ्चारिका समूह, डब्लुडब्लुजे, म्याग जस्ता संस्थाहरूको स्थापनासँगै नेपाल प्रेस युनियन, प्रेस चौतारी, प्रेस सेन्टर, समाजवादी प्रेस संगठन जस्ता पत्रकारिताका विभिन्नखाले पेशागत संगठनहरूमा पनि महिला सहभागिता बढ्ने क्रममा छ ।

पत्रकारहरूको हकअधिकारका लागि वकालत गर्ने एकमात्र नेतृत्वदायी साभा चरित्र बोकेको छाता संगठन नेपाल पत्रकार महासंघको ०७८/७९ को तथ्याङ्क अनुसार १३ हजार ६१ सदस्यहरूमध्ये २ हजार २ सय ५ जना महिला पत्रकारको

आवद्धता रहेको छ । यो कूल संख्याको लगभग १८.४५ मात्र हो । संविधानले राज्यको विभिन्न निकायमा ३३ प्रतिशत महिला उपस्थिति अनिवार्य गरेको छ । तर, नेपाली पत्रकारिता पेशामा भने महिला पत्रकारहरूको सदस्य संख्या थोरै प्रतिशतमा रहेको छ । केन्द्रीय कार्यसमितिमा वा नीतिनिर्माण तहमा (उपाध्यक्ष- महिला), (सचिव- महिला) पदाधिकारीलगायत १० जना पत्रकार महिला सहभागी रहेका छन् । विभिन्न प्रदेश र जिल्ला शाखाहरूमा पनि पत्रकार महासंघमा उपाध्यक्ष (पदाधिकारी) लगायत महिला कोटा अनिवार्य गरी आरक्षित गरिएकाले पत्रकार महिलाहरूको सहभागिता बढेको छ । यसले सकारात्मक सन्देश अवश्य दिएको छ ।

यसभन्दा अगाडि कूल सदस्य संख्याको १६ प्रतिशत पत्रकार महिला सदस्य थिए । हाल १६ प्रतिशतबाट १८.४ प्रतिशत पुग्न भएको विकास र संख्याको दृष्टिकोणबाट हेर्दा ठूलो उपलब्धि हो । त्यसमा पनि चुनावी प्रतिस्पर्धाबाट महासंघको नेतृत्वमा स्थापित हुन सक्नु त भन गौरवपूर्ण इतिहास बनाउनु हो । यसबाट नेपाली महिला पत्रकार सहभागितात्मक प्रतिस्पर्धाको अवस्थामा स्थापित हुन सफल भएको सरसर्ती हेर्दा देखिने तस्वीर भएपनि तस्वीरमा देखिएजस्तो छैन- पत्रकार महिलाहरूको जीविकोपार्जनको अवस्था भने धेरै कष्टप्रद छ ।

सञ्चार क्षेत्रमा सञ्चारकर्मीको नियुक्ति र अवकाशको सम्बन्धमा निश्चित कानुनी प्रावधानहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने भएपनि नियमसंगत प्रक्रियाबाट नगरिँदा र नीति नियम र सञ्चारकर्मीको क्षमता हेर्नुभन्दा पनि उसको पहुँच र नातावादलाई हेरेर नियुक्ति दिने गर्नाले महिला पत्रकारहरूको वृत्तिविकासमा अपेक्षित उन्नति भएको पाइँदैन ।

कतिपय अवस्थामा महिला भएकै कारण दुर्गम ठाउँमा गएर रिपोर्टिङ गर्न जान सक्दैनन् भनी नपठाउने र पछि यसैलाई कारण देखाई जागिरबाट अवकाश दिने गरिन्छ । विशेषगरी विवाह गरेर स्थान परिवर्तन हुँदा, सुत्केरी हुँदा, परीक्षा हुँदा लामो बिदा लिन नपाइने, कार्यक्षेत्रमा पत्रकार महिलामाथि हुनेगरेका लैंगिक हिंसाजस्ता कुराले पत्रकारितामा निरन्तरता दिन नसक्ने अबस्था सिर्जना भएको वास्तविकता घामजत्तिकै छलङ्ग छ । यसको ज्वलन्त उदाहरण हो- कोभिड-१९ को प्रकोपमा प्रताडित हुनेमा पुरुष पत्रकारहरूभन्दा महिला पत्रकारहरू बढी रहेको तथ्याङ्कले देखाएको छ ।

लैङ्गिक दुर्व्यवहार समस्या तथा यससम्बन्धी बलियो नीति नहुँदा महिला पत्रकारहरू सामाजिक तथा मानसिक तवरले पनि पीडित हुन्छन् । जसको प्रत्यक्ष असर महिला पत्रकारहरूको कार्यक्षेत्रमा देखा पर्दछ र काममा एकरूपता तथा क्षमताअनुसारको प्रतिभा प्रस्फुटनमा समस्या पर्ने देखिएको छ । नेपाल पत्रकार महासंघमा हालसम्म लैंगिक हिंसासम्बन्धी (०७८ साल यतामात्र) लगभग ६०/७० वटा उजुरीहरू परेका छन् । जसमध्ये सबैभन्दा बढी लगभग ६० प्रतिशत उजुरी यौनजन्यहिंसाका छन् भने ४० प्रतिशत उजुरीहरू श्रमसँग सम्बन्धित रहेका छन् ।

नेपाल पत्रकार महासंघको पहलमा दवाव, अनुरोध र कानुनी उपचारको सहायताले श्रमसम्बन्धी धेरै उजुरीहरूको समाधान भएको छ । केही उजुरीहरू श्रम अदालतमा बिचाराधीन अवस्थामा रहेका छन् । हरेक प्रकारका कानुनी प्रक्रियामा जानको लागि नेपाल पत्रकार महासंघले पत्रकारहरूलाई कानुनी डेस्क उपलब्ध गराएको छ । यौनजन्य हिंसामा परेका उजुरीहरूलाई पनि नेपाल पत्रकार महासंघले कानुनी डेस्कबाट कानुनी उपचारका लागि प्रक्रियामा जान सुविधा उपलब्ध गराएर पीडकलाई कठघरामा उभ्याएको छ । पत्रकार महिलाहरू एकातिर

समाजले हेर्ने दृष्टिकोणमा पाइने भिन्नता, विभेद, लैंगिक नजरिया र आर्थिक पाटोमा पनि धेरै समस्याहरू छन् । अर्कोतिर पत्रकारिताजस्तो बौद्धिक व्यवसायलाई समेत आर्थिक आयतनका आधारमा मूल्यांकन गर्ने र समाचारमा उठाइएको विषयको गम्भीरतालाई बेवास्ता गरेर लाभहानीसँग तुलना गर्नुले विभेदको पराकाष्ठा प्रदर्शन भइरहेको छ । त्यसलाई थाहा पाए पनि केही थाहै नपाएजस्तो गर्नुपर्ने अवस्था महिला पत्रकारहरूले आमरूपमा बोध गरेकै कुरा हो । एकातिर पहिलो प्राथमिकता तलबलाई लिएर मुकदर्शक हुनुपर्ने अवस्था छ भने अर्कोतिर व्यवसायलाई फलाउने-फुलाउने बाध्यात्मक जिम्मेवारी पनि महिला पत्रकारहरूलाई छ । हाम्रो समाजमा पुरुषलाई पत्रकारिता व्यवसाय सञ्चालन गर्न जति सजिलो हुन्छ, त्यति सजिलो महिला पत्रकारहरूलाई हुँदैन वा छैन । यद्यपि पुरुष पत्रकारहरूले आर्थिक र सामाजिक चुनौतीहरूको सामना गर्नुपर्दैन भन्न खोजिएको पटककै होइन । उनीहरूले पनि अनेक प्रकारका चुनौतीहरूको सामना गर्नु नै पर्छ र गरिरहेका पनि छन् ।

पत्रकारिता गरेबापत सुरक्षा चुनौतीको सामना महिला र पुरुष दुबैले समान रूपले नै गर्नु परिरहेको छ । यस्ता तमाम चुनौतीहरूका बाबजुद पनि महिला पत्रकार साथीहरूको व्यवसायिक आवद्धता र यात्रा तारिफ गर्न योग्य छ ।

अन्त्यमा, नेपाल र नेपाली समाजको हितमा काम गर्न हामी सम्पूर्णलाई प्रेरित गर्न सकोस, विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवस २०२४ र नेपाल पत्रकार महासंघको २७औं महाधिवेशनको सम्पूर्ण पत्रकारहरूमा हार्दिक शुभकामना ।

(अधिकारी नेपाल पत्रकार महासंघका केन्द्रीय उपाध्यक्ष हुनुहुन्छ ।)

सञ्चार

नयाँ सन्दर्भमा नयाँ चुनौती

सञ्चार क्षेत्रमा सञ्चारकर्मीको नियुक्ति र अवकाशको सम्बन्धमा निश्चित कानुनी प्रावधानहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने भएपनि नियमसँगत प्रक्रियाबाट नगरिँदा र नीति नियम र सञ्चारकर्मीको क्षमता हेर्नुभन्दा पनि उसको पहुँच र नातावादलाई हेरेर नियुक्ति दिने गर्नाले महिला पत्रकारहरूको वृत्तिविकासमा अपेक्षित उन्नति भएको पाइँदैन ।

शन्तराम बिडारी

अचेल संसारमा सूचना र सञ्चार प्रविधिका नयाँ-नयाँ आयामहरूको तीव्रतर विकास भइरहेको छ । त्यसैले यो संसारलाई सूचना आदानप्रदानसहित सुसूचित गराउनका लागि अब भौगोलिक सीमाले कुनै रोकतोक गर्नसक्ने अवस्था छैन । संसार एक सानो गाउँमा रूपान्तरण भएको छ भने विश्वलाई इन्टरनेटको सहायताले सात समुद्रवारिबाट पारिसम्म तत्कालै जोड्ने क्षमता राखेको पाइन्छ । तसर्थ अहिलेको पुस्ता यस मानेमा भाग्यमानी देखिन्छ ।

विज्ञहरू भन्छन्, ज्ञानको स्रोत सूचना हो भने त्यसलाई प्रवाह गर्नु सञ्चार हो । उक्त प्रवाहित सन्देश असंख्य मानिसहरूबीच पुऱ्याउनु आमसञ्चार हो । त्यस्तै ती सूचना प्रसारण-प्रकाशन हुनुअघि सत्य वा असत्य के हो र त्यसले कस्तो प्रभाव छोड्नसक्छ भनेर जाँच-पडताल एवं अन्वेषण गर्ने कार्य पत्रकारिता हो । साथै आमरूपमा जनतालाई सन्देश आदानप्रदान गर्नका लागि पत्रकारिताको मूल्य र मान्यताअनुरूप सञ्चालित सार्वजनिक सञ्चारमाध्यमहरू आमसञ्चारका माध्यम हुन् ।

सूचना, जानकारी वा सन्देश आदानप्रदान एवं लेनदेन प्रक्रियालाई सोभो अर्थमा सञ्चार भनिन्छ । संस्कृत शब्दबाट यस शब्दको उत्पत्ति भएको हो, जसको अर्थ सूचना दिने काम भन्ने हुन्छ । सूचना विभिन्न तरिका वा सहायताले लेनदेन गर्न सकिन्छ । लेखेर, बोलेर, इशाराद्वारा र हाउभाउको सहायताबाट सूचना आदानप्रदान एवं सञ्चार कार्य सम्पन्न हुन्छ । त्यसैले सञ्चार भनेको सूचना आदानप्रदानको कार्य हो, जुन कार्यका लागि कुनै न कुनै चिज वा माध्यमको सहायता आवश्यक हुन्छ ।

मूलतः सञ्चार कार्यमा प्रेषक, प्रापक र सन्देश गरी तीन चिजको अनिवार्य आवश्यकता पर्छ । कहाँबाट, कुन सन्देश कसलाई पठाउने हो भन्ने कुरा नै यसमा महत्वपूर्ण हुन्छ । प्रेषक र प्रापक दुबै पक्ष सन्तुष्ट भएको अवस्थामा मात्र सञ्चार कार्य प्रभावकारी हुन सक्छ ।

जुनसुकै सूचना वा जानकारी असंख्य समुदायलाई एकैचोटी प्रवाह गरिन्छ भने त्यो आमसञ्चार हो । यसमा 'आम र सञ्चार' दुई शब्दको एकीकरण भएको छ । आम भनेको व्यापक र सञ्चार भनेको सूचना आदानप्रदान हो । त्यस हिसावले जुनसुकै खबरहरू असंख्य मानिसलाई एकैचोटी आदानप्रदान गरिने कार्यलाई आमसञ्चार भनिन्छ ।

तर यहाँ हामीले बुझ्नुपर्ने महत्वपूर्ण कुरा के छ भने जुनसुकै आमसञ्चार माध्यमबाट सन्देशहरू प्रकाशन-प्रसारण हुनुअघि त्यसको सत्यतथ्य अवस्था के हो ? र, उक्त सन्देशले कस्तो प्रभाव छोड्न सक्छ भनेर जाँच-पडताल एवं अन्वेषण गर्ने कार्य नै पत्रकारिता हो ।

आमरूपमा सन्देश जनतालाई प्रवाह गर्नका लागि पत्रकारिताको मूल्य र मान्यताअनुरूप सञ्चालित सार्वजनिक सञ्चार माध्यमलाईलाई आमसञ्चार माध्यम अर्थात मास मिडिया भनिन्छ ।

यस संसारका हरेक प्राणीहरूले आआफ्नै ढाँचा र शैलीमा सूचना आदानप्रदान एवं सञ्चार गर्छन् । संसारको व्यवस्थित

र वैज्ञानिक प्राणी मानिएको जाति मानिस भएकोले उसको सञ्चार, अन्य पशुपंक्षी र जीवजनावरको सञ्चारभन्दा अलि व्यवस्थित र वैज्ञानिक हुने गरेको पाइन्छ। मानिस बाहेक अन्य प्राणीको पनि आफ्नै ढंगको सञ्चार हुन्छ। के मात्र फरक हो भने अन्य प्राणीको तुलनामा मानवजातिले विकास गरेको सञ्चार प्रक्रिया विस्तृत र व्यवस्थित अनि अलि बढी वैज्ञानिक विधिबाट सम्पन्न हुने गरेको पाइन्छ।

मानिस सामाजिक प्राणी हो। मान्छेको असन्तोषी स्वभाव यसरूपमा थिएन भने ऊ अहिले पनि उही ढुङ्गो र गुफायुगमै शायद रहिरहन्थ्यो। सञ्चारको सहायताले नै मानिस सामाजिकीकरण भएको देखिन्छ। पहिले-पहिले गाँस, बास र कपासलाई मानिसको अपरिहार्य आवश्यकता मानिन्थ्यो। अहिले, पहिलो नम्बरमा अक्सिजन अर्थात श्वासप्रश्वास र त्यसपछि दोस्रो नम्बरमा सञ्चारलाई अत्यावश्यक आवश्यकताको रूपमा लिने गरिएको पाइन्छ।

मानिस बरु खान नपाए भोकै सुत्छ, राम्रो आवास नपाए जहाँको त्यहीं निदाउँछ तर सञ्चारविहीन भएर केही घण्टा पनि व्यतीत गर्न सक्दैन। भोक, प्यास, तिर्खाभन्दा पनि महत्वपूर्ण कुरा उसको लागि सञ्चारको तिर्खा हुन जाने गरेको देखिन्छ। मानिसलाई केही घण्टामात्र सामाजिक सञ्जाल, इन्टरनेट वा सञ्चारबाट अलग्याइदिने हो भने ऊ आगोको भुङ्ग्रोमा परेको माछोजस्तै साह्रै छट्पटाउन थाल्छ।

हाम्रो धर्म, संस्कृति, परम्परा, जीवनशैली, शिक्षा प्रणाली लगायतका ज्ञानका क्षेत्रहरू व्यवस्थित सञ्चार प्रणालीका उपलब्धि हुन्। हामी जति धेरै व्यवस्थित र आधुनिक सञ्चार प्रणालीमार्फत सूचना आदानप्रदान गर्छौं, त्यति धेरै विकासको गतिशीलतामा अधि बढ्छौं। त्यसैले विकासको लागि पनि सञ्चार अपरिहार्य छ भनिन्छ।

मूलतः सञ्चार कार्यमा वक्ता र स्रोता अर्थात प्रेषक र प्रापक गरी दुई चीज अपरिहार्य हुन्छ। उनीहरूबीच निश्चित उद्देश्य प्राप्तिका लागि क्रमवद्ध र सिलसिलागत ढंगबाट संकेत, लिपि, हाउभाउ, बोली लगायतको सहायतामार्फत सूचना आदानप्रदान

कार्य हुन्छ भने त्यो कार्यलाई सञ्चार कार्य भनिन्छ। सञ्चार कार्यलाई सहज बनाउन नै यस संसारमा वर्षौंको विकासक्रममा बोली, लिपि, भाषा, अत्याधुनिक यन्त्रहरूको आविष्कार हुँदै हामी अहिलेको अत्याधुनिक इन्टरनेटयुक्त आधुनिक सूचना प्रणालीको अवस्थासम्म आइपुगेका हौं। यो संसारमा विकास भएका मानव सभ्यताका नयाँ-नयाँ आयामहरू सञ्चारको खोजीको परिणामस्वरूप नै विकसित हुँदै आएको मानिन्छ। प्रभावकारी सञ्चारका लागि मानवले इन्टरनेटयुक्त उच्च प्रविधिसहितको विभिन्न उपकरण तथा आयामहरूको विकाससँगै कृत्रिम मानव र कृत्रिम बौद्धिकताको समेत विकास र प्रयोग हुन थालेको पाइन्छ। जुन एक्काइसौं शताब्दीको टूलो उपलब्धि हो।

तसर्थ भन्न सकिन्छ कि कुनै पनि सूचना वा जानकारी आदानप्रदान गर्ने कार्य नै सञ्चार हो। बोलेर, लेखेर, हाउभाउ, इशारा लगायतका गतिविधिबाट सञ्चार गरिन्छ। गतिविधिको आदानप्रदाननै सञ्चार भएकाले यसलाई प्रक्रिया अर्थात Process का रूपमा लिने गरिएको छ।

जानकारहरू भन्छन्, सञ्चार कुनै वस्तु होइन जुन समाल्न सकियोस्। यो एउटा फगत कार्य हो, जहाँ सहभागी हुन सकिन्छ र सो प्रक्रियामा सहभागी भएवापत सूचना, शिक्षा, मनोरञ्जन लगायतको लाभ प्राप्त गर्न सकिन्छ।

सञ्चार शब्दको उत्पत्ति संस्कृत भाषाबाट भएको हो। यसको अर्थ सूचना दिने काम भन्ने हुन्छ। मूलतः बोली, चिन्ह, हाउभाउ र संकेतहरूमार्फत एक आपसमा हुने सूचनाको आदानप्रदान वा अन्तरक्रियालाई सञ्चार भनिन्छ। सञ्चार कार्य सम्पन्न गर्दा सूचना जुन माध्यमबाट प्रवाह हुन्छ, त्यस माध्यमलाई सञ्चारमाध्यम भनिन्छ। त्यस्तो माध्यमहरूमा हाम्रा परम्परागत जनजीवनका कला, संस्कृति, संगीत, चिट्ठीपत्र, पुस्तक, पत्रपत्रिका, टेलिफोन, टेलिभिजन, रेडियो, इन्टरनेट, सामाजिक सञ्जाल, कृत्रिम बौद्धिकताका उपकरण लगायत पर्छन्। हामी हाम्रा विचार, अनुभूति, भावना, धारणा र उद्देश्यहरू आदानप्रदान गर्न, अभिव्यक्त गर्न र त्यसलाई अर्को व्यक्त वा समुदायमा प्रचारित गर्न सञ्चार गर्छौं।

सञ्चार आफैँमा बृहत् उद्देश्ययुक्त शब्द हो । यसका अवधारणाहरु पनि व्यापक छ । त्यसैले यसको परिभाषा गर्ने कार्य पनि निक्कै कठिन कार्य हो । विभिन्न विद्वानहरुले सञ्चारको आ-आफ्नै ढंगले परिभाषा गरेका छन् ।

पछिल्ला दिनमा अखबारी प्रकाशनहरु लोपोन्मुख र 'डिजिटलाइजेशन' हुँदै मल्टीमिडियाको बढोत्तरी भएको सन्दर्भमा त्यसले समस्या पनि केही भित्र्याएको देखिन्छ । नेपाली मिडिया बजारमा पनि सशक्त र प्रभावकारी माध्यमका रूपमा युट्युब 'प्लेटफर्म' प्रभावकारी बन्दै आइरहेको छ । तर सम्पूर्ण मिडिया क्षेत्रलाई प्रदूषित र बदनाम पार्ने काम भने तिनै युट्युबकर्मीबाट भएको देखिन्छ ।

छापा प्रकाशन ओरालो लागेसँगै मिडिया पनि आफूलाई समयअनुसार परिवर्तन गरेर अघि बढ्ने कि बन्द भएर रहने भन्ने दोस्रोधमा देखिए । कोरोना महामारीका बेलामा नेपालमा साप्ताहिक पत्रिकाहरुको सञ्जालले बैठक नै गरेर लकडाउन नहटेसम्म नियमित प्रकाशन गर्न नसकिने विज्ञापित नै जारी गरेको दियो । यसका कारण सूचनाको भोक टार्न अनलाइन पत्रकारिता र खासगरी औषत मानिसहरु युट्युबका कन्टेन्ट घरभित्रै बसेर हेर्ने बानी पार्न थाले । रेडियो र टेलिभिजनका थुप्रै कार्यक्रम बन्द हुनुका साथै तत्काल उत्पादन गरिएका सीमित कार्यक्रम पनि भर्चुअल माध्यमबाट उत्पादन हुन थालेपछि युट्युब र अनलाइनतिर अग्रसर हुन उत्पादक र उपभोक्ता दुबैपक्षका लागि आवश्यकता मात्र हैन अपरिहार्य नै ठहरियो । यो अवस्थाले युट्युब सञ्चारमाध्यमको प्रभावकारिता त जगायो नै, सँगै विकृति र विसंगतिको डंगुर भित्रिएर समग्र पत्रकारिता क्षेत्रमा थप चुनौतीहरु देखापरे ।

प्रविधिको विकाससँगै पत्रकारिताको क्षेत्र पनि फराकिलो बन्दै गएकाले पछिल्ला दिनमा हरेक क्षेत्रमा भैँ पत्रकारिता क्षेत्रमा पनि समस्याहरु बढेका हुन् । समस्या बढेपछि नै हरेक समस्याको न्युनीकरण र निदानका लागि समाधान खोजिने हो ।

युट्युब प्लेटफर्ममा आएको विकृति र विसंगतिहरुलाई न्युनीकरण गर्नेतर्फ अब पनि समाधान खोज्न र व्यवस्थित पार्न अग्रसर नहुने हो भने मूलधारका मिडियाको समेत औचित्यमा युट्युबबलले गम्भीर प्रश्नचिन्ह खडा गरिदिने सम्भावना देखिन्छ । युट्युबकारिताका कारण सञ्चार क्षेत्र बदनाम छ । यसलाई थप बदनाम बनाएर राज्यको चौथो अंगको औचित्य र प्रभावकारितामा प्रश्नचिन्ह उठाउने ठाउँ नदिनु नै अहिलेको सन्दर्भमा सबैको दायित्व हो ।

मूलतः पत्रकारिता र सार्वजनिक सञ्चारमाध्यमका धेरै जिम्मेवारी, दायित्व र प्रक्रिया छन् । त्यसलाई पूरा गरेर गरिने सञ्चारलाई नै पत्रकारिता भन्ने गरिन्छ । बुम वा माइक समातेर क्यामेराको अगाडि बोल्ने सबैलाई अब कसैले पनि पत्रकार मानिदिनु हुँदैन । यसको अनुगमनको काम प्रेस काउन्सिल, पत्रकार महासंघ लगायत अन्य सञ्चारसँग सम्बन्धित संस्थाहरुको हो ।

वि.सं. २०४८ मा बनेको पत्रपत्रिकामात्र केन्द्रित प्रेस काउन्सिल ऐनबाट सबैखाले मिडियाको अनुगमन गर्न नसकिएको काउन्सिलको दाबी छ । त्यसो हो भने समयअनुकूल सरोकारवालाहरुसँगको परामर्श र छलफलमा समयानुकूल नीतिनियम बदल्ने काम पनि काउन्सिलकै हो । र, यस्तो सत्प्रयासमा साथमा साथ र हातमा हात दिएर सघाउनु सबै सरोकारवालाको कर्तव्य हो ।

मूलतः पत्रकारितामा सामाजिक मूल्यमान्यतालाई ध्यान दिई त्यसले समाजमा पार्ने नकारात्मक असरबारे गम्भीरतापूर्वक विचार गरेर पत्रकारिताको आधारभूत आचारसंहितालाई ध्यान दिने गरिएको देखिन्छ, ध्यान दिनु जरुरी पनि छ । तर यसको ठिक विपरीत एकाध बाहेक अधिकांश युट्युवरहरुले त्यसलाई धज्जी उडाएको पाइन्छ । युट्युवरहरुले सामाजिक मूल्यमान्यता र त्यसले समाजमा पार्ने प्रभावलाई नजरअन्दाज गरी डलर र दर्शकमा मात्र केन्द्रीत भएर सामग्री प्रस्तुत गर्छन् । अब पनि यसैगरी छोडिने र उनीहरुका विषयवस्तु अनि प्रस्तुतिकरणमा सुधार नआउने हो भने हाम्रो पत्रकारिता चरम विकृत बन्दै धराशाथी बन्नेछ । अनि हामी पत्रकार भनेर हिँड्न पनि कठिन हुने देखिन्छ । त्यसैले नेपाल पत्रकार महासंघ, प्रेस काउन्सिल, सम्पादकहरुको संगठन, पत्रकारिता क्षेत्रका प्राज्ञिक व्यक्तित्वहरु र अन्य सरोकारवाला समूह एक ठाउँमा बसेर साभा निष्कर्ष निकालेर अघि बढ्न जरुरी भइसकेको छ । अन्यथा यसले आगामी दिनमा एक होइन अनेकौँ समस्या र जटिलता थप्ने निश्चित छ ।

लेखक बिडारी नेपाल पत्रकार महासंघका केन्द्रीय सदस्य तथा पत्रकारिता तथा आमसञ्चार प्राज्ञिक समन्वय विभागका प्रमुख, रत्नराज्य लक्ष्मी क्याम्पसका पत्रकारिता विषयका शिक्षक एवं त्रिभुवन विश्वविद्यालय, केन्द्रीय पत्रकारिता तथा आमसञ्चार विभागमा एमफिल-पिएचडी अध्ययनरत हुनुहुन्छ ।

साँघुरिँदो विज्ञापन बजारको मारमा मोफसलका मिडिया

अहिले पनि सञ्चारमाध्यममा आउने विज्ञापनको ठूलो हिस्सा काठमाडौँ उपत्यकामा रहेको र त्यसमा पनि काठमाडौँमै रहेका ठूला सञ्चारगृहले ओगट्ने गरेका कारण आज मोफसलका सञ्चारमाध्यमहरू साँघुरो विज्ञापन बजारको परिधिभित्र खुम्चिनु परेको छ । मोफसलका मिडिया अनि त्यसमा पनि छापा सञ्चारमाध्यमको खुम्चिँदो विज्ञापन बजार, यसले सिर्जना गरेका चुनौती र अबको भविष्यका विषयमा केन्द्रित रही प्रस्तुत लेखमा केही सन्दर्भहरू कोट्याउने प्रयास गरिएको छ ।

सुशील पोखरेल

समकालीन समयमा विज्ञापनले महत्वपूर्ण व्यवसायको रूप लिएको छ । यसको निर्माण एवम् प्रस्तुतिकरण प्रक्रियामा अहिले धेरैभन्दा धेरै मानिसहरू संलग्न रहँदै आएका छन् । विज्ञापनको विगत हेर्ने हो भने परापूर्वकालमा राजाको उर्दी सुनाउने, भ्याली पिट्ने, तोप पडकाउने, बिगुल फुक्ने सवाई गाउने, हाटबजारमा ठूलो स्वरले कराएर सामान बेच्ने, परेवाद्वारा सञ्चार तथा धरहरामा बिगुल बजाई टुँडीखेलमा मान्छे भेला गरी सञ्चार गरिन्थ्यो । परापूर्वकालदेखि नै नेपाली समाजमा चल्दै आएको 'बोल्नेको पिठो बिक्छ, नबोल्नेको चामल पनि बिक्दैन' भन्ने उखानले विज्ञापनको महत्वलाई दर्साउँछ । त्यसबेला जति विज्ञापन गरिए पनि ती सेवाभावबाट प्रेरित थिए, ती विज्ञापनहरूमा व्यवसायिक उद्देश्य भने थिएन । आजको युगमा भने विज्ञापनले व्यवसायको महत्वपूर्ण रूप धारण गरिसकेको छ ।

इतिहास हेर्दा व्यवसायिक विज्ञापनको सिलसिला वि.सं. १९५८ सालदेखि सञ्चालनमा भएको गोरखापत्र प्रकाशनबाट भएको देखिन्छ । यसबाट के बुझिन्छ भने नेपाली समाजको विकासक्रममा सञ्चारमाध्यमको विकासले नै विज्ञापनको महत्व उजागर गर्दै आएको छ । २१औँ शताब्दीमा दौडिरहेको आजको संसारमा विज्ञापन उद्योगलाई अबैँ डलरको आमदानी तथा खर्च हुने उद्योगको रूपमा लिइएको छ । आज हरेक व्यक्ति संघसंस्था, कलाकार एवम् पेशेवर व्यक्तिहरू विज्ञापन माध्यम, विज्ञापनकर्ता, विज्ञापन सन्देश प्राप्त सबैको संख्या एवम् आधुनिक प्रविधि उपकरण तथा कम्प्युटरको प्रयोग भइरहेको छ भने भू-उपकरणद्वारा श्रव्यदृश्य

सञ्चार दिनप्रतिदिन भइरहेको छ । इन्टरनेटमार्फत बजारीकरण गर्ने अवस्थामा आइपुग्दा विज्ञापनको रूप जसरी अद्भूत बन्दै गएको छ, अर्कोतिर विज्ञापनकै माध्यमले टिकेका मोफसलका सञ्चारमाध्यमहरूको विज्ञापन बजार भने आज साँघुरिँदै जाँदा यी माध्यमहरूको भविष्य पनि कमजोर बन्न थालेको छ ।

आजको विश्व परिवेशमा तुलनात्मकरूपमा छापा माध्यमहरू कमजोर हुँदै गएको परिस्थिति भएपनि हाम्रो भूगोलमा अहिले पनि पत्रपत्रिकालाई नै आम सञ्चारमाध्यमको पहिलो स्थानमा राखिएको छ । वर्तमान अवस्थामा विज्ञापनको वार्षिक बजार करिब ६ अर्ब बराबरको छ । त्यसमा सबैभन्दा बढी हिस्सा पत्रपत्रिकामा नै जाने गरेको देखिन्छ । वार्षिक विज्ञापन बृद्धिदरको ग्राफ हेर्ने हो भने ५ देखि १२ प्रतिशत रहेपनि मोफसलका मिडियाले यसको अनुभूति गर्न सकिरहेका छैनन् । यसो भन्दैगर्दा पछिल्लो समय नेपालको परिवर्तित शासकीय मोडालिटीअनुसार संघीयताको कार्यान्वयन प्रक्रियामा प्रदेश तथा स्थानीय सरकार गठन भएपछि केही विज्ञापनहरू प्रदेश र स्थानीय सरकारबाट प्राप्त हुन थालेका छन् । यसबाटै मोफसलका सञ्चारमाध्यमलाई जेनेतेन बाँच्ने आधार बनेको छ । अहिले पनि सञ्चारमाध्यममा आउने विज्ञापनको ठूलो हिस्सा काठमाडौँ उपत्यकामा रहेको र त्यसमा पनि काठमाडौँमै रहेका ठूला सञ्चारगृहले ओगट्ने गरेका कारण आज मोफसलका सञ्चारमाध्यमहरू साँघुरो विज्ञापन बजारको परिधिभित्र खुम्चिनु परेको छ । मोफसलका मिडिया अनि त्यसमा पनि छापा सञ्चारमाध्यमको खुम्चिँदो विज्ञापन बजार, यसले सिर्जना गरेका चुनौती र अबको भविष्यका विषयमा

केन्द्रित रही प्रस्तुत लेखमा केही सन्दर्भहरू कोट्याउने प्रयास गरिएको छ ।

क) मोफसलका सञ्चारमाध्यम : संख्या धेरै गुण पक्ष भने कमजोर

मोफसलका सञ्चारमाध्यमहरूको विज्ञापन बजार खुम्चिनुको एउटा मुख्य कारण हो संख्यात्मक उपस्थिति उल्लेख्य छ तर हामीकहाँ सञ्चालनमा रहेका सञ्चारमाध्यमहरू व्यवसायिक रूपमा सफल बनेर अगाडि बढ्न सकिरहेका छैनन् । यसमा खासगरी राजधानी बाहिरको छापा सञ्चारमाध्यमको व्यवसायिक पाटो धर्मराउँदै गएको देखिन्छ । यसमा धेरै कुराले असर गरेको हुनसक्छ । पहिलो कुरा त ठूला व्यवसायिक संस्थाहरू जसले सञ्चारमाध्यमलाई विज्ञापन दिएर भरथेग सहयोग गर्न सक्छन् । ती संस्थाले समेत मुख्यरूपमा काठमाडौंमा रहेका सञ्चारमाध्यममा विज्ञापन गर्ने वा काठमाडौंमा रहेका एजेन्सीमार्फत देशभर आफ्नो अनुकूलतामा विज्ञापन गर्ने गरिरहेका छन् । त्यसैमा पछिल्लो समय विभिन्न प्रकारका सञ्चारमाध्यमको संख्या पनि धेरै हुने तर गुण पक्ष कमजोर हुँदै गएको छ । हाम्रो कानूनले कहाँ, कति र कुन प्रकारका सञ्चारमाध्यमको आवश्यकता छ भन्ने निर्दिष्ट गर्न सकेको छैन । बरु यसको अलावा प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका नाममा व्यवस्थापकीय पक्षको ख्यालै नगरी जसले, जतिपनि खोल्न पाउने र खुलेका सञ्चारमाध्यमलाई बन्द गराउन नपाइने प्रावधानका कारण पनि समस्या उत्पन्न हुँदै गएको छ ।

ख) मोफसलका मिडिया प्रवर्द्धनमा सरकारको कमजोर भूमिका :

अहिले नेपालमा संघीयताको अभ्यास र कार्यान्वयन प्रक्रियामा आउँदै गर्दा हाल ७ सय ५३ को संख्यामा रहेका स्थानीय तहहरू आफ्नो भूगोलमा रहेका सञ्चारमाध्यमको सवलीकरणमा जिम्मेवार हुने हो भने मोफसलका मिडिया सञ्चालनमा अहिले देखिएको समस्या एक हदसम्म बलियो रूपमा टर्ने निश्चित छ । तर, यहाँ त्यसो हुन सकेन । स्थानीय तहहरूमा अहिलेसम्म सञ्चार नीति निर्माण हुन नसक्नुले पनि विज्ञापनमा मनपरी भएको छ । कर्मचारीहरू विज्ञापनमै कमिशनको खेलमा लागिपरेका छन् भने जनप्रतिनिधिहरू आफ्नो विचार अनुकूलको सञ्चारमाध्यमको हितमा बढी तल्लीन छन् । यता, राजधानी र शहर बजारका मिडियाले पनि प्रायः देशभरका स्थानीय तहमा प्रभाव जमाइरहेका छन् । यी यस्ता पक्षमा सरकारको ध्यान जान नसक्दा पनि मोफसलका मिडिया मारमा पर्दै आएका छन् । अझ अर्को पक्ष दुर्गम जिल्लाबाट सञ्चालनमा रहेका पत्रिकामा विज्ञापन दिने हकमा विज्ञापन त दैनिकलाई नै दिनुपर्दछ भन्ने भाष्य सिर्जना गरेर साप्ताहिकरूपमा सञ्चालनमा रहेका छापामाध्यमको भविष्य त भन अन्धकारमा धकेल्ने प्रयास भइरहेको छ ।

ग) उद्योगी व्यवसायीको लागि बहाना बन्यो कोरोना :

हो, अहिले मिडियामा देखिएको संकट जस्तै उद्योगी व्यवसायीले पनि यो अवस्थाको सामना गर्नु परिरहेको छ । तथापि कैयन् उद्योगी व्यवसायी भने कोरोनाको बहाना बनाएर मोफसलका मिडियाप्रति अनुदार देखिएका छन् । कोरोनालगायत अन्य केही कारणहरूले कतिपय उद्योगी व्यवसायीहरू थला परेका होलान् हामीकहाँ । उच्च व्यवस्थापनका साथ सञ्चालन भइरहेका उद्योगी व्यवसायीले समेत मोफसलका सञ्चारमाध्यमलाई विज्ञापन दिन छाडेका छन् । यता उद्योगी व्यवसायीले पनि आफ्नो व्यवसायिक स्वार्थका लागि पत्रिका वा अन्य इलेक्ट्रोनिक सञ्चारमाध्यमको बजार र प्रभाव हेरेर नै विज्ञापन दिन चाहन्छ । जब उसले दुर्गम भेगका वा मोफसलबाट प्रकाशन/प्रसारण हुनेभन्दा राजधानी र त्यसको आसपासका शहर बजारका सञ्चारमाध्यमको विज्ञापनको प्रभावकारि ता बढी देख्दछ, यस्तै बुझाई र तर्कको मिचाईमा परेको बेला कोरोनाको बहाना र शहरिया सञ्चारमाध्यमको प्रभावले दुर्गम भेगमा रहेका मोफसलका सञ्चारमाध्यम उद्योगी व्यवसायीबाट पनि रिक्त हात लिएर बस्नु परेको छ ।

घ) खोजी पत्रकारिताको अभावले बजार माग घट्नु :

अहिले मोफसलका सञ्चारमाध्यममा कार्यरत पत्रकारहरूमा खोजी पत्रकारिता गर्ने सक्रियता घट्न थालेको छ । यसले स्वभाविकरूपमा बजार मागलाई प्रभावित गर्दछ र गरिरहेको छ । अझ पत्रपत्रिकाहरूको बजार माग घट्न पुग्दा विज्ञापन पक्ष कमजोर बनिरहेको छ । पठन संस्कृति नै कमजोर बन्न थालेको वर्तमान सन्दर्भमा समाचार सामग्रीहरू अनलाइनबाट साभार गर्ने परिपाटीको विकास हुँदै जाँदा हाम्रा पाठक वा श्रोताको मानसिकता पत्रिका आजकाल कसले पढ्छ ? अनि रेडियो कसले सुन्छ र ? भन्ने सोचको विकास भएको देखिन्छ । यसले गर्दा विज्ञापन आउने सिलसिला पनि घट्दै गएको छ ।

ङ) डिजिटल सञ्चारमाध्यम तथा सामाजिक

सञ्जालको बढ्दो हस्तक्षेप :

न्यू मिडियाको बहस चलिरेहेको सन्दर्भमा परम्परागत मिडिया भर्सेस न्यू मिडिया भनेर बहस पनि उठेको छ यतिबेला । अनलाइन सञ्चारमाध्यमका कारण पत्रपत्रिका र रेडियोको महत्व घट्न थालेको एउटा अनुभव र भोगाई एकातिर छ भने अर्कोतिर सामाजिक सञ्जालकै कारण आम नागरिकहरूले आम सञ्चारमाध्यमलाई महत्व दिन छाडेका छन् । जुरुक्क उठेर पत्रपत्रिका खोज्ने वा रेडियोका ट्यून् बटार्ने वा टेलिभिजनको रिमोट थिच्ने कैयन व्यक्तिहरू आज मोबाइलको खोजीमा हुन्छ । फेसबुक र टवीट सर्च गर्न थालि(एको छ । कतिपयका घरका टेलिभिजनमा धुलो लाग्न थालेको छ । रिमोट कहाँ छ ? थाहा पत्तो छैन । टेलिभिजन नहेरेको महिनौं भइसक्यो । यसरी डिजिटल सञ्चारमाध्यमअर्न्तगत अनलाइन, युट्युबका साथै सामाजिक

सञ्जालमा फेसबुक ट्वीटर आदिको प्रभाव बढ्दै जाँदा यसको हस्तक्षेपले मोफसलका सञ्चारमाध्यमहरूमा विज्ञापनको दायरा साँघुरिँदै गएको छ । जसले गर्दा दिनप्रतिदिन मोफसलका सञ्चारमाध्यमलाई टिकाउनका लागि फलामको चिउरा चर्पाई भएको छ ।

मोफसलका सञ्चारमाध्यम सुदृढ गर्ने उपाय के त ?

अहिले सञ्चार तथा सूचना प्रविधिमा आएको फड्कोले रेडियो, टेलिभिजनका स्रोताहरू घटिसकेको देखिन्छ । अभ्र छापा सञ्चारमाध्यमको युग नै सकिएको रूपमा परिभाषित गर्ने एउटा समूह तयार भएको छ । यसले छापामाध्यममाथि माथिदेखि तलसम्म नै हमला भइरहेको छ । त्यसैले मिडिया सञ्चालक, राज्य पक्ष र अन्य सरोकारवालाहरू सबैले नयाँ ढंगले सोच्नुपर्ने छ यो बेला । मिडिया सञ्चालकहरूले आफ्ना सञ्चारमाध्यम ती छापा हुन् भने त्यसलाई कसरी पठनीय बनाउने ? पाठकहरूमा आफ्ना प्रकाशनप्रति कसरी विश्वास जगाउने ? यसका लागि खोजमूलक सामग्री प्रकाशनमा ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । रेडियोहरूले पनि केवल साङ्गीतिक धुन र विज्ञापन मात्रै होइन यसरी नै खोजमूलक सामग्रीमा लामुपर्ने हुन्छ । मोफसलका सञ्चारमाध्यमले स्थानीयताको अनुभूति दिनेगरी विषयवस्तु पस्कन सक्नुपर्छ । आखिर हामीकहाँ मोफसलमा रहेका कतिपय सञ्चारमाध्यमले यसरी काम गर्दा सफलता हासिल गरेका उदाहरण पनि त छन् ! त्यसैले सञ्चारमाध्यममा आउने विषयवस्तुको गहनता र ओजले नै बजार माग सिर्जना गर्दछ र विज्ञापन पक्ष पनि यसैका आधारमा निर्भर हुने गर्दछ । त्यसकारण मिडिया सञ्चालकहरू जिम्मेवार भएर व्यवसायिक सोचका साथ लामुपर्ने खाँचो एकातिर छ भने अर्कोतर्फ मिडियालाई जीवन्तता दिन र मिडिया भनेका लोकतन्त्रका गहना हुन्, अक्सिजन हुन् । यिनलाई बचाउनु पर्दछ भन्ने दृष्टिकोण र ज्यमा हुनु जरूरी छ । जसले जे मन लाग्यो, जसलाई चाह्यो त्यही तरिकाबाट विज्ञापन गर्ने प्रचलनको अन्त गरी विज्ञापन

सम्बन्धी उचित कानुनी व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ । यसका साथै संघीयताको अभ्यास भइरहेको हाम्रो मुलुकमा सम्बन्धित जिल्ला र क्षेत्रका स्थानीय तहहरूले सञ्चार नीति निर्माण गरेर स्थानीय तहका विज्ञापन स्थानीय सञ्चारमाध्यमलाई दिने व्यवस्था मिलाउनु नै उपयुक्त विकल्प हुन सक्दछ । प्रदेश सरकारका सन्दर्भमा पनि यो नियम लागु हुनै पर्दछ । त्यसो गर्दा स्थानीय सञ्चारमाध्यमले पनि स्थानीय तहका सूचना सामग्री र समाचारलाई नै मुख्य प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने हुन्छ । संघीय सरकारले पनि प्रेस काउन्सिलमा वर्गीकरणका आधारमा उपलब्ध गराउँदै आएको लोककल्याणकारी विज्ञापन बृद्धि नगरेको लामो अवधि बितिसकेको छ । यो बेलासम्म आइपुग्दा हरेक क्षेत्रमा महंगीले ढाड सेकेको छ । स्रोतको अभावले श्रमजीवी ऐनको कार्यान्वयनमा सकस छ । पत्रकारले नियमितरूपमा पारिश्रमिक पाउन सकिरहेका छैनन् । त्यसैले संघीय सरकारले लोक कल्याणकारी विज्ञापनलाई दोब्बर गर्ने व्यवस्थाका साथै मोफसलका मिडिया प्रवर्द्धनका लागि अन्य सुविधा र अवसर सिर्जना गर्ने वातावरण तयार गर्न जरूरी छ । साथै उद्योगी व्यवसायीहरूले पनि सञ्चारमाध्यमप्रति सकारात्मक दृष्टिकोण लिन जरूरी छ । कतिपय उद्योगी व्यवसायीले उपयोग गर्ने तरिकाले विज्ञापन दिइरहेको अवस्था छ । यसो नभई विज्ञापन पनि लगानी हो भन्ने दृष्टिकोण निर्माण गर्नुपर्ने खाँचो छ । साथै सामाजिक संघसंस्था लगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरू सबैले जिम्मेवार भएर सोच्ने हो भने मोफसलको मिडिया व्यवस्थापनमा असहजता पक्कै छैन । खाँचो छ केवल दृढ इच्छाशक्ति र दृष्टिकोणको ।

सन्दर्भ सामग्री : सूचना, मुखपत्र नेपाल पत्रकार महासंघ प्यूठान शाखा

(पोखरेल नेपाल पत्रकार महासंघका केन्द्रीय सदस्य हुनुहुन्छ ।)

सञ्चारसंस्था र सञ्चारकर्मीहरूको अवस्था संकटमा यसरी खोज्न सकिन्छ समाधान

सम्पादकीय समसामयिक राजनीति र घटनाक्रमहरूमा केन्द्रीत भएको पाइन्छ। सार्वजनिक चासो र बहसको विषयमाथि सम्पादकीयमार्फत् मिडिया हाउसले आफ्नो धारणा राख्दछन्। सम्पादकीयले दिशानिर्देश पनि गर्दछ। तर समाजमा शदियौँदेखि विद्यमान जातीय तथा लैंगिक भेदभाव र सामाजिक विषयवस्तुमाथि समाजलाई दिशानिर्देश गर्ने काम सम्पादकीयको प्राथमिकतामा परेको देखिँदैन। सम्पादकीयमा दलित विषयवस्तुले प्राथमिकता नपाउँदा सो विषयमा राष्ट्रिय बहस हुन सकिरहेको छैन।

ज्ञानप्रसाद पौडेल

मुलुकको अर्थतन्त्र शिथिल अवस्थामा छ। अर्थतन्त्र पूर्णरूपमा चलायमान हुनसकेको छैन। निजी क्षेत्र उत्साहित देखिएको छैन। देशका उद्योग कलकारखाना बन्द छन् कि त बन्द हुने अवस्थामा पुगेका छन्। निर्यात ठप्प छ। आयातमा मात्र निर्भर हुँदा ठूलो हिस्सामा व्यापार घाटा बेहोर्नु परेको छ। यी विविध कारणले मुलुकमा आर्थिक गतिविधि शिथिल हुँदा त्यसको प्रत्यक्ष असर मिडिया क्षेत्रमा पनि परेको छ। अहिले साना तथा स्वरोजगारमूलक मिडिया र ठूला मिडियाहरूलाई बाँच्न धौ धौ परेको छ। मिडियाहरू संकटमा परेसँगै त्यससँग जोडिएका श्रमजीवी पत्रकारहरूसमेत विस्थापित हुनुपर्ने अवस्था सिर्जना भएको छ। राज्यले यस्तो विषम परिस्थितिमा समग्र साना तथा स्वरोजगारमूलक सञ्चारमाध्यमहरू र ठूला सञ्चारगृहहरूलाई बचाउन विशेष राहत प्याकेज ल्याउन जरुरी छ। त्यसो हुँदा मिडिया हाउसहरू सक्षम हुन सक्छन् र श्रमजीवी पत्रकारहरूको पेशा समेत सुरक्षित हुन सक्छ।

नेपाली सञ्चारमाध्यम र श्रमजीवी पत्रकारहरूको अवस्था कोभिडको महामारीबाट धराशायी भएयता उक्सिन सकेको छैन। साना, मझौला तथा स्वरोजगार मिडियाका उद्यमीहरूको अवस्था पहिले पनि त्यति राम्रो थिएन। कोभिडपछि त भन्नै खराब हुन पुग्यो। कोभिडअघि राम्रो अवस्थामा मानिएका ठूला मिडिया हाउसहरूको समेत अवस्था खराब भएर श्रमजीवी पत्रकारहरूलाई निकाल्ने काम शुरु गरेका थिए र छन्। सरकारलाई नेपाली मिडियाको यस्तो अवस्थामा सहयोग पुऱ्याउन पत्रकारहरूको छाता संगठन नेपाल पत्रकार महासंघले पटकपटक ध्यानाकर्षण गरायो। ठूला लगानीका मिडियाहरूले मिडिया(

लाई उद्योगसरी मान्यतासम्म दिन भनेका थिए र छन्। अहिले पनि अर्थतन्त्रको चक्रलाई चलायमान बनाउने ठोस क्षेत्रहरूमा गतिशीलता आउन नसकेकाले उद्योगी व्यवसायीले निराशा व्यक्त गरिरहँदा स्वरोजगार खालका मिडिया त भन्न समस्यामा फसेको सञ्चारकर्मीहरूको भनाइ छ। पत्रकारहरूको हकहित संरक्षण गर्ने संघसंस्थाहरूले पत्रकारहरूलाई पेशामा टिकाउन गाह्रो भइरहेको बताइरहेका छन्।

अहिले पत्रकारिता पेशा बनेर व्यवसायिक पत्रकारिताको समय आएको छ। प्रजातन्त्र र गणतन्त्र आउनुअघि मिसन पत्रकारिता थियो। अहिले व्यवसायिक पत्रकारिता भनिएको छ। नेपाल पत्रकार महासंघका पूर्वअध्यक्ष किशोर नेपालले अहिले मिसन हराएको महसुस गर्छन्। साथै उनले मिसन नभए पत्रकारिताको अर्थ नहुने बताउँछन्।

वरिष्ठ पत्रकार नेपालका अनुसार अहिले पञ्चायतविरोद्ध लड्नु, प्रजातन्त्रका लागि लड्नु, शान्तिका लागि लड्नु, पत्रकारहरूको मिसन थियो र हुने गर्दथ्यो। अहिले सेन्सरसीपको अवस्था छ। अहिलेको बन्द समाज थियो। अहिलेको जस्तो खुला समाज थिएन।

महासंघका अर्का पूर्वअध्यक्ष विष्णु निष्ठुरीका अनुसार अहिले सेल्फ सेन्सरसीपको अवस्था छ। अहिलेको अवस्थामा पत्रकारहरूको मिसन बन्न नसकेको हो कि जस्तो वरिष्ठहरूको भनाइ रहेको छ।

अहिले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको अवस्था छ । पत्रकारहरूलाई अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको पूर्ण ग्यारेण्टी संविधानमा गरिएको छ । तर स्वतन्त्रताको दुरुपयोग भयो । सामाजिक सञ्जाललगायतका मिडियामा पत्रकार आचारसंहिताको धज्जी उडाइएको भनी आलोचना भएको पाइन्छ । यसलाई टेकेर सरकारले अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई निषेध गर्ने गरी कानुन ल्याउन लागेको भनेर त्यसको विरोध गरिएको छ ।

मौजुदा सरकारमा सामेल सबैजसो राजनीतिक दलहरूले अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको निषेध गर्न नहुने, गर्न नसकिने र नगरिने प्रतिबद्धता व्यक्त गरिरहेको भएपनि बेलाबेलामा निषेध गर्ने कानुन ल्याउने प्रयास भइरहेको महसुस गरिएको हो ।

अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता स्वतन्त्र प्रेसको प्राण हो भने स्वतन्त्र प्रेस लोकतन्त्रको प्राण हो । मानवअधिकारको रक्षा, अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता रहेको बेला मुखर भएर अगाडि आउँछ । सत्ताधारी र सरकारी संयन्त्रलाई स्वतन्त्र प्रेसले सतर्क गराइरहेको हुन्छ र सतर्क गराउँछ ।

पत्रकार र प्रेसलाई छाडा हुन नदिनका लागि आचारसंहिताको पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । कतिपय सन्दर्भमा आचारसंहिताको पालना पत्रकारहरूको लागि कठिन र जटिल हुन गइरहेको हुन्छ । त्यसैले स्वनियमनको विषय मिडियामा रहेको छ । पत्रकारले आचारसंहिता उल्लंघन गरिरहँदा देश र समाज, मानवअधिकारको हित गरिएको छ कि छैन भनी ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । आचारसंहिता उल्लंघन हुँदा पत्रकार आफै जिम्मेवार हुनुपर्ने भएकोले स्वनियमनको विषय आफैमा संवेदनशील विषय हो ।

प्रस्तुत विषयहरूमा विचार गरिरहँदा मिसन र व्यवसायिकता दुबै आवश्यक हुन्छ । मिडिया व्यवसायीको व्यवसाय र पत्रकारहरूको पेशा दुबै संकटमा रहेको छ ।

सूचना विभागमा अपडेट गरिएकै डेटाहरूको आधारमा भन्नुपर्दा करिब ८ हजार पत्रपत्रिका दर्ता छन् । अनलाइन नवीकरण गरिएकाहरूको संख्या डेढ हजार बढी रहेको छ । टेलिभिजनको संख्या पौने दुई सय बढी र एफएम रेडियो एक हजार जति छन् । संकटमा मिडिया र पत्रकारहरूको स्थितिप्रति नेपाल प्रेस काउन्सिलले पनि आफ्नो प्रतिवेदनमा चिन्ता व्यक्त गरेको छ ।

भोकभोकै पत्रकार उपशीर्षकमा भनिएको छ 'अहिले नेपाली प्रेसमा पत्रकारको रोजीरोटी महत्वपूर्ण सवाल बनिरहेको छ । स्थापित र ठूला भनिएका मिडियाले आर्थिक संकटको कारण देखाउँदै मिडिया बन्द गर्ने, पत्रकार तथा कर्मचारी कटौती गर्ने, बेतलबी विदामा राख्ने, समयमा तलब नदिने, कर्मचारी तथा पत्रकार कटौती गर्दा खाली हात पठाउने जस्ता कार्य भई नै रहेको छ । यसरी मिडिया हाउसबाट अन्यायमा परेका कतिपय

पत्रकारले न्याय खोज्दै काउन्सिललाई गुहारिरहेको अवस्था छ ।' यो अवस्थाको समाधानको रूपमा काउन्सिल भन्छ 'तसर्थ सरकारले पत्रकारलाई राहत दिने श्रमजीवी पत्रकार ऐनको समयानुकूल परिमार्जन गरी मिडियालाई श्रममैत्री बनाउन ढिलाई गर्नु हुँदैन ।'

काउन्सिलले अस्तव्यस्त विवरण उपशीर्षकमा थप भनेको छ, 'मिडिया मर्जरको नीतिमा समेत बहस चलाउन सकिन्छ । लोककल्याणकारी विज्ञापन वितरणमा राज्यले नयाँ नीति निर्माण गर्न जरुरी छ ।'

२०४८ सालमा बनेको पत्रपत्रिकाको वितरणको मापदण्डलाई पछ्याउन अहिले प्रकाशित पत्रकारितालाई हम्मेहम्मे परिसकेको छ ।' काउन्सिललगायतले सुझाएका उपायबारे सोच्नुपर्ने बेला आइसकेको छ । छाडा र अराजक पत्रकारिता, सेल्फसेन्सरसिप, मिसन र व्यवसायिक पत्रकारिताजस्ता विषयको समस्या समाधान खोज्नु भनेको अहिले रोटीको साथ बोलीको सुनिश्चितता गर्न लगाउनु हो ।

सूचना विभागले अपडेट गरेअनुसार सबै मिडिया संस्थाहरूलाई मोटामोटी जोड्दा ११ हजार मिडिया संस्थाहरूलाई स्वरोजगार मिडियाको स्तरमा मान्दा ५५ हजार पत्रकार हुन्छन् । उनीहरूको न्यूनतम पारिश्रमिक मौजुदा अवस्थामा ५० हजारले वार्षिक ३३ अर्बको बजेट विनियोजन गर्नुपर्ने देखिन्छ । सवा दुई लाख मानिसको न्यूनतम जीवन गुजाराको बन्दोबस्त हुन्छ ।

नेपाली काग्रेसका संस्थापक नेता बीपी कोइरालाले पत्रकारहरूलाई पैसा दिएर आफूविरुद्ध लेखन लगाउने कुरो वरिष्ठ पत्रकारहरूसँगको बसिबियाँलोमा सहजै सुन्न पाइन्छ ।

अहिले पत्रकारहरूलाई मौजुदा संविधान र सत्ताको आलोचनात्मक पक्षपोषक मान्दछ भने सरकारका लागि विधिसम्मत योजना बनाउनु ठूलो कुरो हुने भएन् । सरकारले अर्थतन्त्रका गतिविधिबारे जनतालाई सूचित गराउनुपर्ने छ र हुन्छ । मौजुदा सरकार राइट टू इन्फर्मेसनको संस्थापक हो । अर्थतन्त्रसँग जोडिएका विषयका बारेमा सही सही सूचना प्रसारण गराउने काम र आफूले गरेको गलत कार्यको आलोचना सुन्ने साहस सरकारमा बस्नेहरूमा हुने हो भने सरकारलाई यस्तो यो जना बनाउन ठूलो कुरो हुँदैन ।

मानवअधिकारप्रतिको प्रतिबद्धता पनि मौजुदा संविधान र सरकारको जिम्मेवारी हो । यस्ता सवालमा पनि पत्रकारहरूको जिम्मेवारी राज्यले लिनसक्ने छ । यस्ता पत्रकारहरूलाई मानव अधिकारको रक्षक भनिन्छ । त्यसैले उसलाई आम भन्दा पृथक मानिन्छ ।

लोकतन्त्रको उद्देश्य कमसलबाट असलतर्फको यात्रा हो । अँध्यारोबाट उज्यालोतर्फको यात्रा हो । जटिलबाट सरलतर्फको

यात्रा हो । हामी र हाम्रो समाज असलै असल भएको भए यत्रो आन्दोलन र सशस्त्र संघर्ष गर्नुपर्ने आवश्यकता हुने थिएन ।

कोभिडको संकटको बेला अमेरिकाजस्तो पूँजीवादी शासन व्यवस्थाले त आफ्नो जनताको लागि गर्जो टार्ने खर्च दिएको थियो ।

पत्रकारहरूका लागि स्वरोजगार मिडियालाई सरकार र जनताबीचको सूचना प्रवाह गर्ने पुलको रूपमा निर्माण गर्न लोककल्याणकारी विज्ञापनसँग अन्य क्षेत्रको कार्यको जिम्मा मिडिया क्षेत्रको जिम्मा लगाउन सकिनेबारे सरकारले ध्यान दिनुपर्नेछ । सरकारले साना तथा स्वरोजगारमूलक मिडिया र मिडिया हाउसहरूलाई बचाउन समानुपातिक विज्ञापन प्रणाली कार्यान्वयन गर्न जरुरी छ । यस्तै पत्रपत्रिका, टेलिभिजन र रेडियो हरूलाई दिँदै आएको लोककल्याणकारी विज्ञापन अब अनलाइन सञ्चारमाध्यमहरूलाई समेत दिने व्यवस्था मिलाउन जरुरी छ । लोककल्याणकारी विज्ञापनवापतको रकमलाई राज्यले शतप्रतिशत बृद्धि गरी अनलाइन सञ्चारमाध्यमलाई समेत समेट्न जरुरी छ । अहिलेसम्म उद्योगको समेत मान्यता नपाएका सञ्चार संस्थाहरूलाई तत्कालै उद्योगसरहको मान्यता दिई सोही अनुसारको सेवासुविधा दिन जरुरी छ ।

सरकारले यस किसिमको कार्य गर्नुअघि नामधारीहरूको सूक्ष्म तथा तटस्थ छनौट गरी पत्रकारको आचारसंहिताबारे जानकार र मानवअधिकार रक्षकको साहस हुनेहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने नीति

बनाउनु पर्नेछ ।

मिडिया संस्थानहरूलाई मिडियाका अन्य क्षेत्रसँग जोडेर लैजाने गरी योजना र प्रशिक्षणको तयारी गर्नुपर्नेछ । मिडिया संस्थानहरूले पनि स्थानीय, प्रादेशिक र संघीय संरचनाका आधारमा सूचना सम्प्रेषणको व्यवसायलाई स्थापित गर्नुपर्ने हुन्छ । पत्रकारितालाई खाउ पेशाको रूपमा विकास गर्न नहुने भएकाले यसको गौरव कायम गरी व्यवसायिकता प्रवर्द्धनका लागि सरकारबाट कार्य गर्न गराउन आवश्यक रहेको छ । सरकार, राजनीतिक दल र सामाजिक संघसंस्थाले आफ्ना आलोचक छेउँमा राखेर पाल्ने साहस गरे सेल्फ सेन्सरसिपको प्रहारबाट मरणासन्न भइरहेको पत्रकारितामा जीवनको सञ्चार हुनेछ । पत्रकारहरूले पनि स्वनिमनको संवेदनशीलतालाई बुझेर आवश्यक परेका बेला आचारसंहिताको उल्लंघन गर्ने दुस्साहस गर्न पछि पर्न हुँदैन । स्रोतको संरक्षणका लागि आफूलाई सजाय भोग्न तयार रहने साहसी पत्रकारको संरक्षणमा राज्यले दायित्व बहन गर्ने बेला यो नै हो । र, पत्रकारहरूको हर्कहितमा क्रियाशील संघसंस्थाहरूले पनि समाजका मौजुदा विभेदहरूलाई पुर्णैखालको आलोचनात्मक चेत भएकोमिसनस्थापित गराउने पहल पत्रकारहरूबाट गराउन सकिने विषयमा घोटिल्लनु पर्ने बेला हो ।

(पौडेल नेपाल पत्रकार महासंघका केन्द्रीय सदस्य तथा नयाँ सडक दैनिक र नयाँ सडक डटकमका सम्पादक हुनुहुन्छ ।)

सम्पादकीयमा सामाजिक उत्तरदायित्वको प्रश्न

सम्पादकीय समसामयिक राजनीति र घटनाक्रमहरूमा केन्द्रीत भएको पाइन्छ। सार्वजनिक चासो र बहसको बिषयमाथि सम्पादकीयमार्फत् मिडिया हाउसले आफ्नो धारणा राख्दछन्। सम्पादकीयले दिशानिर्देश पनि गर्दछ। तर समाजमा शदियौँदेखि विद्यमान जातीय तथा लैंगिक भेदभाव र सामाजिक बिषयवस्तुमाथि समाजलाई दिशानिर्देश गर्ने काम सम्पादकीयको प्राथमिकतामा परेको देखिदैन। सम्पादकीयमा दलित बिषयवस्तुले प्राथमिकता नपाउँदा सो बिषयमा राष्ट्रिय बहस हुन सकिरहेको छैन।

राधा नेपाली

छापामाध्यममा नियमित प्रकाशन हुने सम्पादकीय स्तम्भ सोही सञ्चारमाध्यमको आधिकारिक धारणा सार्वजनिक गर्ने स्थान हो। सञ्चारमाध्यमले कुनै पनि बिषय, घटना वा समूहका बारेमा आफ्नो धारणा सम्पादकीयमार्फत् सार्वजनिक गर्दछन्। आमसञ्चार नीतिसँग अन्तरसम्बन्धित भई मिडिया हाउसहरूको आ-आफ्नो सम्पादकीय नीति हुन्छ। मिडिया हाउसको सम्पादकीय नीति लिखित पनि हुन सक्छ। तर सम्पादकीय समूह निर्माण गरी सामूहिक छलफलबाट सम्पादकीय बिषयको टुङ्गो लगाउने अभ्यास बढी प्रचलनमा छ। सम्पादकीय र राज्य वा सरोकारवालाको ध्यानाकर्षण गर्न महत्वपूर्ण हतियार मानिन्छ। सम्पादकीयमा उठाइएको बिषयहरू अन्य सामग्रीको तुलनामा छिटो सम्बोधन हुने गर्दछ। यसमा उठाइएका बिषयलाई गम्भीरताका साथ लिने गरिन्छ। सरोकारवालाको चासो केन्द्रीत गर्दछ। सञ्चारमाध्यमको आधिकारिक धारणा राख्ने स्तम्भ सम्पादकीयमा सामाजिक उत्तरदायित्वको सवाल भने ओभरलमा देखिन्छ।

सम्पादकीय समसामयिक राजनीति र घटनाक्रमहरूमा केन्द्रीत भएको पाइन्छ। सार्वजनिक चासो र बहसको बिषयमाथि सम्पादकीयमार्फत् मिडिया हाउसले आफ्नो धारणा राख्दछन्। सम्पादकीयले दिशानिर्देश पनि गर्दछ। तर समाजमा शदियौँदेखि विद्यमान जातीय तथा लैंगिक भेदभाव र सामाजिक बिषयवस्तुमाथि समाजलाई दिशानिर्देश गर्ने काम सम्पादकीयको प्राथमिकतामा परेको देखिदैन। सम्पादकीयमा दलित बिषयवस्तुले प्राथमिकता नपाउँदा

सो बिषयमा राष्ट्रिय बहस हुन सकिरहेको छैन। कानुन निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने निकायलाई जातीय भेदभाव र छुवाछूतका बिषयमा गम्भीर र जवाफदेही बनाउन नसक्दा पीडितले न्याय पाउन कठिन भइरहेको छ। सम्पादकीय राज्यको ध्यानाकर्षण गर्न र बिषयको गम्भीरता बुझाउन प्रभावकारी हुन्छ। तर सम्पादकीयमा दलितका बिषयहरू अति न्यून प्राथमिकतामा परेकाले सरोकारवाला निकायलाई गम्भीर बनाउन सकिएको छैन। जसले गर्दा जातीय भेदभाव तथा छुवाछूत न्यूनीकरणमा प्रभावकारिता कम छ। महिला हिंसाको अवस्था पनि उस्तै छ। दलितको आवाज अझै पनि मूलधारको मिडियाको सवाल बन्न नसकिरहेको अवस्थामा सम्पादकीय स्तम्भको सवाल टाढाको बिषय हुनसक्छ। सम्पादकीय स्वतन्त्रताको कुरा पनि आउन सक्छ। तर सम्पादकीयमै जातीय भेदभाव तथा छुवाछूत र सामाजिक बिषयवस्तुले जबसम्म स्थान पाउँदैन तबसम्म सार्वजनिक बहसको बिषय बन्न गाह्रो हुन्छ। जातीय भेदभाव र छुवाछूतको गहन सामग्री, समाजमा यसको प्रभाव, कानुनी मान्यता र समाधानका उपायहरूका बारेमा मिडियाका माध्यमबाट बहस हुन सकिरहेको छैन। सामाजिक बिषयमा सम्पादकीयस्तरबाट बहसको सिर्जना गर्न मिडियाहरू चुकिरहेको अवस्था छ।

समानता मिडिया फाउण्डेसनले गरेको पछिल्लो अध्ययनअनुसार जम्मा २ प्रतिशत सम्पादकीय जातीय भेदभाव तथा छुवाछूतका बारेमा प्रकाशन भएका छन्। गोरखापत्र दैनिक र कान्तिपुर दैनिकको २०७७ र २०७८ सालका

सम्पादकीय अध्ययन गर्दा उक्त तथ्य देखिएको हो । गोर खापत्रले ६०८ वटा सम्पादकीय प्रकाशन गरेकोमा जम्मा १२ वटा सम्पादकीय जातीय भेदभाव तथा छुवाछूत र दलित सवालसम्बन्धी प्रकाशित छन् । कान्तिपुर दैनिकले २०७७ र २०७८ मा ६११ वटा सम्पादकीय प्रकाशन गरेको मा दलितसम्बन्धी जम्मा १७ वटा छन् । दुईवटा पत्रिकाले दुई वर्षमा प्रकाशन गरेका १२१९ वटा सम्पादकीयमा २९ वटा (२.३८ प्रतिशत) सम्पादकीय दलितसम्बन्धी प्रकाशन गरेका छन् ।

२०७८ सालमा गोरखापत्रले दलितसम्बन्धी आठवटा सम्पादकीय प्रकाशन गरेको छ । जुन २.६४ प्रतिशत हो । २०७८ मा ३०५ वटा सम्पादकीय प्रकाशन गरेको थियो । ती आठवटा सम्पादकीय समग्रतामा दलितलाई पनि समेटेर लेखिएका छन् । दलित विषयलाई मात्रै केन्द्र बनाएर भने लेखिएका छैनन् । २०७८ असार १ गतेको 'प्रादेशिक नीति, कार्यक्रम' शीर्षकको सम्पादकीयमा समावेशीकरणको बारेमा लेखिएको छ । जहाँ दलितको १३ प्रतिशत समानुपातिक समावेशीताको बारेमा पनि चर्चा गरिएको छ । २०७८ असोज ५ को 'जनगणनाको बहुआयामिक पक्ष' शीर्षकमा दलितको जनसंख्या र आरक्षणका बारेमा पनि चर्चा भएको छ । आठवटा सम्पादकीयमध्ये तीनवटा आरक्षणका बारेमा, दुईवटा समावेशीकरणमा बारेमा र एउटा छुवाछूतका बारेमा लेखिएका छन् । आठवटा सम्पादकीयले समग्रतामा दलित विषयलाई पनि समेटेका छन् ।

अध्ययनअनुसार कान्तिपुर दैनिकले २०७७ मा प्रकाशन गरेको ३०६ वटा सम्पादकीयमध्ये दलितसम्बन्धी सम्पादकीय नौवटा छन् । जुन २.९४ प्रतिशत हो । नौ वटामा छ वटा सम्पादकीय प्रत्यक्ष दलितमा बारेमा केन्द्रीत भएर लेखिएको छ भने तीन वटा समग्रतामा समेटेको छ । नौवटामा तीनवटा सम्पादकीय दलितको हत्याका बारेमा छ । अन्तरजातीय विवाहका बारेमा एउटा छ भने आरक्षण र छुवाछूतका बारेमा एक-एक वटा प्रकाशन भएको छ । नौवटामा चारवटा सम्पादकीय दलित पुरुषका बारेमा छन् भने दुईवटा दलित महिलाका छन् । बाँकी तीनवटा महिला पुरुष दुबैका बारेमा छन् ।

कान्तिपुरले २०७८ सालमा ३०५ वटा सम्पादकीय प्रकाशन गरेकोमा दलितसम्बन्धी जम्मा आठवटा मात्र छन् । जुन २.६२ प्रतिशत हो । जसमा ५० प्रतिशत अर्थात् चारवटा प्रत्यक्षरूपमा दलितलाई केन्द्रीत गरी लेखिएको छ भने ५० प्रतिशत अर्थात् चारवटा नै समग्रतामा दलितलाई पनि समेटिएको छ । नौवटामध्ये पाँचवटा सम्पादकीय आरक्षणका बारेमा छन् । छुवाछूतमा बारेमा दुईवटा छन् भने भेदभावका बारेमा एउटा छ । आठवटामा छवटा काठमाडौँबाट राजनीतिक घटनाहरूलाई समेटिएको छ भने दुईवटा काठमाडौँ बाहिरका बाजुरा र सिरहाको घटनालाई समेटेको छ । आठमा चारवटा दलित महिलासम्बन्धी छ भने बाँकी चारवटा दलित महिला र पुरुष

दुबैसँग सम्बन्धित (बारेमा) छ ।

कान्तिपुर र गोरखापत्रले दुई वर्षमा १,२६१ वटा सम्पादकीय प्रकाशन गरेकोमा २९ वटा सम्पादकीयमा १२ वटा प्रत्यक्ष दलित केन्द्रीत भएर लेखिएका छन् भने १६ वटा समग्रतामा दलितलाई समेटेर लेखिएको छ । त्यसमा दलित महिलाका बारेमा सात वटा, दलित पुरुषका बारेमा छ वटा र दलित महिला पुरुष दुवैका बारेमा १६ वटा सम्पादकीय प्रकाशन गरेका छन् । त्यस्तै १९ वटा सम्पादकीय काठमाडौँका घटनालाई समेटेको छ भने १० वटा सम्पादकीयले मोफसल (काठमाडौँ) बाहिरका घटनालाई समेटेका छन् । दुईवटा सम्पादकीय बलात्कारपछि हत्याका बारेमा छन् ।

सञ्चार क्षेत्रलाई बौद्धिक र आधुनिक क्षेत्रका रूपमा लिइन्छ तर यो क्षेत्रले सामाजिक समावेशीकरणको सवाल र सामाजिक मुद्दालाई कम प्राथमिकता दिएको छ । नेपालको दलित आन्दोलनले सञ्चारमाध्यममा दुईवटा सवाल उठाउँदै आएका छन् । भौतिक सहभागिता र विषयगत सहभागिता । २०५७/०५८ सालदेखि सञ्चारमाध्यममा दलित समुदायको सहभागिता कताकति भेटिने अवस्थामा पुगेको थियो । पछिल्लो समय मिडियामा दलित सहभागिता संख्यात्मक हिसावले बढेपनि जम्मा २.५ प्रतिशत मात्र रहेको छ ।

नेपाल पत्रकार महासंघमा दलित समुदायको सहभागिता उल्लेख्य पाइन्छ । विधान संशोधनमार्फत् समावेशीकरणको सिद्धान्तलाई अवलम्बन गरेपछि केन्द्रीय तहमै दलित समुदायका पत्रकारहरूको सहभागिता भएको छ । दलितभिन्न पनि दलित महिलाको सहभागितालाई सुनिश्चित गरिएको छ । महासंघको ४९ जनाको केन्द्रीय सदस्यमा ४ जना दलितको सहभागिता सुनिश्चित गरिएको छ । जसमा सचिव एक र केन्द्रीय सदस्य तीन जना सुनिश्चित छ । दलित कोटामा दुईमा एक महिला अनिवार्य छ भने महिला कोटामा एकजना दलित महिला समेटिएको छ । जिल्ला र प्रदेश समितिमा पनि एक जना दलित सुनिश्चित गरिएको छ । महासंघले गरेको समावेशीकरणको अभ्यासलाई सामान्य मान्न सकिन्छ । तर कोटामा मात्रै सीमित गर्ने परम्पराको भने अन्त्य गरिनु पर्छ ।

कुल जनसंख्याको १३.८ प्रतिशत दलित उत्पीडन र विभेदको सबैभन्दा पीडमा छ । जातीय भेदभाव तथा छुवाछूतका कारण व्यवहारत् दलित समुदाय अहिले पनि मानव भएर स्वतन्त्रपूर्वक बाँच्न पाइरहेका छैनन् । मानवअधिकारको आधारभूत सिद्धान्तको समेत अनुभूति गर्न पाएका छैनन् । आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक, शैक्षिक, सामाजिक साँस्कृतिक हकअधिकारबाट बञ्चित हुँदै आएका करिब ६० लाख जनसंख्यालाई मिडियाको सम्पादकीयले न्यायसंगत सम्बोधन गरेको देखिदैन । समाजमा विद्यमान जातीय भेदभाव र छुवाछूतका बारेमा सञ्चारगृहले सम्पादकीयमार्फत् पर्याप्त

बहस र दिशानिर्देश गर्न जरुरी छ । समावेशीताका बारेमा सम्पादकीय लेखने पत्रिकाले आफ्नै सम्पादकीयमा भने समावेशीताको अभ्यास गर्न सकिरहेको देखिदैन । सम्पादकीयमा जातीय भेदभाव तथा छुवाछूतका बिषय कम आउनुको अर्थ समाजप्रति मिडियाको ध्यान पुगेको छैन भन्ने बुझिन्छ । सामाजिक उत्तरदायित्वप्रति सम्बेदनशील छैनन् भन्ने देखाउँछ ।

दलित सवाल समाचार सामग्रीका हिसावले चर्चा र बहसमा छ भने सम्पादकीय आएको पाइन्छ । हत्या, मृत्यु जस्ता घटनामा दलित सवालका सम्पादकीय आएका छन् । २०७७ जेठ १० गते रुकुम पश्चिममा अन्तरजातीय विवाह गर्न खोज्दा नवराज विकसहित ६ जना युवाको हत्याका बारेमा काठमाडौँका सबै दैनिकले सम्पादकीय लेखेका थिए । घटनाप्रधान सम्पादकीय आएका छन् तर मद्दाप्रधान भएर सम्पादकीय लेखिएको छैन । भैपरी आउने घटनामा लेखिहाल्ने प्रचलन भने कहिकतै देखिन्छ ।

सम्पादकीय लेखनको चलिआएको परम्परा, बिषयको गहनता, पत्रकारिताका सिद्धान्त र चलिरहेका अभ्यासमा दलित सवाल

सम्पादकीयमा सहजै पर्नसक्ने सम्भावना देखिदैन । कान्तिपुरले दुई वर्षमा ६११ सम्पादकीय प्रकाशन गर्दा जम्मा १७ वटा (२.७८ प्रतिशत) दलित सवालमा सम्पादकीय छापु उनीह(रूको लागि दलित प्राथमिकताको बिषय होइन भन्ने देखिन्छ । गोरखापत्र सरकारी पत्रिका हो । जसलाई निजी पत्रिका जस्तो व्यापार गर्नु छैन । अपुग रकम सरकारबाट लिने गरेको छ । सरकारले दिने पैसा जनताको कर हो । उक्त कर नेपालका दलित समुदायले पनि तिरेका छन् । तर दलित सवालमा भने दुई वर्षका ६०८ वटा सम्पादकीयमा जम्मा १२ वटा (१.९७ प्रतिशत) प्रकाशित गरेको छ । सरकारी पत्रिका तर निजी पत्रिकाभन्दा पनि कम सम्पादकीय प्रकाशन गर्नुले पत्रकारिताको अभ्यासप्रति नै प्रश्न खडा गरिदिएको छ । यी तथ्यले पत्रकारिताको सिद्धान्त, सामाजिक उत्तरदायित्व, आवाजविहीनहरूको आवाज भनिने मिडियाप्रति सोचनीय बनाएको देखिन्छ । भनिन्छ मिडिया समाजको ऐना हो । तर त्यो ऐनामा दलित समुदायको तस्वीर समेटिएको पाइँदैन ।

(नेपाली नेपाल पत्रकार महासंघका केन्द्रीय सदस्य हुनुहुन्छ ।)

खेताला पत्रकारको चक्रव्यूहमा समकालीन पत्रकारिता

आफूलाई दक्ष भनिएका केही पत्रकारहरूबाटै यस्ता खेताला बस्ने नियतिको शुरुवात भएको देखिन्छ । र, तिनीहरूबाटै त्यस्ता व्यक्तिहरू जो पत्रकारिताको 'प' जान्दैनन् तिनीहरूलाई जबर्जस्ती पत्रकारको रूपमा प्रयोग गरेर आफ्नो व्यक्तिगत स्वार्थ पूरा गर्छन् भने अर्कोतिर कुनै प्रकारको आचारसंहिता जान्दैन नजानेका वा जानेर पनि पालना नगरेर हिँड्ने दुईचार जना त्यस्ता जमातलाई पत्रकार हो भनेर समाजलाई चिनाउन कम्मर कसेर लागि परेका छन् ।

ललिता साह

'म उपचारको लागि काठमाडौं जाँदैछु । साता या पन्ध्र दिन लाग्नसक्छ । तबसम्मको लागि केही अरु नै गर्नु वा शान्त भएर बस्नु । अन्यथा रिस्क आउन सक्छ ।' दुई दशकदेखि लेखेर पत्रकारिता गरी परिवार चलाएका एक वास्तविक पत्रकार र अर्को बजारमा थर्काएर भए पनि मज्जेको जीवन बाँच्न जोहो गर्न कथित ग्ल्यामर पत्रकार बन्न निस्केका दुई पत्रकारबीचको यो सम्वाद हो ।

हामी सामान्यतया खेतमा काम गर्ने मजदूरलाई खेताला बुझ्छौं । तर पत्रकारिता पेशा र शब्दसँग खेताला शब्द जोडिरहँदा यसलाई भिन्न स्ट्याण्डर्ड शैलीमा विश्लेषण गर्न आवश्यक सम्भन्धे । किनभने सवाल यहाँ खेताला अर्थात् कृषि मजदूरको होइन । यहाँ खेताला पत्रकारको परिभाषा र नियतिले पत्रकारिताको मर्मविपरीत पेशाको प्रकृतिलाई नै दाउँमा लगाउने गलत अभ्यास देशैभर भित्रिएको छ । कृषि मजदूरले खेतमा आफ्नो परिश्रम बेच्छन् तर अन्य क्षेत्रमा खेताला भनेको आफूसँग भएका सीप, दक्षता, श्रम अरुलाई बेच्नु नभई त्यसलाई गलत ठाउँमा डेलिभरी गर्नु अर्थात् दुरुपयोग गर्नु भन्ने बुझ्नु पर्दछ । जस्तो कि, अन्धोको सम्मेलनमा फोटो प्रदर्शनी वा बिरामी नभएको मान्छेलाई इन्जेक्सन हाल्नु जति अपराध र मूर्खता हो । ठिक त्यस्तै पत्रकारिताको ज्ञान सीप नभएको अर्थात् पत्रकार नभएको र कहिले हुन पनि नचाहने व्यक्तिको नाउमा अरु पत्रकारले समाचार लेखेर प्रकाशन र प्रसारण गर्नु र गराउनु त्यही स्तरको अपराध मानिन्छ । सप्तरमा पछिल्लो समय

आफूलाई दक्ष भनिएका केही पत्रकारहरूबाटै यस्ता खेताला बस्ने नियतिको शुरुवात भएको देखिन्छ । र, तिनीहरूबाटै त्यस्ता व्यक्तिहरू जो पत्रकारिताको 'प' जान्दैनन् तिनीहरूलाई जबर्जस्ती पत्रकारको रूपमा प्रयोग गरेर आफ्नो व्यक्तिगत स्वार्थ पूरा गर्छन् भने अर्कोतिर कुनै प्रकारको आचारसंहिता जान्दैन नजानेका वा जानेर पनि पालना नगरेर हिँड्ने दुईचार जना त्यस्ता जमातलाई पत्रकार हो भनेर समाजलाई चिनाउन कम्मर कसेर लागि परेका छन् ।

संवैधानिक तवरले विश्वको थोरै मुलुकले पाएको पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता हामीले पाएका छौं । राष्ट्रको विकास, समृद्धि र नागरिकको उत्थानमा हामी मर्यादित र इमान्दार प्रयासस्वरूप यो अवसरलाई हामी कसरी उपयोग गर्दै गरेको पक्ष नियाल्नै पर्ने भन्दै पछिल्लो समय नेपाली पत्रकारिताका हस्ती मानिएकाहरु चिन्तित नबनेका होइनन् ।

नेपाल पत्रकार महासंघका पूर्वअध्यक्ष तथा वरिष्ठ पत्रकार हरिहर विरहीलाई सुनिरहँदा (इतिहास र बर्तमान हेरिरहँदा हामी आँखा चिम्म गर्नेबित्तिकै यो स्वतन्त्रता धरापमा पार्न राज्यपक्षको नियत देखिन्छ । यसर्थ हामी सचेत रहनुपर्छ । नेपालको पत्रकारिताको विकास र अभ्यास विश्वकै निम्ति सराहनाको विषय बनिरहँदा पछिल्ला दिनहरूमा पत्रकार र पत्रकारिताको गरिमा कायम राख्न पनि यसको बृहत्तर विकासमा लाग्नुपर्छ ।

प्रेस काउन्सिल नेपालका अध्यक्ष बालकृष्ण बस्नेत भन्छन्, 'पछिल्ला दिनहरूमा देखिने गरेका मिडिया कन्टेन्टले मर्यादित पत्रकारितालाई चुनौती दिँदै आएको छ । यद्यपि अनुगमनकारी निकायको सक्रियताले आतिनुपर्ने अवस्था छैन ।'

यसै सन्दर्भमा सप्तरीकै एकजना युवा अभियन्ता रामनारायण पण्डित लेख्छन् 'केही युट्युबर र पत्रकारसँग आग्रह गर्न चाहन्छु कि कृपया अलिकति अध्ययन गरेर अन्तर्वार्ता गर्नुहोला । तपाईंहरूको अन्तर्वार्ता हेर्दा विषयवस्तुमा अध्ययन नपुगेको दर्शकलाई आभास हुन्छ । किनकि तपाईंहरूको कारणले पत्रकारहरूको गरिमा दिनानुदिन घट्दै गएको छ । अफिसमा काम हुँदैन अथवा स्कूलमा पढाई हुँदैन वा अन्य/अन्य समस्याहरू छन् भने जिम्मेवार व्यक्तिसँग कुराकानी गरेर समस्या समाधानमा सहयोग गर्नु नकि हालै नहुने कन्टेन्ट काटकुट गरेर हालेर मानसिक तनाव दिएर भ्यू बढाउनु ।'

पत्रकार गोकर्ण अवस्थी लेख्छन्, 'पत्रकारिता बुझेको, गरेको, भोगेको मान्छेहरू विस्थापित हुँदैछन् । कमसेकम हाम्लाई था'छ । पत्रकारिता दलाली, चाटुकारिता हैन, हुँदै हैन । जसले सक्दैन, उसले चूपचाप छोड्छ । म जस्तै । तर पत्रकारिताको 'प' नजानेकाहरूको देश विदेशमा फुर्ती हेर्दा विरक्त लाग्छ । अहिले छोडे पनि २० वर्ष सक्रिय र इमान्दार पत्रकारिता गरेको नाताले भन्न सक्छु र भन्नैपर्छ, पत्रकारितामा जे भइरहेको छ, अधिकांश गलत भइरहेछ ।'

नेपाली पत्रकार र पत्रकारितालाई मर्यादित र भ्रमरहित पत्रकारिताको रूपमा विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चहरूले विभिन्न समयमा चिनाएका छन् । किनभने देशको हरेक परिवर्तनमा नेपाली पत्रकार र पत्रकारिताको भूमिका ऊर्जाशील र सकारात्मक रहेको इतिहास साक्षी छ । नेपालको विभिन्न कालखण्डमा भएको सामाजिक तथा राजनीतिक आन्दोलनहरूको साक्षी मात्रै नभई सहायात्रीको रूपमा पत्रकारिता जगत होमिएको कसैबाट लुकेको विषय होइन । फलस्वरूप राज्य व्यवस्थाको परिवर्तन र सुदृढीकरण सँगसँगै २०४६ सालको आन्दोलनयता कुनै क्षेत्रको तीव्रताले विकास भएको छ भने त्यो नेपाली पत्रकारिता क्षेत्र हो । विडम्बना ! गर्वानुभूति गर्ने लायकको हाम्रो पत्रकारिताका समकालीन दिनहरू लेख्ने पत्रकारभन्दा खेताला पत्रकारको संख्या बढिरहेको छ । पछिल्लो समय सजिलै कमाउने बाटोको रूपमा पत्रकार र पत्रकारितालाई लिने गरेको भ्रामक बुझाई पनि छ । यस्तो प्रकारको बुझाइले पनि पत्रकारिता क्षेत्रमा खेताला पत्रकारहरूको रजाई देखिन थालेको छ । यसले गर्दा पत्रकारको नाम सुन्नेबित्तिकै नाक खुम्च्याएर पिट्यु देखाउने अवस्था आइसकेको छ । डरलाग्दो कुरा त के छ भने देशकै पुरानो नागरिक संस्था नेपाल पत्रकार महासंघमा पनि त्यस्ताहरूकै बिगबिगी देखिन थालेको छ । यसले हाम्रो पत्रकारिता र पत्रकारको साख जोगाउन चुनौती खडा गरिएको हो । १५ वर्षअघिसम्म समाचारको विषयले

पत्रकारलाई स्थापित गथ्र्यो र त्यसरी स्थापित भएको पत्रकारको नाम सुन्दा समाजका अरु वर्गले गर्व गथ्र्यो । दुःखमा हामीसँग आशा राख्थ्यो । तर अहिलेको पत्रकारिताको बजारले पत्रकारप्रति नजरिया नै उल्टो हुँदै गएको छ ।

देशमा रहेको डाक्टर, इन्जिनियर, प्रोफेसर, अर्थविज्ञ, वकिल, वैज्ञानिक जस्तै पत्रकारिता पनि प्राविधिक पेशा हो । र, पत्रकारिता गर्नको लागि लेखन, प्रविधि र दक्षता अनिवार्य हुनै पर्छ । यो सँगसँगै उच्च एकेडेमिक शिक्षा अनिवार्य हो । तर समकालीन पत्रकारिताको मर्यादालाई धुमिल पार्न यो अनिवार्य मापदण्ड बाहेक दुईथरको चरित्र छ्यापछ्याप्ती पाइएको छ । एउटा सामाजिक सञ्जालको नाममा अनियन्त्रित युट्युबरको भीड र अर्को मार्केटबाट उठाउन सक्ने ल्याकत र खेर लेख्नसक्ने पत्रकारलाई हप्ता र महिनावारी बुझाएर आफ्नो नाउँमा समाचार लेखाउने खेताला पत्रकारहरूको जमात बढ्दै गएको छ । यस्ताहरूको कारण को पत्रकार र को गैरपत्रकार भन्ने नागरिकमा अन्यौलता बढिरहेको छ । नेपाल पत्रकार महासंघको विधानले निर्दिष्ट गरेको पत्रकारको परिभाषामाथि पनि प्रश्नचिन्ह उठिरहेको छ । यद्यपि, यस्ताहरूको भविष्य न त ऊ स्वयंले निर्धारण गर्न सक्छ न त समाज वा हामीले नै निर्धारण गरिदिएका हुन्छौं । यद्यपि समाजमा यस्ताहरूको बिगबिगीले सामाजिकरूपमा पत्रकारिताप्रति गलत भाष्य निर्माण गरिरहेको पक्षलाई पनि नकार्न मिल्दैन । अन्ततः तिनीहरू छोटो समयमा आफ्नो व्यक्तित्व समाप्त पाउँछन् नै योसँगै अरु पत्रकारको समेत विश्वसनीयता खतरामा पर्दै गएको छ । दर्जनौं अनलाइन मिडिया, टेलिभिजन प्रस्तोता, युट्युबर आफ्नो 'भ्युज'कै लागि पेशालाई बदनाम गर्दै सिङ्गो पत्रकारिताको मर्यादा र शाखलाई निमित्त्यान्न पार्न लागिपरेका छन् । यसरी खेताला पत्रकारको भुमरीमा नेपाली पत्रकारिता जेलिँदै गएको छ । कालान्तरमै मौलाउँदो यो प्रवृत्ति नेपाली पत्रकारिताको भूगोलमा डरलाग्दो चुनौती हो । समाजलाई देखाउने ऐना नेपालको पत्रकारिता क्षेत्र प्रश्नप्रश्नले धमिलो ऐनामा परिणत हुँदै गएको छ । अर्थात् नेपालको पत्रकारिता क्षेत्र काण्डैकाण्ड र प्रश्नहरूको भुमरीमा अल्भिदै गएको छ । यसप्रति समाज र पत्रकारितासँग तालुक राख्ने सबै चिन्तित छन् । विकृत हुँदै गइरहेको पत्रकारिता क्षेत्रलाई नियमन गर्न नेतृत्व लागिपरेको छ । महासंघको सदस्य रहेर पनि पत्रकारिता नगरी अन्य पेशा व्यवसायमा लागेकाहरूलाई नेपाल पत्रकार महासंघको शुद्धीकरण अभियानअन्तर्गत गैरपत्रकारको शुद्धीकरण र संख्या न्यूनीकरण गर्दै लैजाने उद्देश्य राखिएको छ । त्यसै अन्तर्गत देशभरिको ७७ जिल्ला शाखा, प्रतिष्ठान शाखाहरू, एसोसिएट, वैदेशिक शाखा, प्रदेश समितिहरूमा एकसाथ सदस्यता शुद्धीकरण अभियान थालिएको हो । यसले समाजको दिशानिर्देश गर्ने पत्रकारिता क्षेत्रको मर्यादा, आचारसंहिता र उचाई कायम राख्दछ भन्ने लक्ष्य लिएर नेपाल पत्रकार महासंघको वर्तमान नेतृत्वले कार्यान्वयनको अभियानको अन्तिम

निष्कर्षमा पुराउन सफल भएको छ । यहाँ मिडिया हाउसहरू श्रमजीवी पत्रकार ऐन लागु नगरी आफू व्यवसायिक बन्ने र पत्रकारहरूको श्रम शोषण गरेर बसेका छन् । त्यस्ता अधिकांश मिडिया हाउसहरूले खानलाई माइक र कार्ड दिएर जन्माएका गैररखेताला पत्रकारहरूलाई नियन्त्रण गर्नको निम्ति महासंघको अभियानमा सहयोग गर्नुपर्ने बेला आएको छ । यसका अलावा नागरिक चेतनासँगै राज्य प्रणाली पनि नीतिगतरूपमा सक्षम हुनै पर्छ । अर्थात महासंघको समन्वयमा यस्ता विकार पक्षहरूलाई नियन्त्रणको नीति ल्याउनैपर्छ । ■

(साह नेपाल पत्रकार महासंघका केन्द्रीय सदस्य हुनुहुन्छ ।)

नेपाल पत्रकार महासंघद्वारा प्रकाशित

सम्पादक : उदय जीएम

सम्पादक मण्डल :

शन्तराम बिडारी, रामकृष्ण अधिकारी, मणि दाहाल, कृष्ण गिरी, प्रकाश धौलाकोटी, भरत शाह, माधव पौडेल, दीपेन्द्र शर्मा, सुशील पोखरेल, केसी लामिछाने, शिवराज खत्री, राधा नेपाली, कृति भट्टराई, भवानी पाण्डे, डिला भुसाल, पवन पौडेल, तारामणि सापकोटा, मिन ठकुरी, जगत खड्का, मिलन तिमिल्सेना

कार्यालय : सञ्चारग्राम, तिलगंगा, काठमाडौं

फोन नं. ०१-४११२७६३, ४११२६७३

इमेल : fnjpublication@gmail.com

वेबसाइट : fnjnepal.org